

P400

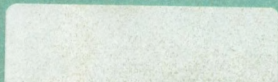
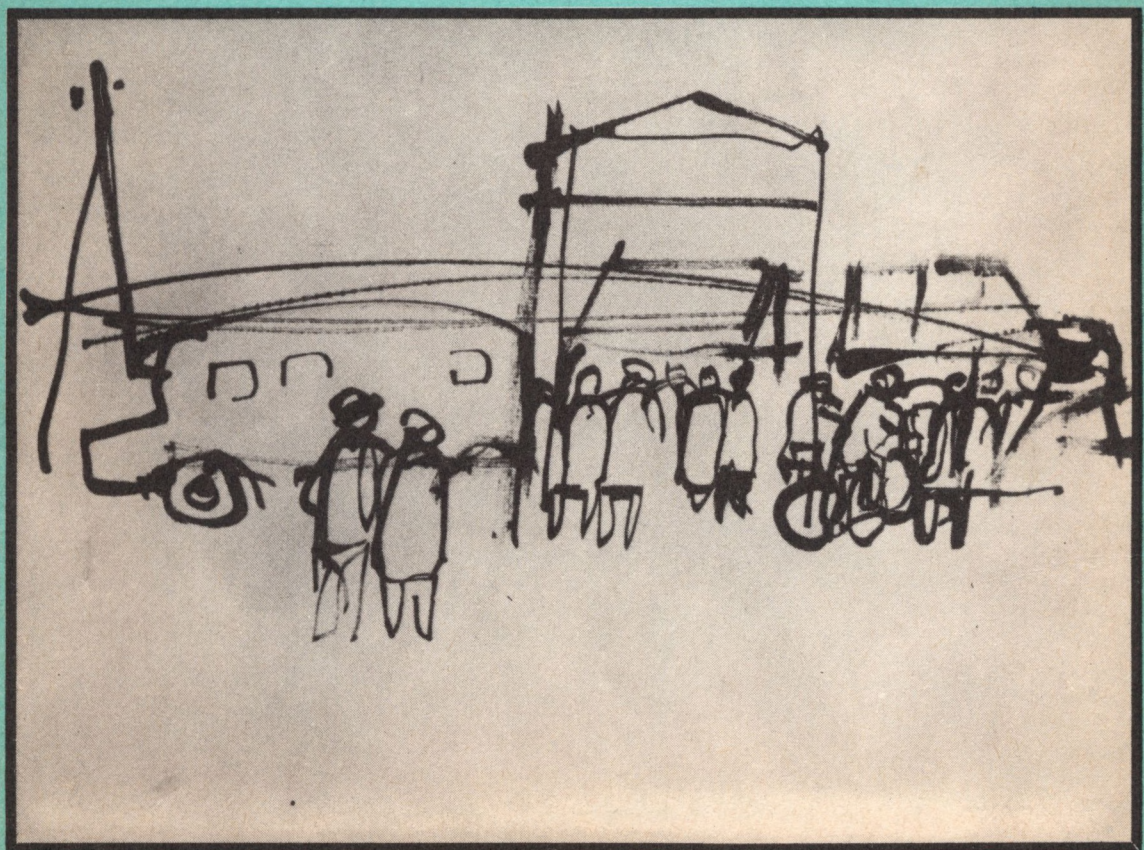

Voude 111

'88|8

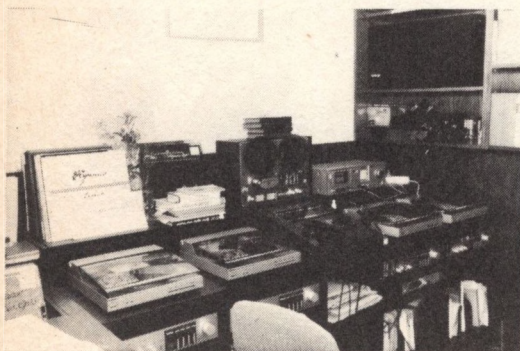

Könyszáros

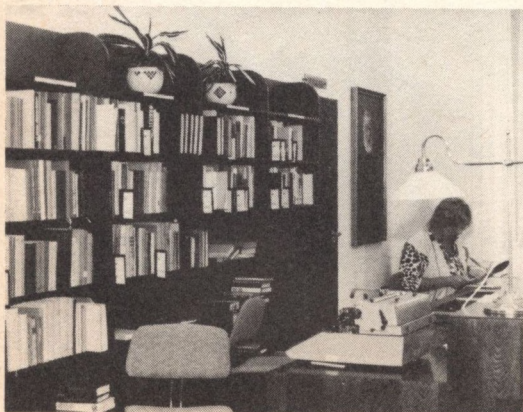

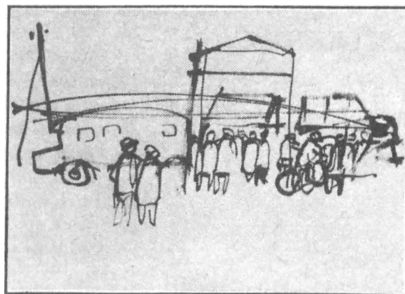
**Képek
a Gyulai Városi Könyvtárról.
Híradásunkat lásd a 479. oldalon
(Révész András felvételei)**

Havasi Istvánné könyvtárvezető

38. évfolyam, 8. szám
1988. augusztus

Könyvtáros

TARTALOM

Bereczky László	Így állt össze az augusztusi szám	443
E. Kovács Péter	Szent István az államalapító és művelődésalapozó	445
V. Bárány Éva	Szent István és kora. Tudományos ülészak Szent István halálának 950. évfordulójára	448
Kamarás István	Gondolatok a rend-házban a magyar kultúra évfordulóján és sorsfordulóján	451
Dr. Rózsa György	Információ: az igényektől a szükségletekig II.	455
Kovács Emil	A módszertani munka változásai Veszprém megyében Nyugdíjba vonult dr. Gotthard Rückl, az NDK Könyvtárügyi Központi Intézetének igazgatója (<i>Perszonália</i>)	459 463
VISSZHANG		
Tóth Dezső	Könyvtári innováció a gyakorlatban	464
Dr. Murányi Péter	Különvélemény: igaz-e a húsz éves lemaradás? Rózsa A szakkönyvtári tájékoztatás oktatásának első tapasztalatai Szombathelyen	466 468
Freisinger Jenő	A tanácsi és a szakszervezeti közművelődési könyvtárak (szolgáltatóhelyek) 1987. évi fontosabb adatai Hogyan szerkesszünk katalógust? (<i>Műhelykérdések</i>) Lapozgató	472 474 478 479
HOLMI		
LÁTÓKÖR		
Kovács Lászlóné	Katalógus, bibliográfia és lexikon „hanglemezen”? P. E. Mi így használjuk. Személyi számítógép a KMK könyvtártudományi szakkönyvtárában	480 482
Gerő Gyula	Ezt mind mi írtuk Művészetek és mesterségek vonzásában: Lipták Pál (<i>A Könyvtáros galériája</i>)	485 487
Fodor Péter	A zöldbabfőzelék és a közművelődés „összefüggése” (<i>Könyvekről</i>)	490
Kókay György	Magyar sajtóbibliográfia 1705–1849 (<i>Bibliográfiák</i>)	493
KÖNYVTÁRI SZAKIRODALOM		
Zircz Péter	Könyvtárosok kislexikona (<i>p-g</i>) Tallózó	496 497
SAKMAI FOLYÓIRATOK – HÁLÓZATI HÍRADÓK		
Lapunk e számában Lipták Pál műveiből válogattunk		

Из содержания

- Петер Ковач-Е.*: Святой Стефан, основатель венгерского государства (445);
Ева Барань-В.: Отчет о научной сессии по случаю 950-ой годовщины со дня смерти Святого Стефана (448);
Иштван Камараш.: Раздумья об отношениях венгерской культуры и бенедиктинского аббатства г. Паннонхальма, основанного в 996 г. (451);
Эмил Ковач.: Методологическая деятельность областной библиотеки (г. Веспрем, Западная Венгрия) в помощь сельским библиотекам (459).

From the contents

- Péter E. Kovács*: St Stephen, founder of the Hungarian state (445);
Éva Bárány, V.: A report on the scientific session held at the 950th anniversary of St Stephen's death (448);
István Kamarás: Meditations about the relationships between the Pannonhalma monastery (founded in 996) and the Hungarian culture (451);
Emil Kovács: Methodological activities of a county library (Veszprém, West-Hungary) for helping village libraries in the last decade (459).

Aus dem Inhalt

- Péter E. Kovács*: Stephan der Heilige, Begründer des ungarischen Staates (445);
Éva Bárány, V.: Bericht über die wissenschaftliche Sitzung in Budapest anlässlich des 950. Todestages von Stephan dem Heiligen (448);
István Kamarás: Gedanken über die Beziehungen der ungarischen Kultur mit der in Pannonhalma im Jahre 996 gegründeten Benediktiner Abtei (451);
Emil Kovács: Die methodische Hilfstätigkeit einer Komitatsbibliothek (Veszprém – West-Ungarn) für ihr Gemeindebibliotheknetz in dem vergangenen Jahrzehnt (459).

Cikkeink szerzői

V. Bárány Éva, az FSZEK XI. kerületi könyvtárának vezetője; *Bereczky László*, a Könyvtáros főszerkesztője; *Fodor Péter*, az MM főosztályvezetője; *Freisinger Jenő*, a Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár munkatársa; *dr. Gerő Gyula*, a Könyvtáros ny. főszerkesztője; *Kamarás István*, a Művelődéskutató Intézet tudományos munkatársa; *dr. Kókay György*, az MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársa; *Kovács Emil*, a Devecseri Nagyközségi Körzeti Könyvtár igazgatója; *Kovács Lászlóné*, az OSZK KMK osztályvezetője; *E. Kovács Péter*, az ELTE BTK tudományos munkatársa; *dr. Murányi Péter*, a szombathelyi Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola tanársegédje; *dr. Rózsa György*, az MTA Könyvtárának főigazgatója; *dr. Tóth Dezső*, az Országos Oktatástechnikai Központ ny. osztályvezetője; *Zircz Péter*, az OSZK ny. főigazgató-helyettese.

Főszerkesztő: **Bereczky László**

A szerkesztőség címe: 1024 Budapest, Mártírok útja 55. II. 4.

Telefon: 163-495

Kiadja a **Pallas Lap- és Könyvkiadó Vállalat**

1906 Budapest, Lenin krt. 9-11. Tel.: 221-285. Levélcím: 1906 Budapest, Pf. 223

Felelős kiadó: **Siklósi Norbert** vezérigazgató

Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem (887113/20)

Petőfi Nyomda – 88/80084 Kecskemét, 1988

Felelős vezető: **Birkás Béla** igazgató

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a Posta hírlapüzletében és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest XIII., Lehel u. 10/a. –1900–, közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215-96 162 pénzforgalmi jelzőszámra. Előfizetési díj ¼ évre 78 forint. Egy szám ára 13 forint. Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat. H-1389 Budapest, Postafiók 149.

KÖNYVTÁROS

A MŰVELŐDÉSI
MINISZTERIUM
LAPJA

Így állt össze az augusztusi szám

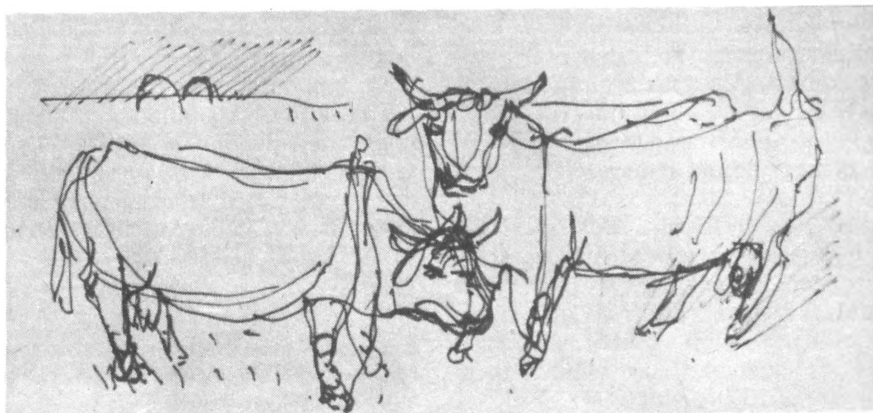
Az első három írással emlékezünk államalapító királyunk halálának 950. évfordulójára. *Szent István* erős kézzel és elszánt akarattal teremtette meg a magyarság megmaradásához és fejlődéséhez elengedhetetlenül szükséges két intézményt, az államot és az egyházat. Egyszersmind az ő nevéhez fűződik az írásbeliség meghonosítása, a kultúraterjesztő templomok, apátságok megalapítása is.

Elöljáróban *E. Kovács Péter*, a fiatal történész foglalja össze Szent István államalapító és művelődésalapozó tevékenységét, majd *V. Bárány Éva* számol be az MTA Történettudományi Intézete, a Magyar Történelmi Társulat és a Katolikus Püspöki Kar rendezésében június 21-én és 22-én lezajlott *Szent István és kora* című tudományos ülésszak előadásairól. Végül *Kamarás István* a pannonhalmi kolostorban, az „első magyarföldi iskolában” szerzetes tanárok és művelődésszociológusok társaságában keresi a választ mai kulturális gondjaink megoldására. Azt írja: „Könyvtárról, könyvtárügyről alig esett szó, mégis végig úgy éreztem, hogy a *Könyvtárost* tudósítom, hogy a mese a könyvtárról, a könyvtárosról is szól.”

E három dolgozattal próbálunk tisztelni nagy királyunk és műve előtt. Nagy királyunkról írtam, akiről a minapában tudtam meg,

hogy valójában félig román volt. Egy pompás Mikes Kelemen-parafrázis keretében *Vári Attila* a *Magyar Ifjúság* 1988/26. számában idézi egy 1984-ben Bukarestben kiadott *Armonia lumii* (Meridiane Könyvkiadó) című könyvből: „Mivel gazdasági, politikai, szociális, kulturális szempontból a szomszédainknál jóval fejletlenebbek voltak, a magyarok örömmel keresték emezek szövetségét. Így például egyik hordavezérük, Géza (972–997) feleségül vette a gyulafehérvári román fejedelem lányát, bizonyos Saroltát. Az ő fiuk Voicu (Wayk) ortodox hitű, de utólag beleegyezett, hogy katolikus rítus szerint is megkereszteljék Kölnben 996-ban, mikor is az István nevet kapta...” Jó ezt tudni. Mint ahogy azt is, hogy a román civilizáció egyik érdemes személyét, *Gerard din Cenedot* a magyarok nem áttallják *Szent Gellért* néven Magyarország védőszentjének tekinteni.

E számunkban fejeződik be *Rózsa György* nagydoktori disszertációja téziseinek közlése. Megszívlelendőnek tartom a vizsgálati, tapasztalati alapján leszűrt végső konklúzióját: „... a szakirodalmi informatika nemcsak kutatásszervezési és közigazgatási kategória, hanem az *értelmiségi politika* része is. Ha történelmi és egyéb okokból az alkotó értelmiség magyarországi munkafeltételei... nem mérhe-

tők a fejlett országokéhoz, van egy olyan terület – a szakirodalmi információ –, ahol magas színvonalú nemzetközi feltételek között dolgozhat. Ez egyben a magas nemzetközi színvonalhoz való *felzárkózásnak* leggazdaságosabb módja is. Ekként a fejlett szakirodalmi informatika *megtartó és ösztönző erő* és ezáltal válik az értelmiségi politika részévé.”

Találunk egy másik Rózsa-írást is e számban, mégpedig a *Visszhang* rovatban, bár nem a lapban megjelent írással kapcsolatban fejt ki véleményét. Azt kifogásolja, hogy a magyar könyvtárügy némely prominens képviselői (*Vályi Gábor, Juhász Gyula, Kiss Jenő*) a tévé nyilvánossága előtt azt hangoztatták, hogy a magyar könyvtárügy húsz évvel elmaradt a nemzetközi színvonalától. Ő ezt sommás és igaztalan megállapításnak tartja, és javasolja helyzetünk *tudományos igényű* felmérését. Szívesen helyet adunk mind a várhatóan kibontakozó vitának, mint a majd elvégzett felmérés összegzésének.

Megérkezett az első hozzászólás *Papp István* háromrészes innovációs cikkéhez. *Tóth Dezső* szerint napjainkban a könyvtári innovációk kiindulási alapja az a technikai (elsősorban elektrotechnikai), illetve technológiai változás, amely világszerte, így – bár korlátozott mértékben – hazánkban is végbement. A korszerű eszközök munkába állítása ugyanis segít abban, „hogy a könyvtárosok *szemlélete* is megváltozzon, alkalmas legyen az innovációk fogadására, azok integrálására, a hagyományos könyvtári szolgáltatások közé történő beépítésére”. Gondolatai illusztrálásaként összefoglalja az Országos Oktatástechnikai Központ médiatárának másfél évtized alatt elért eredményeit... Itt említem meg, hogy jó néhányan jelezték, hozzá kívánnak szólni *Papp István* cikkéhez.

Szeretnénk, ha *Kovács Emil* két részes, a módszertani munka változásaival foglalkozó cikke is vitára, szakmai konzultációra ösztönözné olvasóinkat. Akárcsak a többrészes innovációs tanulmány esetében, most is felajánljuk, hogy *Kovács Emil* írásának második részét másolatban megküldjük a megszólalni kívánóknak.

„Harapós” cikket találunk a *Műhelykérdések* rovatban *Freisinger Jenő* tollából, a *Rácz Ágnes* nevével jegyzett, *A katalógusok szerkesztése* című útmutató kapcsán (ürügyen?). A dolgozatot nemcsak terjedelmi okokból emeltük ki a „közönséges” könyvkritikák közül, hanem azért is, mert szerzője szerint nem elsősorban

az útmutató hibás abban, hogy az iskolai könyvtárak katalogizálási gyakorlatát nem tudja kellőképpen segíteni. Véleménye szerint: „A hiba lényegében azokban az előírásokban keresendő, amelyek az olvasók érdekeit figyelmen kívül hagyják, és tekintet nélkül a könyvtárak funkciójára, típusára és sajátosságaira – egységességre hivatkozva – azonos eljárásokat követelnek meg.” Az olvasóra bizzuk, mennyire sikerült tételét bizonyítania.

Augusztusi számunkat *Lipták Pál* grafikái díszítik. Borsod megye és Miskolc város *A Könyvhét Hírei* című kitérő könyvheti tájékoztatójában található *Gerő Gyula* tanulmánya, amely a miskolci II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtárban 1988. június 1-től 15-ig rendezett Lipták-képek kiállításának megnyitóján hangzott el (persze rövidítve). *Környei Lászlóné dr.* könyvtárigazgató hozzájárult, hogy a tájékoztatóban megjelent írást *A Könyvtáros galériája* rovatunkban közöljük, bemutatandó a *Művészek és mesterségek vonzásában* élő és alkotó *Lipták Pált*. Ha ugyan a *Könyvtáros* olvasóinak be kell mutatni őt? Az ilyen kérdésre várt felelet: dehogy kell, mindenki ismeri őt, a Békéscsabai Megyei Könyvtár legendás hírű volt igazgatóját, a kiállító festőművészt. Nekem más a véleményem. Az olyan rendhagyó és sikeres pályát, amelyet Lipták futott be, nem lehet elégszer felidézni. Nem tudom, hányszor kapacitáltam régi jó barátját, *Gerő Gyulát* és másokat, hogy készítsenek egy részletekbe menő interjút, amely a Lipták emlékezetében megőrzött rengeteg színes élethelyzetet, epizódot, emberi portrét megörökítené. Tanulságul, okulásul a fiatal generációnak, és nem kis mulatságul az öreg muskétásoknak. *Lipták Pál* minden kísérletnek ellenállt. Míg most *Gerő Gyula* – nagy ravaszul – a miskolci kiállítás megnyitójának ürügyén elmondta, összefoglalta róla a legfontosabbakat. Írását olvasva sajnálhatjuk csak, hogy a remélt „mélyinterjú” nem készült el még. Ami késik, nem múlik.

Legutóbbi számunkban panaszkodtam, hogy már megint költözni kényszerülünk. Gondolom, mire ez a szám az olvasókhöz kerül már az új címen leszünk találhatóak. Tessék megjegyezni: Budapest, 1024., Mártírok útja 55. II. em 4. Telefon: 163-495.

Bereczky László

A cikkek és ismertetések szerzőik véleményét tükrözik, és nem képviselik szükségszerűen a szerkesztőség álláspontját

Szent István az államalapító és művelődésalapozó

„Hogy megvirradt Isten szentséges szülő-anya, Mária mennybevitale után az ötödik nap, összegyűlt a templomban a király a főemberekkel, a papság a főpapokkal; először gyász- misét mondtak, majd elmozdítva a padlóból kiemelkedő márványtáblát, végül is lementek a koporsóig, s annak felnyitásakor az édes illat oly hévsége árasztott el minden jelenlévőt, hogy azt hitték, az Úr paradicsomi gyönyöreinek közepébe ragadtattak.”

E szavakkal kezdi *Hartvik*, *Kálmán* király püspöke, legendájában az 1083-as esztendő augusztus huszadikjának leírását. Ezen a napon avatták ünnepélyesen a székesfehérvári bazilikában szentté Magyarország első királyát, *Istvánt*. A kanonizációs eljárásnak, vallási okokon túl – hiszen így az országnak nemzeti szentje lett, mint *Szent Vencel* Csehország-

nak – politikai célja is volt. A szentté avatást pártoló *László* király így demonstrálta, hogy magát *Szent István* örökösének tekinti.

Miért tartotta fontosnak *László* az ideológia területén hangsúlyozni, félretéve a *Vazul*-ágban bizonyára meglévő ellenérzéseket, hogy magát a Szent István-i hagyaték letéteményese-ként kezeli? Feltehetően azért, mert *István* állam- és egyházzervezői munkájának eredményei, a halálát követő zűrzavaros esztendő-k ellenére, kellő alapot teremtettek a magyar ál-lamiság fennmaradásához, szilárd pilléreként szolgálva *László* uralmát is.

Állam és egyház. Szétválaszthatatlan egysé-gei a középkornak. Magyarországi megszer-vezésük *István* király nevéhez fűződik, aki erős kézzel kormányozva alattvalóit, lerakta a ma-gyarság megmaradásához elengedhetetlenül szükséges két intézmény alapjait.

Magára a keresztény hitre való áttérés már jóval *István* uralkodása előtt elkezdődött. A 10. század közepén a magyar előkelők a kereszténység felvételében a német expanziós politika harc nélküli kivédését látták, és érthető módon nem a velük ellenséges hatalomhoz, hanem *Bizánc* felé fordultak térítőkért. *Bibor-banszületett Konstantin* is pártolta a görög ritu-sú kereszténység magyarországi terjesztését, igaz ennek politikai okai voltak elsősorban: egy új szövetséges nyerése Bulgária hátában. Ha-sonlóan a későbbi nyugati térítésekhez, az át-térést a főemberek kezdték: 948-ban a Bizánc-ba érkező *Bulcsút* és *Tormást* a császár megke-resztelte. A bizánci eredetű régészeti emlékek – kereszték, pénzek, templomépületek – bizo-nyítják, hogy a térítés a köznépre is kiterjedhe-tett. Hogy ez azonban nem érintette a társada-lom egészét, és hogy hatékonysága elenyésző volt, jól érzékelteti az a tény, hogy a 960-as évek után, a bizánci–magyar viszony feszültté válásakor, a görög orientáció abbamaradt, az arkadiopoliszi ütközet 970-ben pedig véglege-

Molnár C. Pál fametszete

sen lezárta a kalandozások hosszú ideje tartó folyamatát. A fejedelmek elvesztették a pénzszerezésnek ezt az erőszakos módját. Tehették, mert az ekkorra kialakuló szolgálói falvak rendszere már gazdasági támaszt biztosított számukra, a kezdeti tapogatózások a kereszténység felvételére pedig megnyitották az utat Európa felé, igaz még eldöntetlenül állt a nagy kérdés: Bizánc vagy Róma lesz a kapocs.

A latin térítés megindítását egy, a 12. században készült görög forrás így írja le: „Csakhamar keletről, északról és délről számos nép tört elő, sok rázkódás és ijedelem fogta el a görögök birodalmát, úgy hogy ezt a peon népet hamarjában nem tudták megerősíteni a [keresztény] hitben. És saját nyelvükön írott könyveik nem valának. Mely rájok nézve alkalmas tétlenségét a görögöknek látván a latinok, Rómából felkerekedtek s a többi velük szomszéd nemzeteket: a hunokat és ipidákat könyveikkel és írásaikkal istentelen hitőkre térítették.”

A megtérés – a béke feltétele

Valójában mi készítette István apját Gézát, hogy a keresztény térítőket behívja az országba? Hasonlóan a 10. század közepi görög térítés idejéhez, most is a nemzetközi politika tette nyilvánvalóvá a fejedelemnek, hogy mivel a 972-ben szövetséget kötött két császár – *Tzimiszkész János* és *Nagy Ottó* – birodalmi harapófogszerűen fogják közre az országot, a béke feltétele nem lehet más, csak a krisztianizáció.

Míg *Géza* idején a térítésben az erőszak kapott nagyobb szerepet, hiszen előbb le kellett rombolni a pogány kultusz építményeit, el kellett hallgattatni a régi hit védelmezőit, addig *Istvánnál* már az egyházi szervezet kiépítésével is találkozunk. Az egyházmegyék 1001 és 1009 körüli alapítása megadta a magyar egyház szervezeti kereteit. A hét korai István kori püspökség – az esztergomi, a veszprémi, a győri, a pécsi, a kalocsai, az egri és az erdélyi –, valamint az 1018 és 1030 között kialakított három püspökség – a váci, a csanádi és a bihari – alkotta a magyar egyházszervezet alapját.

Az István kori térítést a világi papok és a szerzetesek egyaránt végezték, a kezdeti időben minden bizonnyal tolmácsok segítségével. A külföldről érkezett egyháziak mellett azonban igen hamar feltűnhettek az országban kiképzett szerzetesek és papok is. Erre utal *Mór*

pécsi püspök visszaemlékezése is, aki István korában iskolásként Pannonhalmán élt, feltehetően több társával együtt, akik aktív részt vállalhattak a keresztény hit elterjesztésében. A püspöki jogú apátság alapításának az lehetett az egyik legfontosabb célja, hogy megfelelő számú és képzettségű térítőt képezzen.

Vitatott kérdés, hogy a magyar egyház intézményeit a clunyi monostorból szétáradó reformszellem érintette-e. Ennek a feltevésnek ellentmondani látszik az a tény, hogy az egyházszervezésben tevékenyen résztvevő klerikusok inkább a lotaringiai reformtól érintett területekről érkezhettek Magyarországra. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a magyar egyház még csak a kialakulás stádiumában volt a 11. század első évtizedeiben, nem volt mit megreformálnia a clunyi mozgalomnak. (A név szerint ismert egyházszervezőkről, mint például *Adalbert* vagy *Asztrik*, sem lehet megmondani, melyik irányzathoz tartoztak.)

Természetesen a kereszténység terjesztése az állam képviselőinek bekapcsolása nélkül elképzelhetetlen lett volna. A pap és az ispán közösen felügyelték a vasárnap megtartását, valamint a templombajárást. *István* törvényei pedig kiszabták a megfelelő büntetést a keresztény vallás ellenségeire. A püspökségek központjainak és a vármegyék székhelyeinek egybeesése jól mutatja az állam és az egyház szoros kapcsolatát. Alsóbb szinten, az esperességek-nél is hasonló tapasztalni, hiszen a vármegyék és az esperességek területe általában fedi egymást, valószínűleg ez a jelenség *István* korában még nem volt általános, de gyökerei ide vezethetők vissza.

Milyen volt *Szent István* állama? A források szűkszavúsága miatt igen keveset tudunk róla. Rekonstruálni csak *István* törvényeiből lehet, hiszen itt utalásokat találni nemcsak működésére, hanem intézményeire is.

A *Szent István*-i állam központi szerveiről nagyon kevés adat áll rendelkezésünkre. A legtöbbet emlegetett királyi tanácsról is csak feltevéseink vannak. *István* ránk maradt első és második törvénykönyvében több esetben utalnak a tanács szerepére. Tagjai a főemberek voltak, kiegészülve a magasabb egyházi méltóságot viselőkkel. A törvényszöveg megfogalmazása sejteti, hogy kifejezetten tanácsadói testület volt, a király, mint az ország legnagyobb birtokosa, döntő szóval bírt az ország dolgaiban, kérésüket figyelembe vehette, de nem volt rá nézve kötelező azok teljesítése. Mivel az uralkodó többnyire utazva igazgatta

országát, a tanács személyi összetétele változó volt, bizonyos ügyekben kisebb rangú emberek is a tagjai lehettek. Az *Intelmek*ben az ismeretlen szerző *István* nevében, feltehetően a király véleményeként is, így ír a királyi tanácsról, bizonyosságul annak fontosságára: „A királyi emelvényen a tanács a hetedik helyre tart igényt. A tanács állít királyokat, dönt el királyi sorsokat, védelmezi a hazát, csendesíti a csatát, győzelmeket ő arat, kerget támadó hadat, behívja a barátokat, városokat ő rakat, és ő ront le ellenséges várakat. Minthogy pedig a tanácsnak ekkora haszna van, ostoba, pöffeszkedő és közepszerű emberekből összeállítani, én úgy vélem, mit sem ér; hanem a tekintélyesebbek és a jobbak, a bölcsőbbek és a legmegbecsültebb vének ajkán formálódják és csiszolódnak.”

Az állam megszervezése és a könyvek

A helyi igazgatás legfontosabb szerve a vármegye volt. Kialakulása valószínűleg már *István* előtt elkezdődött, de végleges formáját a király szervezőmunkájának következményeként nyerte csak el. Az uralkodó a vármegyén keresztül gyakorolta a törvénykező és a végrehajtható hatalmat, vezetője, az ispán az állam képviselőjeként vezette a rábizott területet. Ellenőrizte a templombajarást, elvette a vásárnap ökrökkel dolgozók állatait – munkájáról csak ennyi konkrétumot tudunk *István* törvényei alapján. Az alárendelt várnépek szolgáltatásai a vármegye székhelyeül szolgáló vár ellátását biztosították.

István második törvénykönyve említi meg először az udvar intézményét. „Ha [a király] a rabszolgák közül valakit királyi udvar vagy vár élére állít, annak tanúskodását az ispánok között kell elfogadni” – írja a törvény írója. A korai középkor az udvaron elsősorban a királyi udvartartást értette: az uralkodó közvetlen kíséretét. Az udvar azonban a királyt és kíséretét ellátó szervezetet is jelentette az ott élő szolganepekkel együtt. (Ilyen vidéki birtokközpontokra utal a fenti idézet is.)

A királyi hadsereg megléte nyilvánvaló, hiszen *István* sikeresen védte meg az országot. A vármegyék csapatai, egyes segédnépek, valamint az előkelők kísérete jelenthette a királyi haderő legértékesebb részeit, kiegészülve az uralkodó testőrségével.

István az állam és az egyház megszervezésé-

vel, a feudalizmus alapjainak lerakásával, Magyarországot nemcsak gazdaságilag és politikailag kapcsolta a keresztény Európához, hanem a nyugati egyház nyelvén, a latinon keresztül a *művelődés* terén is.

A Nyugatról érkezett térítő és szerzetesek nemcsak könyveiket hozták az országba, hanem a hagyományosan kora középkori irodalmi műfajok ismeretét is. A jogtörténeti kutatás megállapítása szerint *István* első törvénykönyvének első öt cikkelye szó szerinti átvétel a 847-es mainzi zsinat határozataiból, és a 9. században hamisított Pseudo-Isidorusi gyűjteményből. *István* törvényei ugyanis nagyrészt önálló alkotásnak foghatók fel, de az ismeretlen szerkesztő előtt ott voltak a nyugati törvényeket és zsinati határozatokat tartalmazó kötetek.

Névtelen *István* írnoka is (a diplomatikusok *Heribert C*-nek nevezik), aki *III. Ottó* udvarából került Magyarországra, és aki többek között a pannonthalmi alapítólevelet is írta.

Hamarosan megindult azonban a hazai klerikusképzés is. A templomok szertartáskönyvekkel való ellátása a püspökökre hárult, ezek vagy külföldről érkezhettek az országba, vagy – ami valószínűbb – a püspökségi központokban már kiképzett, grammatikában járatos kódexírók keze munkáját dicsérik. *Bonipert* pécsi püspök *Hilduin* révén *Priscianus* latin grammatikáját kérte *Fulbert* chartres-i püspöktől, feltehetően az iskolások képzésére használva azt.

Az egyháziak tanítása hasonló módon indulhatott el, mint ahogy arról *Szent Gellért* nagyobb legendája, igaz jóval később írt: „Egy napon harminc újonnan megtért ember jött a püspökhöz, és kérte, hogy vegye magához fiaikat, taníttassa őket tudományokra, és szentelje papokká. Befogadta és Valter mester kezére bízta őket, alkalmas házat adva nekik, hogy ott a nyelvtan és zene tudományába bevezesse őket.”

Szent István korából maradt ránk az államelméleti munkák műfajába sorolható, a királytűkrök mintájára készült *Intelmek* is, amelyben az uralkodás tapasztalatait hagyományozza a király fiára, *Imre* hercegre. Hittudományi tevékenységet jelenlegi ismereteink szerint csak *Gellért* folytatott, *Deliberatioja* ennek megfelelően fontos teológiai munka.

Az írásbeliség és a latin nyelvű irodalom mellett, a kereszténységhez csatlakozás követ-

kezményeként, megindultak a templomépítések is, sajnos kevés emléket hagyva az utókor számára. 950 évvel *István* halála után mégis ezek a romok, töredékek utalnak arra, hogy

államalapítónk munkája kiállta a történelem próbáját.

E. Kovács Péter

Szent István és kora

Tudományos ülésszak Szent István halálának 950. évfordulójára

Mint a Magyar Történelmi Társulat tagja meghívást nyertem az MTA Történettudományi Intézete, valamint a Katolikus Püspöki Kar és a Magyar Történelmi Társulat által rendezett Szent István és kora című tudományos ülésszakra. A tanácskozás helye az MTA vári kongresszusi terme volt, méltó keretet nyújtva a kétnapos (június 21–22) ünnepi konferenciának.

István királyunk halálának 950. évfordulóján csaknem harminc, határainkon innen és túl élő magyar világi és egyházi történész, régész, művészettörténész számolt be kutatásainak eredményeiről. Az első napon *A magyar állam Szent István korában*, a másodikon *Szellemi élet és társadalom Szent István korában*, valamint *Szent István és az utókor* címmel tartott előadásokat. *Berend T. Ivánnak*, az Akadémia elnökének bevezetője után a téma legjellegesebb ismerője, *Györffy György* professzor tartott összefoglaló előadást *Szent István és állama* címmel. Szent István vallási térítő és egyben államalkotó uralkodó: ez a két vonása az, ami hírét a későbbi korokra nézve is meghatározta. Kettős alkotása, a magyar állam és annak kereszténysége, egységet alkotott.

A középkor Európája nem ismert más államot, mint azt, amelynek formája és tartalma a keresztény gondolon nyugodott. István megfelelt a középkor keresztény ideáljának, a „*rex justus, pius et pacificus*”, az igazságos, kegyes és békeszerető király eszményének. Ugyanezt az eszményt tűzte ki fia, *Szent Imre* elé az *Intelme*kben.

A legrégibb legenda, a *Legenda maior*, hősenek olyan erényeit emeli ki, amelyek a kereszténység királyeszményére jellemzőek: ala-

mizsnaosztás, imádkozás – gyakran a templom padlójára vetve magát – stb. A *Hartvik*-féle legenda szintén a *misericordiát* és a *veritast* tartja főerényének.

Első királyunk egyéniségét illetően a történettudomány képviselői sokban eltérő álláspontot képviseltek, képviselnek – némelyek szerint a Karolingok és Ottók univerzális gondolatvilágát ültette át magyar földre, mások Cluny erősen papisztikus mozgalmának hatását fedezik fel.

A legendákra jellemző pozitív, az emberi életben is megvalósítható erényeket követelik az apai *Intelme*k *Szent Imrétől*. De ez már *Szűcs Jenő* professzor előadásának témája volt. „Ha kívánod a királyság tisztességét, légy békecségtűrő” – írja, és tíz fejezetben sorra veszi a királyi korona „tíz diszét”, a hithűséget, az egyházhűséget, a főpapok tiszteletét, az ország előkelőinek becsületét, az igazságtevést (királyi kötelesség), az idegenek védelmét és tanácsadóinak meghallgatását stb. Az etikai szabályok az imáról, a kegyességről, az irgalmaságról, a türelemről, az alázatról, tisztességről és a szüzességről szólnak.

Az *Intelme*kben nem apai tanácsokat kell elsősorban látnunk; inkább csak irodalmi formájuk ez. Tartalmuk a korai középkor uralkodó eszményképének ábrázolása. Ez az eszménykép lebegett *Szent István* előtt, amikor a Rómától kért koronával nyugati mintájú keresztény királlyá koronáztatta magát.

Váczy Péter a szent koronáról tartott előadást. Emlékeztetett arra, hogy a keleti népeknél (asszírok, kaldeusok, perzsák stb.) a korona a fejedelem isteni származásának volt külsőleg is látható bizonyossága, ebből következett fenség-

ge, hatalma alattvalói fölött. Az a korona, amelyet 1000-ben az ifjú király kért és kapott *II. Szilveszter* pápától, mint fogalom és jelkép ugyanaz, ami például a frank, a lengyel vagy akár a cseh királyok koronája.

A korona szó jelenti magát a koronát, mint a királyok ékszerét, másodsor, leggyakoribb értelmében, a királyi palota (regale palatium), királyi szék (regium solium) és királyi udvar (aula regia). Ez együttesen adja és jelenti a királyi méltóságot (regalis dignitas). A szent korona zománcképeit utólagosnak (későbbi korokból valónak) tartják. A korona hátsó felén, ahol a vastag aranypánt összeér, két lyuk található, ide kellett befűzni a pántlikát (ez szabályozható volt a fej mérete szerint).

Az eredeti korona keresztpántok nélküli volt. Igazgyögyfűzér díszítette a felső és alsó részét (a bizánci koronákhoz hasonlóan). Az egyes szemek egymáshoz kapcsolódva fűzért alkottak, ez volt az ún. gyöngyös korona, fejezte be előadását *Váczy Péter* professzor.

Az első napon még két előadást hallottunk a segédtudományok, a heraldika és a numizmatika köréből. Fehérvár címeréről szólva *Kállay István* professzor elmondotta, hogy Székesfehérvár, Magyarország legrégebb és egyik legszebb városa, Sárvíz mocsarainak kiemelkedő szigetein, két nagy jelentőségű útrendszer találkozási pontján épült, az észak-déli útvonal a Szentföldre, a kelet-nyugati pedig Itáliába vezetett.

Székesfehérvár kezdettől fogva az ország egyházi és ideológiai centruma volt, bár az igazi királyi rezidencia Esztergomba, később pedig Budára került. Az *István* király által alapított bazilika királyaink hosszú sorának koronázó és temetkezőhelye volt. Fehérvár első kiváltságlevelét *Szent Istvántól* kapta, ezt a levelet nem ismerjük, csak egyes pontjait. A város polgárai országzserte vámmentességet élveztek. Fehérvár első címerén a pajzsba nem foglalt címerképen a jellegzetes három tornyú vár látható. Fejér vármegye első címerén pedig azt a jelenetet látjuk, amikor *Szent István* népet (koronáját) *Máriának* ajánlja fel.

Gedai István előadása az érmeügyítőknél adhat sok érdekes ismeretet. Előadását kiegészítette a legújabb kutatások eredményeivel is. *Szent István* király megkoronázását követően kezdődött el hazánkban a pénzverés. Ennek kezdete a legszorosabb viszonyban van a királyi cím és hatalom felvételével. Az önálló hatalom egyik leglényegesebb külső kifejezési módja volt az önálló pénzveretés joga.

Érdekes analógia, hogy majd minden nép a kereszténység felvételével egyidőben kezdett pénzt verni, így például Lengyelország, Svédország, Dánia stb.

Az egyház hatása az első pénzek veretén is látszik (kereszt, templom stb.). *Szent István*-nak is a környező és már pénzverés jogával rendelkező államok pénzrendszere nyomán kellett elkezdenie a pénzverést. Két út állott előtte: a nyugati államok Karoling mintákat követő pénzverése és a bizánci példa.

Szent István itt is a nyugati példa átvétele mellett döntött. Az ősmagyarok Kelet-Európa és Kis-Ázsia népeivel állottak kereskedelmi kapcsolatban, így az általuk ismert pénz az arab dirhem és a bizánci aransolidus volt (ezt igazolták a feltárt sírboltok leletei).

Szent István pénzein az éremkép a pénzdarabok mindkét oldalán azonos, kettős körben a felirat *Stephanus Rex*, majd a belső körben a vonalkereszt meghosszabbított része egy második kereszté alakul át. A hátlapi kép körirata *Regia Civitas*. *Szent István* pénzei (obulusok) ismert változatainak egy külön csoportja főképpen észak (német, lengyel és dán) leletekből került elő. Ezek a pénzek jó ezüstből készültek, a körirat olvashatatlan, a veret kezdetleges. Ezek voltak az első hamisítványok. Mindez a magyar pénz kedveltségét és elterjedtségét igazolja.

A társtudományok

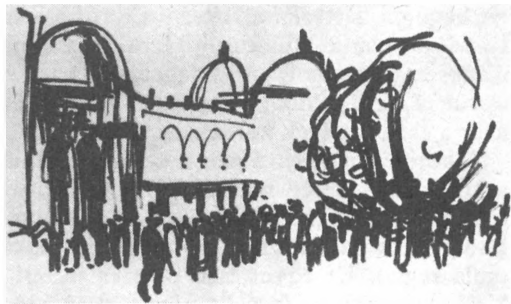
A történettudomány társtudományainak meghívott szakemberei a konferencia második napján tartották előadásait. *Tóth Melinda* művészettörténész a 11. század művészeti törekvéseiről, produktumairól tartott vetített képes beszámolót, a korai kézművesség tárgyi emlékeiről, a fa- és kőfaragványokról, bőrdíszítésekről. Legkorábbi építészeti emlékeinket a görög és lombard-olasz kőfaragás, a szalagonatos díszítés jellemzi (Szekszárd, Zalavár).

A korai magyar templomépítés két irányból indult el: Bizánc és Nyugat felől. A latin rítusú egyházak templomai közül a főúri fejedelmi udvarházak mellett épült kápolnák kis rotundák voltak, a falusi plébániák zöme fából épült és ezért elpusztult. A jószerivel csak alaprajzból ismert 11. századi templomok háromhajós elrendezésűek. Az 1018 körül épült székesfehérvári bazilikát tekinthetjük a legnagyobb-nak. Hatvan métert meghaladó hajóját két, pilléres oszlopsor tagolta, középhajóját félkör-

íves apszis ölelte, mellékhajóit ravennai minta szerint négyzetesen zárták. Az esztergomi várhegyen folytatott ásatások nyomán feltárultak a korai fejedelmi palota alapfalai. A nagy, vörös kövekből épített palota lehetett *Szent István* szülőhelye. Külön előadás tárgyát képezte *István* király díszesen faragott szarkofágja, becses művészeti emlékünck.

Kralovánszky Alán régész előadása *Szent István* fehérvári eltemetéséről, sírjának feltárásáról szólt. Az ásatások során tiszta 11. századi lombard építészeti formák kerültek elő. A királyi család tagjait a bazilika padlózata alá, vagy a falak mellé temették. *Szent Istvánt* először ideiglenesen, míg a templom teljesen föl nem épült, a főoltár elé, márványkoporsóba temették. A bazilika befejezésekor – feltételezhetően – mind az ő, mind fia, Imre tetemét a délkeleti torony mellé helyezték át, később *Szent László* díszes mauzóleumba vitette át azokat. Az összehasonlító vizsgálat arra az eredményre vezet, hogy *Szent István* koporsója a 11. század első felében Itáliában, minden valószínűség szerint Velencében dolgozó, bizánci iskolázottságú mester műve, ami stílusvizsgálati úton megerősíti azt a feltevést, hogy *Szent István* utóda a trónon, a velencei *Péter* (1038–41) édesanyja, Orseolo doge neje, *István* nővére készítette hálából, amiért a trón utódlásában az ő ága javára döntött. Motivumaiban igen közel áll *Szent István* koporsójához a Zalavárott, az egykori Mosaburgban előkerült márvány töredék.

A 11. század végi nagylegenda *Gizella* királyné több adományáról is említést tesz a templomok javára, erről „sok egyház keresztjei, edényei valamint csodálatos művű és himzett textiliái máig tanúskodnak”. Sajnos csak a miseruha maradt ránk, az, amelyet a király, *Gizella* királynéval együtt 1031-ben a székes-fehérvári prépostságnak adományozott, és amelyet a 12. század vége óta, némi átalakítással, az uralkodók koronázó palástnak használtak. Erről a palástról tartott vetítettképes előadást *Kovács Éva* művészettörténész. A palást alapanyaga bizánci eredetű selyem, amelyet a királyné és udvarhölgyei hímezhettek ki arannyal. A paláston ábrázolt alakok elrendezését többféleképpen magyarázták. Korábbi nézet szerint a *Credo*, más vélemény szerint a *Te Deum* gondolatkörét jeleníti meg. A palást középpontjában a diadalmas Krisztus látható mandorlában [dicsfényben], jobbról és balról angyalok között – mint mellékalakok – az

imádkozó *Mária* és *Keresztelő Szent János*. Alattuk a próféták, majd a trónoló Krisztus látható. Krisztus alatt *István* király és *Gizella* királyné képmása, kettejük között pedig egy kis fiú mellkép, nyilván *Imre* hercege. A palást megcsonkított mellrészének közepén, felül négyzet maradványa látható, a Signum Crucis (kereszt jele) felirattal. Kétoldalt pedig térdepelő donátorok helyezkedtek el.

A *Szent István és az utókor* című előadásorozatból megemlítem a konferencia egyik legizgalmasabb előadását, amelyet *Szántó Konrád* professzor tartott, *A szent jobb tisztelete a középkorban* címmel. A püspöki bizottság 1083-ban *Szent László* jelenlétében Fehérvárott kiemeltette a szent király földi maradványait, azok igen bonyolult – ma már nehezen kinyomozható – utat tettek meg. Eleinte Fehérvárott őrizték őket díszes tartókban, később azonban egyre több darabot osztottak széjjel. A Hartvik-legendából tudjuk, hogy a szent jobbot és a rajta lévő gyűrűt 1083-ban már nem találták meg, mert hiányzott a sírból. *III. István* oklevele figyelemre méltó adatokat tartalmaz az eltűnés körülményeiről. Ezek szerint *Merkur*, fehérvári örkanonok a jobbkezet „eltulajdonította”, és magával vitte kolostorába, a Berettyó partjára. Amikor erről az eseményről *Szent László* értesült, megjelent *Merkurnál*, hogy visszavigye az ereklyét Fehérvárra. *Merkur* azonban meggyőzte a királyt arról, hogy a szent jobbnak Isten rendelkezéséből ott kell maradnia. *Szent László* otthagya az ereklyét, és *Szent István* tiszteletére bencés apátságot alapított, és apátnak *Merkurt* tette meg.

A Szent Jobb-kultusz élő hagyomány, mint a konferencián elnöklő *Dankó László* kalocsai érsek elmondta, június 19-én Kalocsán tizenhatezer hívő vonult el az ereklye előtt.

V. Bárány Éva

Gondolatok a rend-házban a magyar kultúra évfordulóján és sorsfordulóján

„A magyarság európai értelemben vett művelődésének jelképes kezdete 996, a pannonhalmi kolostornak, az első magyarföldi iskolának a létrehozása” olvashatjuk a *Reform és művelődés* című vitairatban, amelynek egyik szervezője, *Varga Csaba* ennek az iskolának mai utódintézményében, a pannonhalmi gimnáziumban tartott rendhagyó magyarórát 1988 tavaszán. A dupla óra egy harmadikkal is kiegészült, mert nem fogytak el a kérdések. Nem az író faggatták, nem az olvasótábor és elleniskolát szervező pedagógiai utópistát, hanem a *reformert*. Történelmi lecke fiúknak, a legeslegújabbkori történelmünkéből, két nappal a pártértekezlet előtt. A diákok házi feladatot is kapnak: az elvi alapon álló, de befelé forduló emberből a tétet felismerő, a nemzetért cselekvő emberré válni. *Nagy Endre* tanár úr, vagyis *Nagy Endre* atya sűrűn bólogat, a harmadikosok pedig még tovább együtt maradnának a vendéggel, akiről tudják, hogy egyben és másban eltérő módon gondolkodik, mint *Endre* atya, ugyanakkor meglepően hasonló kifejezéseket is használ, mint például: „a másokat szolgáló ember”. Este – jelképes helyen – a tanáriban beszélgetünk: amatőr és hivatásos tanárok, világi és szerzetes tanárok, apák és atyák, írók és prédikátorok. A vendéglátók szerzetes tanárok: *Korzenszky Richárd* (a bencés gimnázium igazgatója, magyar–orosz szakos), *Pintér Ámbros* igazgatóhelyettes (matematika–fizika–technika szakos), *Nagy Endre* (magyar–orosz szakos), *Várszegi Asztrik* (a pannonhalmi Szent Gellért Főiskolán a rendtörténet, a regula és a szerzetesjog előadója, történelem–német szakos), *Brinzberger Ákos* (matematika szakos). A vendégek (*Varga Csaba*, *Vargáné Csorba Éva* és *Jómagam*) eredeti foglalkozása könyvtáros, népművelő, magyar és biológia szakos tanár, jelenleg könyvkiadót alapító író, olvasáskutatóból lett vallásszociológus és könyvtárosból lett könyvtárügyi előadó. Könyvtárról,

könyvtárügyről alig esett szó, mégis végig úgy éreztem, hogy a *Könyvtárost* tudósítom, hogy a mese a könyvtárról, a könyvtárosról is szól.

Válság és kultúra. Abban, hogy válság van hazánkban Szent István halálának 950. évfordulóján, valamennyien egyetértettünk. Hogy a *kultúra* is válságban van-e, erről parázs vita kerekedett. Hogy elvi és ne „hitvita” legyen, sorra meghatároztuk a *kultúra* fogalmát: „alapértékek, alaphitek, alapgondolatok, alapcselekvések, alapmeghatározások” (*Varga Csaba*), „az alapértékek közvetítője, gondozás és gondozottság” (*Korzenszky Richárd*), „kulturált, az önmagával, másokkal és a mindenséggel harmóniában lévő ember” (*Jómagam*). A *kultúra* egy olyan állandó, érvel *Varga Csaba*, amelyet semmiféle válság nem képes eltüntetni, mert leszivárgott a társadalom alapjaiba, és éppen ezekben az években buzog fel bőséges forrásokban. *Endre* atya viszont úgy látja, többek számára jelentett a *kultúra* értéket, amikor sokkal jobban korlátozták érvényességi körét, mint manapság, *Richárd* atya pedig úgy véli, hogy a megélhetésbe belegabalyodó ember elfeledkezik a szépségről, az igazról, a kultúráról, miközben szomjazik valamire. Ezek szerint az ember van válságban, veszi át a szót *Varga Csaba*, a *kultúrának* csak a *közvetítő rendszere* van válságban. Egy egyszerű parasztasszony nincs válságban, teszi hozzá. Ezzel vitatkoznom kell: van még ugyan (nem sok) ilyen parasztasszony, de csak mutatóba, a többi a krimit nézi, ha el nem ájul közben a fáradságtól. Minden ember elrontható, minden aktuális létforma bepiszkolódhat, érvel *Varga „atya”*.

Termékeny félreértelmezéssel is gazdagszik a beszélgetés. A *gondozottságról* *Varga Csabának* az alattvalóság jut eszébe, pedig *Richárd* atya a kiműveltségre gondolt. És egy másik értelmezési probléma: a *harmónia* nem lehet lényegi jegye a műveltségnek, hiszen életünk

diszharmonikus (*Varga Csaba*). Ideáltípusra gondoltam, magyarázom, s kifejtem, hogy ez a harmónia statikus állapot, harmóniában lenni valamivel, annyi mint kapcsolatban lenni, viszonyulni.

(Vajon átgondolja-e, megéli-e a könyvtáros ezeket a lestrapált, kilúgozott szavakat: kultúra, kultúráközvetítés, műveltség, művelés? Érez-e értük *felelősséget*? Hiszi-e, megvallja-e, hogy neki köze van a kultúrához? Rádöbben-e, hogy nem csak jelzetekkel ellátott jelek őrzője és kiadagolója, hanem önmaga is *jel* Magyarországon művelődéstérképén? Átértzi-e, hogy a különböző kultúrák különböző szövegek, s miként *Pilinszky* oly szépen írja, „az emberi élet nem csak szakadatlan létezés, de szakadatlan olvasás is”? Világossá vált-e a könyvtáros számára, hogy mekkora tétje van az *olvasás* animálásának?)

Kereszténység és kultúra. Miféle gyógyír, miféle válasz érkezik a válságra Pannonhalmáról, mely egyszerre képviseli a kétezer éves *kereszténységet*, a másfél évezredes szerzetes rendet és a *magyar bencések* ezeréves tradícióját? Richárd atya a kérdésre kérdéssel válaszol: Vagyunk-e elég *kultúrateremtők* ma is? Válaszolunk-e arra a provokációra, amit a kultúrahasználat és a kultúráközvetítés válsága jelent? *Varga Csaba* leszögezi, hogy az európai kereszténység a mai napig is érték- és kultúrateremtő. Még akkor is, ha ezt a hatalmas lehetőséget és feladatot hajlamos volt elveszíteni a legutóbbi évszázadokban, mert tekintetét a hívőről az egyházra emelte, a szeretetről áttért a fogyasztó kiszolgálására, a kisközosségről a hívő tömegre. Ezek a folyamatok *Varga Csaba* szerint magának a kereszténységnek alapkuldetését kezdték veszélyeztetni, de óriási szerencséjére a kereszténység elvesztette világi hatalmát, a hívők egy része elfordult tőle, s ezekre a kemény kihívásokra csak úgy válaszolhat, hogy ismét elkezd kultúráját létrehozni. A bencés atyák helyeselnék. Aztán váratlan fordulat: Asztrik atya szerint Jézus Krisztus nem kultúrát akart teremteni, hanem az embert a maga teljes egészében gyógyítani, embe-ribb tenni. A vita során finomodott a fogalmazás: a *keresztény kultúra* (amelynek központi alakja az emberi ősmintát jelentő, a történelembe belépő istenember) egyrészt kultúrák feletti *értékrend*, másrészt állandóan változó történelmi *folyamat* is. *Kultusz és kultúra* találkozik a kereszténységben, az isteni kultusból (az „Ige testté lett” elve alapján) kultúra teremődik, magyarázza Asztrik atya, s

megint egy nyelven beszélünk, vagyis inkább: ismét értjük egymás nyelvét.

Richárd atya újabb kérdéseket tesz fel: Mi az, amit az elmúlt 30–40 évben a társadalmi berendezkedés az egyházak számára megengedett, amit az egyházaktól elvart? Mi az, amit támogatott, mi az, amit gyanakodva szemlél? Támogatta azt az intézményt, amelyet Richárd atya szerint le kellene bontani, hogy rájuk ne omoljon, s gyanakodva szemlélte az egyház embertől emberig ható megszólító erejét, amit *Varga Csaba* olyannyira csökkenni tapasztalt az elmúlt évszázadokban. Asztrik atya párhuzamosságot lát itt és ott: hitből vallás, forradalomból állam lett. Mindkét elképzelésnek közös ellensége az *elvilágiasodás*, amely a kereszténységet kiüzi a csigaházából. A kereszténységnek a mindenkori mában kell léteznie, sátrakban és nem kőfalak között. Lerombolni a bazilikákat vagy kivonulni belőlük? Kivonulni a pannonhalmi falak közül? Feladni a monostort, a könyvtárat, a tárházat, az iskolát? Az atyák arcán igenek és nemek vibrálnak. A bazilikából való kivonulás nem jelenti lerombolását és megtagadását, csak meghaladását, magyarázza Richárd atya. Pannonhalmára számára minden évszázad provokációt jelentett, s mindegyikre megpróbált valamiképpen válaszolni, s ez meglátszik építészeti megnyilvánulásaiban is. Az eredmény: *belső tartás, folyamatosság és sokszínűség.*

(Hányszor akartuk lerombolni a könyvtárat, s helyébe tárházat, népházat, népnevelődést, agitprop-bázist, információs központot, klubkönyvtárat, általános művelődési központot emelni? Hányszor nem sikerült kimozdulni a csigaház-könyvtárból, a bástyákkal védett szakmai pozíciókból, a tudatformálás vezérlőfülkéjéből, a belakott gettóból, az összkomfortos kicsiségből? Válaszol-e a könyvtáros a kihívásokra, vagy elbújik a szabadpolic mögött? Templom-e a könyvtár, találkozik-e benne a kultusz és a kultúra, vagy csak szolgáltató intézmény? Szolgál-e vagy csak szolgáltató? Szolgáiban szolgál-e, vagy felemelt fövel és szívvel?)

Rendház és rend-ház. Mi képes most, a nyolcvanas években Pannonhalmáról elindulni, kisugározni, kérdezem. Semmi más, mint ami itt ezer éve történik: néhány ember megpróbál békésen, harmonikusan, jól rendezetten együtt élni, ami a mai társadalomban modellértékű lehet, válaszolja Asztrik atya, a rendtörténet és a regula előadója. Itt mindennek megvan az ideje. Ennyi az egész. Az ideális családnak éppen ilyennek kellene lennie, jegy-

zi meg Ákos atya. Asztrik atya elárulja, hogy az ő békéjük nem valami álharmónia, itt is ütköznek koncepciók: jobban befelé vagy inkább kifelé? A viták eredménye: a kultúrahordozás és a kultúrateremtés egyensúlya. Egy kolostor az egyháznak *úttörő vállalkozása*, az eljövendő társadalomnak pedig *laboratóriuma* lehet, folytatja Richárd atya. A szerzetesség szerinte a *rendezettség* kísérlete. A kolostor *leképezi a kozmoszt*, az embert a kozmosz részeként tekinti, eképpen rendez el napját. Elődeik napkelte előtt keltek, úgy, hogy a reggeli zsolozsma himnusza közben lássák a napot felragyogni, s az esti ima közben pedig lenyugodni. A benedeki regula kulcsfogalma a *rend* és a *mérték*. Feladatuk ezt továbbadni, meg tapasztaltatni a regula szerint elsősorban a szegényekkel, az elesettekkel, a betegekkel, a fiatalokkal, a jövevényekkel, a hontalanokkal, azokkal, akiknek nincsen biztos fogódzójuk. Mai, korlátozott lehetőségeik szerint pedig diákjaikkal és a kolostorba látogatókkal, akik azért jönnek, hogy egy-két napra átadják magukat az itteni ritmusnak, hogy rendbe jöjjenek. A köztünk legfiatalabb, Ákos atya ismét felvállalja a kételkedés szellemét: miben különbözik a pannonhalmi kolostor egy mátra-

aljai falusi háztól? Lakóiban, válaszoljuk. Kiderül, Ákos atya egy hétvégi házra gondolt. Ott pedig nem igen tudunk igazán mit kezdeni önmagunkkal, valljuk be. Hogy újra beletaláljunk csöndjeinkbe, önmagunkba, ahhoz *rendház* és talán újabb rendházak is kellenének.

(Van-e *rend* a könyvtárakban? Vagy csak a polcokon? Milyen ez a *rend*? A könyveket lehet csak megtalálni benne, vagy magunkat is? Lehet-e igazán *rend* abban a könyvtárban, amelynek könyvtárosa nincsen *rendben*? Mi olvasható ki a könyvtári *rendből*? Csak egy osztályozási séma vagy letérképeződik-e a kozmosz is? Hogyan válhatnak könyvtáraink *mikrokozmoszá*? Hogyan válhatnak tárházból *rend-házzá*?)

Kényszerpálya és utópia. Miben különbözik a bencés gimnázium az államiaktól, kérdezem. A diákok ránk néznek, és elgondolkodnak rajtunk, feleli Ákos atya. Richárd atya bővebben is kifejti: ez a tanári kar valóban *közösség*, ezeknek az embereknek a központja nagyjából ugyanott van. Ez valamiképpen kihat, a diákjaik az átlagosnál jobban ragaszkodnak, nem is a hely szelleméhez, hanem öhozzájuk. Rendszerezen visszajárnak. Richárd atya már az összes itt végzettet találkozott, s azt tapasztalhatta, hogy diákjaik körében az átlagosnál kevesebb a zátonyra futott, s több a kiegyensúlyozott, önmagát megtaláló ember, amit nagyrésztben a Pannonhalmán megélt rendezettség-élménnyel magyaráz. Nem kellene ugyanezt nyújtani minden iskolában? – kérdez közbe Ákos atya. Az igazgató rábólint. A vasárnapként tizenéveseknek elleniskolát tartó író kér szót: *rend* és *bensőségek* közösség lenyomatát látta a pannonhalmi diákok arcán, de attól fél – éppen ő –, hogy ez a gimnázium nem eléggé keresztény abban a tekintetben, hogy nem képes úgy bevezetni (illetve kivezetni) diákjait a világba, hogy ott a pannonhalmi értékeket megvalósítsák. Konkrétabban: úgy érzi, hogy az *országról*, a *nemzetről*, a *helyzetről*, a *tétről* nem esik elég szó az ezeréves falak között. Több, mint másutt, bizonygatják az atyák, de szerintük sem elég.

Megkérdezem, hogy a tantárgyi tudáson keresztül miféle *tudásokra* tesznek szert a pannonhalmi diákok. Endre és Ambrus atya elmondja, hogy ők is *kényszerpályán* vannak: egyrészt azért, mert félig kész gyerekek érkeznek ide, állami általános iskolákból; másrészt azért, mert a szülők többsége elsősorban még magas színvonalú, felvételig előkészítő kurzust lát a bencés gimnáziumban. Vajon felké-

szítjük-e őket arra, hogy jó édesapák legyenek, buggyan ki Ákos atyából. Richárd atya mindezeket a kérdéseket (a bennük lévő kritikával együtt) jogosnak tartja. Elmondja, hogy arra törekednek, hogy akár a felvételihez szükséges „hivatalos” tudás rovására világképet, „embertant”, „kapcsolattant”, „felelősségtant” tanítsanak, tehát „életszagú” tudásokat is. Ezt egyébként az iskola hármias célkitűzése is igazolja: keresztény (nem csupán katolikus!) szellemű nevelés, felsőbb tanulmányokra való előkészítés; látókör szélesítés. *Másokért cselekvő és felelősen gondolkodó* értelmiségjelölteket akarnak küldeni a felvételekre, *életközelve* akarják hozni az evangéliumi mentalitást, ami pedig a *látókör* szélesítését illeti, Pannonhalmáról – bár nem bérc, hanem csak halom – igen messze el lehet látni. A példák a szociológus számára igen meggyőzőek, hiszen az elmúlt hónapokban a következő témák kerültek itt elő: cigánykérdés, zsidókérdés, kultúra az ezredfordulón. A témákat megszemélyesítők: *Sólya Miklós* görögkatolikus lelkész, *Schweitzer József* főrabbi és *Szabolcsi Miklós* akadémikus. A tavaszi lelkigyakorlatot három házasmember tartotta, két apa és egy atya: egy görögkatolikus lelkész, egy szociológus és egy könyvtáros. Ezt hallva *Varga Csaba* elismerően bólogat, de valamit még hiányol: éreznek-e az itteni diákok személyi felelősséget a nemzet megmentéséért? Richárd atyának meggyőződése, hogy a tanárok döntő többsége megismerteti a diákokat a *nemzeti sorskérdésekkel*, függetlenül attól, hogy milyen szakosok. Minden eddiginél kényesebb kérdés következik, a valamikori olvasáskutatótól: Mivel itt rend van, s kevesebb az üresjárat, vajon nagyobb-e az esélye az *olvasásnak*? Az olvasással baj van, ismeri el Ambrus atya, annak ellenére, hogy elkészült az új iskolai-diákotthoni könyvtár, s szakképzett (világi) könyvtárosuk is van. A nagy áttörést mégsem ezen a területen sikerült elérni, könyvvel itt sem igen lehetett a tévé elől elcsalogatni a fiatalokat, de sikerült a mozival. Évente hetven filmet láthatnak, s ezek kétharmada a legjobb művészi és dokumentumfilmek közül kerül ki. Éppen ottlétünk estéjén vetítette Ambrus atya az *Ötödik pecsétet*. Ő egyébként úgy látja, a *személyes példa* számít: az irodalmat olvasó és ajánló matematika-fizika tanár, az olvasmányélményekre hivatkozó magyartanár.

A két utópiáról ezután próbára teszi a tradíciók képviselőit, elmondatják velük utópiáikat. Felkészültnek mutatkoznak. Egy ifjúsági *spiri-*

tuális központ Pannonhalmán, ahol lelkigyakorlatokat, olvasótáborszerű vállalkozásokat lehetne tartani, bencés szellemben. Bárhol az országban egy keresztény *reformközépkola*, ahol néhány bencés szerzetes együtt tanítana világi tanárokkal. Családiás, 40–60 fős *diákotthonok*, állami tanintézetekbe járó diákok, elsősorban szakmunkástanulók számára. Ha már Pannonhalmán őrzik alapítólevelét, újra egy *kolostor* Tihanyban, amely elsősorban vendégeket fogadna, ahol speciális tanfolyamokat, konferenciákat rendeznének. Egy *általános iskolai felső tagozat*. Egy *folyóirat* a *Pannonhalmi Szemle* nyomdokában: a *Vigilia* és a *Valóság* ötvözete bencés szellemben. A szerzetesi életmóddal rokonszenvezők *laza társulása*. A *tudományos műhely* feltámasztása. Vagyis: mozgalmakat indítani és intézményesíteni Pannonhalma holdudvarát.

*

Éjfél felé jár, valamivel le kellene zárni a beszélgetést, hiszen az atyák napkeltekor kelnek, s másnap is érkeznek hozzájuk vendégek. Három nappal látogatásunk előtt volt a ballagás, a vendégek úgy döntenek, belehallgatnak Richárd atya búcsúztató szavaiba: „Emberségünket magyarként kell megélnünk. Mert ebbe a közösségbe születünk bele, ebből nőtünk ki, anyanyelvünk nevelte gondolkodásunkat, ezen a nyelven tudjuk megnevezni a világot. Ennek a népnek a történelme rezdül valamennyi idegszálunkban. Emberségünket ebben a környezetben kell megélnünk, úgy, hogy ajándék lehessünk mindazoknak, akik találkoznak velünk... Néven nevezni annyi, mint birtokba venni. Meg tudod-e szólítani, néven tudod-e nevezni ennek az országnak nemcsak tájait, de történéseit, örömeit, bánatait; van-e látóköröd, hogy az eseményeket, történéseket el tudd helyezni, s magad is bennük? Vagy-e eléggé európai műveltségű ahhoz, hogy igazán magyar lehessél?...”

Az elveszett paradicsom óta él az új világ vágya. Új ég és új föld után sóvárog minden. Akarunk-e munkásai lenni? Egyre inkább látzik, hogy társadalmi méretű párbeszédre van szükség. Párbeszédre a generációk között, párbeszédre a világ dolgairól másként gondolkodók között... Kifejezetten igényt is tartunk rá, hogy ne csak jogunk, de lehetőségünk is legyen arra, hogy a krisztusi életalakítást szemünk előtt tartva véleményt formáljunk és beleszóljunk, nem csak szűkebb környezetünk alakítá-

sába, hanem a szélesebb társadalom problémáinak megoldásába is. Meggyőződésünk, hogy napjainkban hangsúlyosan szükség volna egy, az egész emberi életet átfogó, úgynevezett humán reformra, s ebben mi, keresztények, tudatosan kell hogy szerepet vállaljunk...

Ha kereszténységünket visszahúzódva, belterjesen próbálnánk megélni, ha figyelmünket elkerülik az emberi gondok, szükségképpen hitelét veszíti az ügy, amit kereszténységünk-ből fakadóan képviselnünk kell."

(Életünk szakadatlan *problémaállítás* és *megoldáskeresés*, ezt szolgálja problématárával és keresőrendszerével a könyvtár is, de lehet-e megfelelően szolgálni *kényszerpályán*? A *humán reform* megvalósítására nem alkalmas a hierarchikus és centralizált bürokratikus szervezet. Nem lehet a rend a lelke mindennek, a rendnek kell, hogy lelke legyen, mint a rendházakban. *Zsolnai László* szerint a humán reform nem képzelhető el emberi, vagyis *kis léptékű autonóm szervezetek, személyesség, hiteles vezető és beavatott vezetett* hitelességet bizto-

sító *önálló értékvilág* és *szeretetközösség* nélkül. Pannonhalmán ilyesmit tapasztaltunk, de mennyire valósult ez meg könyvtárainkban? Mennyiben jelentenek *tiszta forrást*, teret és eszközt, tájékozódási pontot, *hiteles helyet* a másik ember számára, akit hajlamosak vagyunk könyvtárhasználóra lefokozni? Mennyiben alkalmas a mindenfélét magában foglaló könyvtár a világról másképpen gondolkodókkal való *dialogusra*? A könyvtárosok között több száz meggyőződéses keresztény akad, hogyan gazdagíthatnák ők sajátos színeikkel a szakmai *fraternitást*? Hogyan működhetne együtt érdemben a könyvtár a különféle *rendházakkal* és *rendházakkal*? Van-e a magyar könyvtárügynek *ügye*? Van-e *utópiája*? Az *igazi reform* a káoszt újraformálja kozmosszá, legelőször is mibennünk. Hajlandó-e a könyvtáros lehúzni a „könyökvédőt”, hajlandó-e kozmikus méretekben gondolkodni, hajlandó-e szolgálva-szolgáltatva besegíteni közös dolgaink rendezésébe?)

Kamarás István

Információ: az igényektől a szükségletekig II.

Nemzeti adottságok és nemzetközi együttműködés a tudományos információgazdálkodásban

5. *Tudományágak szerinti információforrástípológia*. A társadalomtudományokat forrás-használat szempontjából *három alapvető és egy vegyes* területre oszthatjuk aszerint, hogy *milyen típusú források* képezik a kutatási tevékenységük alapját. Így vannak: a) szakirodalom (és kéziratos-levéltár) orientált tudományágak (pl. irodalom, történelem), b) faktográfia-orientált tudományágak (pl. régészet, művészettörténet), c) adat-orientált tudományágak (pl. közgazdaság, szociológia), és többnyire a kombinációja az a), b), c) alattiaknak.

Ezek az irányultságok nem jelentkeznek vegytiszta formában. A rendszerezés a társadalomtudományok három alapvető funkciójával összefüggésben érvényesül, ún. valóság-

feltáró, döntéselőkészítő és ideológiai funkciók. A forrásirányultság összetettségét mutatja és továbbfejlesztése, kombinálása és a természettudományokkal újabb változatok lehetőségeit nyitja meg, különös tekintettel a matematikai módszerekre. E vázlatos rendszerezés, írásos források egyfelől, és írásos források + matematikai módszerek és kísérleti természettudományok kombinálása másfelől, adalék a tudományos kutatások *interdiszciplináris* és *interdependens* jellegéről.

6. *Nyitott információgazdaság*. Amint a tudomány, a tudományos információ *sem kezelhető az autarchia* körülményei között. Az információcsere annál lényegesebb egy ország szempontjából, minél kevésbé rendelkezik a nemzetgazdaság másik két alapvető forrásával:

nyersanyaggal és energiával. A nemzetközi információcsere kritériumai szempontjából különösen tanulságos Magyarország, amely egyfelől nagyon korlátozottan rendelkezik az említett két alapvető gazdasági forrással, emellett mintegy 40–50 százalékban a külgazdaságban realizálódik nemzeti jövedelme és mindezekhez még nyelvilag abszolút izolált is. Mindebből következnek: *nyitott gazdaság* → *nyitott tudomány* → *nyitott információ*. Vagyis: *a fokozott részvétel szükségessége a nemzetközi információcserében*.

A nemzetközi információcsere fejlesztése magyar szempontból a következő megfontolások fokozott figyelembevételét teszi szükségessé: a) A primér szakirodalom beszerzése *prioritást* élvez a nemzetközi cserében (kiadványcsere), mivel egyfelől deviza takarítható meg (az MTA Könyvtárában például a külföldi folyóiratok mintegy 75 százaléka érkezik cserében és a tőkés könyvbeszerzésben is jelentős a csere szerepe). b) A csere az egyéb típusú információ-beszerzést is megkönnyíti, ún. a könyvtárközi kölcsönzést, a bibliográfiai információt, az ún. szürke irodalom (gray literature), a kereskedelembe nem kerülő kutatási jelentések, preprintek, különlenyomatok beszerzését. c) Érdek fűződik a hagyományos szakirodalom beszerzése mellett a számítógépes alapú információk cseréjéhez is (gépi adatbázisok, online kapcsolatok), de ez már nehezebben megvalósítható, mert ez a fajta információ általában áru jellegű. Itt megoldásként kínálkozik *nemzeti input* ellenében devizamentes hozzáférés a *nemzetközi adatbank outputhoz*. d) Hazai adatbank építése csak a valóban nemzetközileg nem hozzáférhető, különleges rendeltetésű nemzeti adatok feldolgozására indokolt. Ez mindenekelőtt a társadalom- és humán tudományok egy részére vonatkozik, ún. történettudomány irodalomtudomány, stb. Az így feltárt adatok szolgálhatnak *csere-alapként* a nemzetközi adatbankhoz (ld. c). e) Az off- és online használat *kiegészítik* egymást és ide számítódik legújabb fejleményként a CD-ROM is.

A nyitott gazdaság → nyitott információ tételből következően a szakirodalmi informatikának az információgazdaságon belül kitüntetett helye van, mivel az *export-termékek ismerettartalmához* szükséges információk beszerzésének-feldolgozásának egyik legfőbb csatornája.

7. *A fejlődő országok és az információs transzfer*. A fejlődő országokban különös je-

lentőségű az *információs transzfer*. Ez azonban az átadás, az átvétel szempontjából nem kielégítően megoldott, jöllehet számos kormányközi és nem kormányközi (NGO) szervezet működik ebben közre. Intenzívek a bilaterális és regionális információs transzfer kapcsolatok is. Mindezekben azonban domináns az, hogy a fejlődő országok a fejlett országok *munkamegosztáson alapuló modelljére* alapozzák információs tevékenységüket. Legalábbis az egy főre jutó nemzeti jövedelem szempontjából a legutolsó 25–30 országban a rendkívül korlátozott szakmai, pénzügyi és munkaerő adottságok miatt a legnagyobb segítséget („technical assistance”) sem képesek hatékonyan felhasználni.

A hatékony információs transzfer *átvételi oldalának* alapvető feltétele *reális információs infrastruktúra modellek* kialakítása a fejlődő országok részére. A saját erőre való támaszkodás, az ún. Máté-effektus realizálása (támogatás és képzés), a szakértelem *prioritásának* elismerése, a gyakorlati tanácsadás, képzés, munka, információ *integrálása*, egybekapcsolása egyfelől, az információs szervezetek (könyvtár-levéltár-könyvkiadás) szükség szerint „*egy fedél alatt*” történő működése másfelől, jelenthet kibontakozást.

A fejlődő országok – mivel általában mást nem ajánlottak nekik – a munkamegosztáson alapuló *specializációt* tekintették alternatíva nélküli *modell-értékűnek* a művelődés és a szakirodalmi informatika fejlesztése tekintetében is. Ez egyaránt következik a mintának te-

kintett fejlett országok munkamegosztáson alapuló intézményrendszerének, mind pedig az ENSZ-család hasonló struktúrájának követéséből. A fejlődő országok – legalábbis a fejlettség alacsonyabb szintjén állók – a munkamegosztást sem pénzzel, sem eszközökkel, mindenkéltől azonban szakértelemmel nem bírják. Ide tartozik a számítógépesítés misztifikálása is. Ezért *másfajta stratégiák* kidolgozása szükséges, olyan alternatíváké, amelyek a nemzeti adottságokra (hagyományokra, helyi sajátosságokra) építenek elsősorban. E stratégiáknak azonban vannak bizonyos *közös vonásaik*. Néhány ezek közül: a) A művelődés- és szakirodalmi informatika fejlesztése akkor eredményes, ha *szolgáltatás* és nem *beruházás-központú* (ez utóbbi persze nem jelenthet beruházás nélküli fejlesztést, de nem is ez a döntő elem). b) A szakértelem *abszolút prioritással* bír. c) A specializálódás helyére *integrált* képzés – munkával egybekapcsolt gyakorlat – intézményrendszer és szolgáltatások lépnek legalábbis addig, amíg a *nyomorszintről a szegénységre* lehet emelkedni. d) A c) alattiból következik „*az egy fedél alatt*” koncentrált, többirányú funkció ellátása. Ezt alátámasztja néhány fejlődő országban folytatott UNESCO/UNDP szakértői munkám tapasztalata (pl. Maldivia, Ruanda). Ilyen integrált művelődési intézmény lehet egy, a nemzeti könyvtárból, könyvkiadásból, dokumentációból és közművelődési könyvtárból alakított együttes. Ezt az együttest *egyetlen logisztika* látná el mindazzal a technikával, ami mindegyik funkció ellátásához külön-külön szükséges, ún. mikroreprodukción, xerox, dokumentum-konzerválás, a fejlettségi színvonalhoz mért számítástechnika. e) A d) alattiban vázolt *információs vertikum* kiegészíthető szakképzési feladatokkal is, például ipari tanműhely, kísérleti parcella és ez a vertikum egyben a kiindulópontja is lehetne a helyszínen a kisparasztnak nyújtandó mezőgazdasági gyakorlati szakmai tanácsadásnak.

Ez idő szerint hatalmi és részben egzisztenciális okokból sem a fogadó országok adminisztrációjának, sem a segítséget nyújtó országoknak, sem pedig az ENSZ-adminisztrációnak nem igen áll érdekében integrált jellegű fejlesztési stratégiák kidolgozása. De ha ilyeneket nem is javasolnak nekik, még kísérlet sem fog történni kipróbálásukra.

8. *A tudományos információ társadalmi-történeti szerepének jellemzése.* A tudományos információ három nagy történeti-társadalmi

szakaszának megfelel: a) A *könyvtár*, a könyv, a primér irodalom hegemon szerepet visz, ez a *mezőgazdasági* termelés primátusával esik egybe (a lakosság döntő többsége ezt műveli), ami a 19. század elejéig, az angol ipari forradalomig tart. b) A *dokumentáció* megjelenését a könyv és a folyóirat együttes hegemoniája jellemzi, főleg a periodikumok jelentősége növekszik, innen a szekunder információ keletkezése és tömegessé válása, ami egybeesik az *ipar* növekvő, majd domináló szerepével: ez a 20. század második feléig tart. c) A *gépi adatbázisok* megjelenése és tömegessé válása a könyv és a folyóirat mellett a szekunder információ, majd a primer szövegek (CD-ROM) növekvő mértékű hordozója, ami egybeesik a *szolgáltatási szféra* dominánsá válásával (legalábbis a legfejlettebb ipari országokban, ahol a lakosság zöme már e szférában dolgozik).

Vizsgálataim végkövetkeztetése, hogy a fent említett három nagy történelmi szakasz a tudományos információ vonatkozásában nem felváltja vagy kiküszöböli, hanem kiegészíti egymást. *Komplementerek*, egymást erősítik, akárcsak a primer és a szekunder információ – egyik történeti szakasz tudományos információs intézmény- és szolgáltatási rendszere sincs uralkodó helyzetben. Időtől, körülményektől, kutatási területektől, regionális és nemzeti hagyományoktól, fejlettségtől függően hol egyikre, hol másra helyeződik a súly, a lényeg azonban *integrációjuk, homogenitásuk*.

Ez a tudományos információgazdaság jövőképe, az erre történő tudatos felkészülés, *tervezés* szolgálja a leghatékonyabban a társadalmi-gazdasági fejlődést. Leonardo da Vinci az ideális emberi arányt 4 karral és 4 lábbal képzelte el. Az integrált tudományos információs intézmény- és szolgáltatási rendszer a leonardói elképzelést kiszélesítve, az ember és a társadalom *szellemi képességeinek*, alkotóerejének hatalmas arányú kibővítésére ad lehetőséget.

IV. A tudományos eredmények hasznosítási lehetősége

A III. fejezet 1–8. pontja alatti vizsgálato-
kon és elemzéseken alapuló kutatási eredmények, általánosítható következtetések, hipotézisek több vonatkozásban alkalmazhatók és egyes elméletileg új és újszerű kifejezéseket, megfontolásokat is tartalmaznak. Tételesen ilyenek: A tudományos információ helye a korszerű információ-gazdaságban és -gazdál-

kodásban, valamint a teljes ismerettermelési ciklusban (1., 2.). A szakirodalmi információpolitika szükségessége, kutatásszervezési és közgazdasági kategória jellege és egy ilyen politikai irányultsága (1., 2., 3.). A távlati művelődéstervezéshez elméleti és gyakorlati hozzájárulás a számítógépes és kommunikációs csúcstechnológián alapuló és a hagyományos olvasás (könyvtárszolgálat) előrelátható (hipotetikus) fejlődési tendenciájának összehasonlítása minőségi kritériumok szerint (4.). A tudományági információ forrás-típológia felvázolása a szakirodalmi információ fejlesztési-tervezési munkáit segítheti és további kutatásokra ösztönözhet (5.). A magyar nyitott információgazdaság nemzetközi információcsere kritériumai, közgazdasági összefüggései, e tevékenység közvetlen gazdasági hatásai (6.). A fejlődő országokba irányuló információ-transzfer gyengéit elemzem és egy új integrált jellegű stratégia kialakítására készítettem javaslatot, ami mind elméletileg, mind gyakorlatilag új felismeréseket tartalmaz (7.). A tudományos információ társadalmi-történelmi szerepének beágyazása a gazdasági fejlődés nagy szakaszaiba és az integrált tudományos információs intézmény- és szolgáltatási rendszer felvázolása elméletileg és gyakorlatilag hozzájárulás a társadalmi gazdasági és művelődéstervezéshez (7.). A tudományos információ társadalmi-gazdasági szerepének elemzése a termelés és a foglalkoztatottság nagy történelmi szakaszai szempontjából (mezőgazdaság, ipar, szolgáltatás) (8.).

kombinálódik a reális fogyasztási szükségletekkel és nem misztifikált igényekre épül. Ez a megállapítás különösen a kevésbé fejlett országokra érvényes. A *fejlesztési stratégiák* egyik elve ez.

A szakirodalmi informatika jelen van az alkotói folyamat *valamennyi fázisában* a kiindulástól kezdve, sematikus ábrázolásban: szakirodalmi informatika → alkotás (K + F) → szakirodalmi informatika → termék, publikáció. *Tudománypolitikai koncepciók* kialakításában játszik szerepet ennek felmérése.

A szakirodalmi informatika az információgazdaság részeként *globális probléma, a szellemi környezetvédelem és fejlesztés kategóriája*, ekként része a munka humanizálásának is. A munka humanizálásához azzal járul hozzá elsősorban a szakirodalmi informatika, hogy *a munka intellektualizálásának* egyik lényeges eleme, a műszaki alkotások (eszközök) és technológiai folyamatok kiegészítéseként.

Végül, de nem utolsósorban, vizsgálataim, tapasztalataimból leszűrt elméleti megfontolás alapján fogalmazom meg, hogy a szakirodalmi informatika nemcsak kutatásszervezési és közgazdasági kategória, hanem az *értelmiségi politika* része is. Ha történelmi és egyéb okokból az alkotó értelmiség magyarországi munkafeltételei (ideértve a bérezést is) nem mérhető a fejlett országokéhoz, van egy olyan terület – a szakirodalmi információ –, ahol magas színvonalú nemzetközi feltételek között dolgozhat. Ez egyben a magas nemzetközi színvonalhoz való *felzárkózásnak* leggazdaságosabb módja is. Ekként a fejlett szakirodalmi informatika *megtartó és ösztönző erő* és ezáltal válik az értelmiségi politika részévé.

Dr. Rózsa György

A módszertani munka változásai Veszprém megyében

Veszprém megye községi könyvtárainak életében az utóbbi 15–20 évben jelentős változások történtek a könyvtárosi munka eredményesebb végzése érdekében. Az eltelt időszak alapot ad arra, hogy következtetéseket vonjunk le: milyen hatással voltak a „pályamódosítások” a kis könyvtárak életére, fejlődésére. Összességében mennyiben sikerült a könyvtárak szolgáltatásait javítani, az olvasók igényeit magasabb szinten képesek-e kielégíteni, mint két-három évtizeddel ezelőtt.

Arra is választ kerestünk: a hálózatért felelős módszertani irányító tevékenység megadta-e, képes volt-e megadni az egyes hálózatokban a fejlődéshez, az előbbre lépéshez szükséges instrukciókat.

E kérdésekre válaszolandó vizsgáltam a devecseri, pápai, tapolcai, veszprémi hálózati alközpontok, valamint az ajkai, várpalotai városi könyvtárak módszertani tevékenységét.

Történelmi visszatekintés

A Veszprém megyei hálózati módszertani munka mint a könyvtárszervezés, hálózatépítés és gondozás sajátos eszköze, jóval több mint negyedszázadra tekinthet vissza, s az ez idő alatt végzett fáradságos, nehéz munka számbavétele sok tanulsággal szolgál.

Az elmúlt időszakot szakaszolhatjuk, s a jelentős történéseket mérőföldkövé nyilváníthatjuk. Amikor a Veszprém megyei tanácsi közművelődési könyvtárhálózat fejlődését vizsgáltuk, úgy láttuk, hogy az egyes szakaszhatárok között sajátos módon változott a könyvtár-csinálás gyakorlata: a hálózati módszertani munka.

Az első évtized (1949-től) az alapítás, de még inkább a szaporítás, a „nem baj, ha kicsi, csak sok legyen” időszaka volt. A leghősibb korszak, a nagy százalékok, a nagy győzelmek

kora. Évről évre nőtt a kicsi, sokszor csak ládányi könyvtárak száma. 1948-ban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium több száz községbe juttatott 50 kötetes állományú vándorkönyvtárat. Ezen akció keretében Veszprém megye 40 ilyen vándorkönyvtárat kapott. Szervezettség, összefogás és irányítás hiányában vándoroltatásukat nem tudták megoldani. 1949 áprilisában megalakult a Veszprémi Körzeti Könyvtár, majd – az országban elsőként – az akkor még Veszprém megyéhez tartozó Mezőszentgyörgyön, *Eötvös Károly* kúriájában az első falusi népkönyvtár. Megalakultak a járási könyvtárak: 1951-ben Pápán, 1952-ben Devecseren, 1954-ben Balatonfüreden, 1956-ban Tapolcán, Zircen, majd – az országban az utolsók között – 1958-ban Sümegen. 1952 végéig a megye minden jelentősebb településén volt már népkönyvtár. Igaz, ezek csak jelképes közművelődési könyvtárak voltak, semmilyen, vagy nagyon szegényes kézikönyvanyaggal, gyenge működési feltételekkel.

A sok gond ellenére az olvasni szerető emberek ezrei ismerkedtek a könyvekkel, nagyon sokan olyanok, akik eddig csak a kalendáriumot olvashatták. Jelentős eredménye volt e szakasznak, hogy összeállt egy csapat, amely szakmailag szilárd volt, amely dacosan vallotta magát könyvtárosnak, s valódi könyvtárügyet akart csinálni. Közülük többen egészséges kritikával nézték a kezdetek munkáját, modernizálni akarták a könyvtárügyet, célszerű épületekkel, fejlettebb szolgáltatásokkal, annál is inkább, mert 1956-ban és 1957-ben már látták, hogy erősen megfakultak a kulturális forradalom csodái, s fogyni kezdtek a könyvtári csodák is.

S milyen volt a második évtized? Az előzőnél jobb, de tele gondokkal, megoldatlan problémákkal. Megyénkben is megkezdődött a letéti ellátás felszámolása, az apró falusi könyvtárak önálló intézménnyé nyilvánítása.

A könyvtárak az egyes települések tulajdonába kerültek. „A helyi tanácsok kötelesek gondoskodni az illetékességi területükön lévő könyvtárak anyagi szükségleteiről.” (Ez volt a könyvtári tsz-szervezés.) A hatáskörök leadása, a helyi irányítás, igazgatás jelszó lett. A folytatás ismert: a nagyobb községek gazdai mivoltuk első örömében közsegfejlesztési alapjukból néhol figyelemre méltó summát adtak a könyvtáraknak, de a kicsik keveset vagy semmit. A sok kis könyvtár önállósítása könnyen ment, de ennek az önállóságnak – ma már tudjuk – nagy ára lett: a kis részkeretekből alig tudtak választékot biztosítani, sok fontos mű hiányzott, s egyre több lett a felesleges, nem olvasott könyv a polcokon... Az akkori idők módszertani könyvtárosai (mint a maiak!) alkudoztak a jobb feltételekért, a fűthető könyvtárszobáért, a havi ötvennel több tiszteletdíjért. (A kintlévő állományt a járási könyvtár leltárkönyvéből átteleltározták a falusi könyvtárba, hogy az 1980-as évek elején az utódok ennek fordítottját elvégezhesék!)

A fentiek ellenére ha lassan is, de ment a szekér. 1956-ban létrejött a megyei könyvtárban a módszertani csoport az egységes irányítás megvalósítására. A megyei könyvtár 1959-ben művelődési autót kapott, 1964-ben már három működött. Megkezdődött a gyermekkönyvtári hálózat kiépítése. 1963-ban országos kísérletként Ugodon és Kővágóórsön körzeti könyvtárakat hoztak létre, főfoglalkozású könyvtárosokkal. Egyre több könyvtárban terjedt a szabadpolc stb.

A harmadik szakasz, a hetvenes évek, az irányelvek kora. Távlati fejlesztési koncepció készült minden olyan könyvtárcsoportra, amelyet a társadalmi igényekhez képest nagyon elmaradottnak ítéltünk. Ahogy jöttek az irányelvek, úgy vált egyre inkább láthatóvá, milyen sok feladatot kell megoldani a jövőben. Az egyik központi feladat a kis települések vegetáló, illetve halódó helyzetén való gyökeres változtatás lett. Művek és olvasók nem találták meg egymást, sok fontos kérés teljesítése maradt el, értékes művek ezrei porosodtak (máradt meg hiányoztak!) stb. E gondok megszüntetésére kezdtük el országosan is elsőként a központi könyvellátás tervezését, amely egy viszonylag összefüggő földrajzi területnek integrált könyvtári rendszere. A központi ellátás első éveiben a módszertanosok idejét és energiáját, figyelmét és gondolatait az átszervezéssel együtt járó manuális jellegű adminisztratív és szervezési feladatok kötötték le. A követke-

ző tevékenység, amely már a mába nyúlik: a rendszer szolgáltatásainak „felszínre hozása” és érvényesítése.

A szolgáltatásokat továbbbítók és a fogadók

A módszertani munka színvonalát, eredményességét, hatékonyságát nagyban, mondhatni döntően befolyásolja az e területen dolgozók szakmai, emberi rátermettsége. Ehhez a szerephez felkészült értelmiségi szükséges, aki tájékozott a társadalom, az életmód, az életformaváltozás, a művelődés, a realitások megértését segítő tudnivalókban és a beleszólás, a javítás igényével szól hozzájuk. Hol vagyunk ettől? Úton feléje. A szerep megítélése is sokszor bizonytalan. Mások voltak az „elvárások” az 50-es évek és mások a ma módszertanosával szemben. Nagy tanítómesterünk, *Sallai István* mondta: „A régi módszertanosnak strapabíró láb kellett, az újnak strapabíró fej is kell.”

A megyei gyakorlat azt bizonyítja, hogy ott értek el jó eredményt, ahol a régi lóti-futi, kukkantó módszerek levetkőzték, és tervszerű, nem kapkodó munkát végeznek: helybe viszik, közvetítik azokat a szolgáltatásokat, amelyeket a központi könyvtár biztosítani tud. Ez a munkastilus egyre inkább érzékelhető a tapolcai, a devecseri és a veszprémi ellátó központok munkájában.

Tapasztalati tény az is, hogy a gondozásban azok tudnak legtöbbet produkálni, akik évek hosszú munkája során megismerték a vidéki könyvtárakat, a könyvtárosokat, a fenntartókat, s velük jó kapcsolatokat alakítottak ki. Tapolcán a hálózat szervezettségét, a fejlődést, a munka megfelelő színvonalát biztosították a régóta együtt dolgozó, a terület minden gondját, baját ismerő munkatársak. Ennek ellenpólusa Pápa, ahol a hatvan könyvtár módszertani gondozását, s a könyvellátást is két személy végzi. Ennyi könyvtár két személynek nagyon sok. Csak a könyvcserére jut idő, másra aligha. Pedig nem csak technikailag, hanem emberileg is törődni kell a szolgáltatás menetével. A technikai tennivalók sem mindig egyszerűek, bár ezek még csak a mesterség tudásának dolgai. De nem hagyható ki a munka emberi része. Ha nem jut a kiszállásból egy kurta óra jó szóra, őszinte érdeklődésre a másik munkája iránt, dicséretre, az öröm és a panasz meghallgatására, akkor szinte hiábavaló a szakmai

igyekezett. Felbecsülhetetlen tehát a szakismeret mellett a környezet- és emberismeret.

Valamennyi hálózati alközpontban tapasztalható, hogy túl sok az adminisztráció, egyrészt a rossz munkastilus, másrészt objektív okokból. A pápai példával élve: hatvan könyvtár könyvellátása mellett nem juthat idő az olvasószolgálat alaposabb megismerésére, a központi szolgáltatások megismertetésére, a tanácsal, az iskolákkal, egyéb intézményekkel való kapcsolattartásra. Ennek elkerülésére feltétlenül be kellene vonni a területi munkába is a csoport másik két tagját. A területi és szakfeladatok elosztása a többi ellátó központban rugalmasabb, egy-egy munkatárs tizenöt-húsz könyvtár felelőse.

A hálózati munka arculatát megváltoztatta az is, hogy megfiatalodott az e területen dolgozó gárda. Ez természetesen nem baj, de azt tudni kell, hogy e területen a szakmai kapcsolatok (a sok községi könyvtár miatt) nem alakulhatnak ki olyan gyorsan, mint más munkaterületeken. Súlyosbította a gondokat, hogy az új könyvtárosok egy része csak érettségivel rendelkezett. Deveszerben például a központi ellátás indításakor három érettségizett dolgozott a csoportban. Természetes, hogy először őket kellett megtanítani a szakmára, hogy egy idő után ők is segíthessék a községi könyvtárosokat. A fiatalok munkakedvét az első sikerek fokozták, jól érezték magukat, s ma is megfelelő igényességgel és lelkesedéssel dolgoznak. De másik részük a vidékre járás nehézségei (duzzog, ha buszra kell ülnie, mert a kocsis rossz), az általuk végzett munka eredményeinek elmaradása vagy túl lassú beérése miatt elhagyta a könyvtárosi pályát.

Azt is el kell mondani, hogy a könyvtári munkakörök rangsorában a módszertanosé nem sorolják az elsők közé. A módszertani munkát végző dolgozók, munkaidő és étkezés szempontjából hátrányosabb helyzetben vannak a területi munkát nem végzőkkel szemben. Napidíj a legritkább esetben fizethető ki, s egyébként sem volna arányban a területi munka során felmerült többletmunkaidővel és kiadásokkal. A vidéket járó könyvtárosok gyakorta egészségüket is kockáztatják, a hideg, egészségtelen könyvtárakban – mégis felkeresik őket.

Megtorpanást okozott az 1960-as évek végétől több községben a klubkönyvtárak szervezése: a jól működő könyvtárakat összevonták a művelődés másik intézményével. Az összevonas után e községben személycserék sorozá-

ta következett be, és ezt a mai napig sem lehetett megszüntetni. Főfoglalkozású klubkönyvtárvezetőket állítottak be olyan településeken (400–500 lakos), ahol erre semmi szükség nem volt. A tartalmi munka látta kárát annak is, hogy a műsoros és táncos rendezvények szervezése más típusú embert követelnek, mint az olvasókkal való foglalkozás. A klubkönyvtárvezetők (akik általában csak érettségivel rendelkeztek) legtöbbször nem a könyvtári munkát tekintette s tekinti ma sem legfőbb feladatának, hanem inkább olyan rendezvények megszervezését és rendezését, ami pénzbevételt hoz, s amit a fenntartó „észrevesz”. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy a klubkönyvtárak létrehozásuk óta javuló működési feltételeik ellenére sem tudtak eredményesebb könyvtárosi munkát felmutatni (vagy még olyant se!), mint korábban a tiszteletdíjas könyvtáros vezetésével működő községi könyvtárak.

Ugyancsak kedvezőtlenül hatott a módszertani munka eredményességére a községi könyvtárosok gyakori cserélődése. Megváltozott a tiszteletdíjas könyvtárosok minőségi összetétele. Egyre több a csak nyolc általános végzettségű közöttük. A módszertanos egyre többször kényszerül az alapismeretek átadásával foglalkozni. A szinte évenként szervezett alapfokú tanfolyamok sem változtattak lényegesen a helyzeten. Ezelőtt tíz évvel még a megyei könyvtár minden nyáron szervezett alapfokú tanfolyamot a községi könyvtárosok részére. A mai időkben már csak néha, mivel nincs jelentkező.

Az évek óta azonos gondok megismétlődése: „már százszor elmagyaráztam, kértem, javasoltam” sikertelenségei is lehangelően hatnak a módszertani könyvtárosokra. Néha jogosan érzik úgy, hogy tehetetlenek.

Természetes, hogy a gyakori személyi cserélődés nem a módszertani központ „bűne”, de a következmények mégis őt sújtják: fokozódik igénybevétele az újrakezdések miatt. Sajnos a személyi gondok megoldásához nem elegendő a fenntartókkal kialakított jó kapcsolat. A tanácsok egy része igénytelen a könyvtáros személyének kiválasztásában, nem tartja fontosnak a rátermettséget („fő, hogy van valaki”). Az anyagi „megbecsülés” is sajátos, nem egy falusi könyvtáros véli úgy, hogy „ezért a tiszteletdíjért kinyitni is elegendő volna”.

Az utóbbi huszonöt évben a könyvtárosi pálya elnöiesedett. Az 1950-es években még valamennyi módszertanos férfi volt, ma nagy részük nő, családanya, aki nem örül az esti

kölcsönzésellenőrzésnek stb., siet haza a családhoz, gyermekeihez.

A hálózatért felelős könyvtárosok szakmai és közérzeti kondicionálása azért is fontos, mert ettől is függ a sok tiszteletdíjas könyvtáros anyagi és szellemi gondozottsága. A hálózati könyvtáros a szerényen javadalmazott könyvtári környezetben az utolsó hivatásos összekötő.

Hatalmi erő vagy munkakapcsolat

A hálózati tevékenységnek mindig fontos eleme volt a helyi szervekkel, elsősorban a fenntartó tanácsokkal kialakított kapcsolat. A könyvtárak fejlesztése a községi vezetők szemléletétől, döntéseitől függött (és függ ma is), ami természetes is. Csak akkor van baj, ha kellő információ hiányában vagy szubjektív tényezőktől befolyásolva döntenek a könyvtári munka alapkérdéseiről. Arról például, hogy hány négyzetméter legyen az intézmény alapterülete, hány mű szükséges a lakosság könyvtári ellátásához, kit bízzanak meg a könyvtár vezetésével, milyen munkát várjanak el tőle stb. A döntés joga tehát a helyi szerveké, a szakmai követelményeket viszont a hálózati központok ismerik jobban, s ők általában a szükséges információkkal is rendelkeznek.

A járási tanácsok megszűnése után szakmai körökben heves viták alakultak ki arra vonatkozóan, hogy mi lesz a sorsuk a vidéki könyvtáraknak. Sokan kifogásolták, hogy nincs a hálózati munkának jogilag szabályozott tevékenységi köre, és a feladatok végrehajtását szolgáló munkának megfelelő jogi háttere. Úgy látták, hogy a hálózati központ a módszertani munka keretében csak javasolhat vagy kérhet, illetve az adott esetben a községi munkatársak helyett elvégezheti a feladatokat.

Több alkalommal keresték fel a községi tanácsokat, feljegyzésekkel és személyesen egyaránt, szóvá téve olyan könyvtári, könyvtárosi mulasztásokat, amelyek feygelmi felelősségre vonást igényeltek volna (nyitvatartási idő be nem tartása, munkanapló vezetésének elhanyagolása). Ám ezek a súlyos vétkek sem serkentették a fenntartókat arra, hogy gyakrabban ellenőrizzék a könyvtárakat. A feljegyzéseknek, személyes beszélgetéseknek semmi foganatjuk nem volt. Szerintük a községi tanácsok nem tudtak a könyvtárak gazdáivá válni (néhány esetben ez igaz is), s a járási tanácsok megszűnése következtében megszűnt azok

erőteljes általános felügyelete is. A vidéket járó módszertanos könyvtárosok egyedül érzik magukat, olyanoknak, akiknek immár csak a tanácsadás, a segítségnyújtás, a kérés-könyörgés maradt, viszont hiányzik a biztonságot adó háttér: a fenntartókat is javaslaik figyelembe vételére kényszerítő hatalmi erő. Szerintük a községi könyvtárak fejlesztése, a könyvtári munka eredményesebbé tétele elképzelhetetlen a feladatok végrehajtását nemcsak segítő, hanem szavatolni is tudó háttér nélkül.

A hálózati központok nagy részéből szerzett tapasztalatok szerint ezek az aggályok sokszor nem elfogadhatók. Igaz, hogy a járási tanácsok megszűntével a könyvtárak is új fenntartóhoz kerültek, de az a tapasztalat, hogy ezek sem kezelték mostohábban a módszertani munkát. A volt ajkai járás könyvtárainak irányítása például a Devecseri Nagyközségi Könyvtár feladata. A könyvtár a központi ellátás megszervezésében kezdeményező szerepet vállalt, s ezt a fenntartó tanács támogatta.

A valóság az, hogy a módszertani munka végzése akkor sem volt kedvezőbb számukra, amikor léteztek a járási tanácsok, mert a „hatalmi erő” – a tapasztalatok többször bizonyították – a hálózati alközpontok és a helyi szervek közvetlen érintkezését gátolta. A hatalmi erőre ma már vagy kényelmi szempontokból hivatkozunk, vagy nem vagyunk képesek az új munkastilus alkalmazására. Miért érzi magát egyedül a vidéket járó módszertani könyvtáros, amikor van kitől kérnie (csak nem keresi fel a tanácsot, hogy kérjen is!), s talál olyan helyi könyvtárost, akinek tanácsot, segítséget adhat. Nem hatalmi erőre van szükség, hanem jól szervezett, tudatos, tervszerű együttműködésre.

A megyében több szinten és különböző formában valósul meg az együttműködés. A megyei könyvtár megtette azokat az intézkedéseket, amelyek a hálózat egységes fejlesztése érdekében szükségesek. A hálózati alközpontokban vegyes a kép. A devecseri könyvtár különösen fontosnak tartotta, s tartja, a fenntartókkal való együttműködést. A tanácselnököket minden évben tájékoztatja a központi ellátás eredményeiről, a könyvtárak minden gondjáról, a megoldatlan kérdésekről. Tájékoztatást kapnak a könyvtárosok munkájáról, az eredményekről, a kiadott új könyvekről (értékben is) stb. A veszprémi, a tapolcai körzetekben is rendszeres a kapcsolat, hiányzik viszont a pápaiban. Ez megmutatkozik a könyvtárak ellátottságában is. Az együttműködés fontos esz-

köze és területe lehetne, ha a helyi testületi ülésekre rendszeresen meghívnák a módszertani központot. Ezek a meghívások azonban általában elmaradnak. A fenntartókkal, a tanácsok vezetőivel való törődés (könyvtári „látásmódjuk” rendbentartása) – véleményem szerint – ma a módszertani tevékenység egyik központi kérdése. Ezt a feladatot elsősorban az igazgatóknak kell vállalniuk.

A közigazgatási változások az ország néhány megyéjében jelentős változásokat hoztak a könyvtári hálózatok felépítésében is. Jól működő alközpontokat szüntettek meg, újakat hoztak létre stb. Veszprém megyében ésszerű

határozat született: ha a jelenlegi rendszerben a könyvtári hálózat jobban el tudja látni feladatait, akkor nem szabad elcsúsztatni a változtatásokat. Úgy kell igazodni a könyvtári hálózatnak a megváltozott közigazgatási viszonyokhoz, ahogy a feltételek erre megteremtődnek. Így például a devecseri ellátó rendszerből nem szakadt ki a Sümeg városához csatolt csabrendeki és káptalanfai tanácsi körzet. A veszprémi módszertani csoport továbbra is ellátja a Zirc városához tartozó községek szakmai irányítását, a tapolcai városi könyvtár a Balatonfüredhez csatolt községeket. *(Folytatjuk)*

Kovács Emil

Perszonália

Nyugdíjba vonult dr. Gotthard Rückl, az NDK Könyvtárügyi Központi Intézetének igazgatója

Testvérlapunk, a *Der Bibliothekar* 1988. évi áprilisi száma hírt adott arról, hogy a magyar könyvtárosok régi barátja, jó ismerőse, a hazánkban számos alkalommal megfordult dr. Gotthard Rückl, könyvtári főtanácsos és professzor, a Zentralinstitut für Bibliothekswesen igazgatója nyugalomba vonult, posztját dr. Norbert Stroscher könyvtári főtanácsos vette át. Az intézetben az őrsváltás megható ünnepség keretében zajlott le, amiként erről a *Der Bibliothekar* fotói is tanúskodnak. A Kulturális Minisztérium képviselője, Klaus Höpcke meleg szavakkal méltatta Gotthard Rückl érdemeit, ismertette pályafutását, szólt arról, hogy az értelmetlen háborúban súlyos sérülést szenvedett Rücklnek volt ereje, tartása olyan új életet kezdeni, amely szakaszt jelöl az NDK kulturális, könyvtári életében. A Drezdai Városi Könyvtár hajdani „gyakornokából” a nemzetközi könyvtárügy kiemelkedő képviselője lett, világszerte ismert tudós és könyvtári szakember, szakmájának elismert professzora, az egységes NDK-beli könyvtárügy kialakító-

ja. Klaus Höpcke szólt Gotthard Rückl azon emberi vonásairól is, amelyek hazájában, de külföldön is közkedvelté tették, valamint kifejezte azt a reményét, hogy a nyugdíjba vonulás nem jelenti a professzor sokoldalú munkálkodásának végét. Az új igazgató, aki eddig a Kulturális Minisztérium könyvtári szekciójának vezetője volt, jól kikovácsolt kollektívát „örökölt” elődjétől, feladata a minisztérium képviselője szerint kettős: folytatnia kell Rückl munkáját, befejezni az általa kidolgozott, megindított programokat, valamint – a kor követelményeinek megfelelően – új utakat keresni, Gotthard Rückl példáját szem előtt tartva...

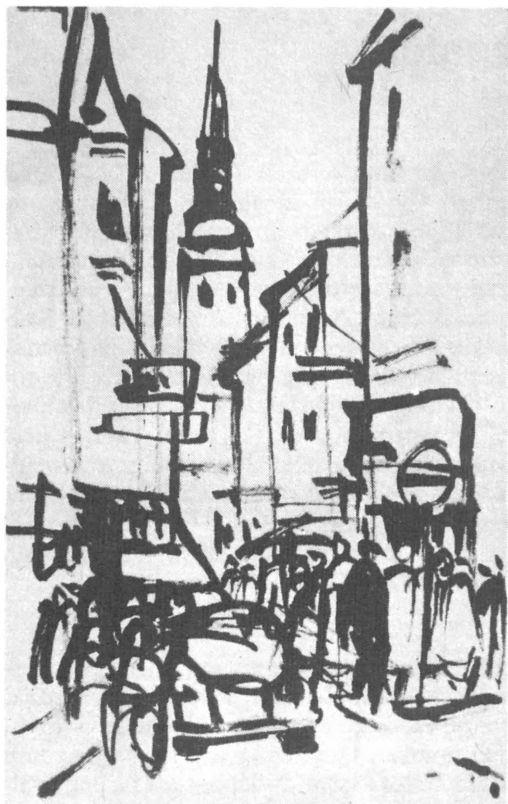
*

A magyar könyvtárosok nevében Rückl professzornak minden jót kívánunk nyugdíjas éveire: erőt, egészséget, további magas színvonalú munkát. Utódjától mi is azt várjuk, amit saját felettes szervei, valamint azt is, hogy váljék ugyanúgy barátunkká, mint nagy elődje.

Könyvtári innováció a gyakorlatban

A legmesszebbmenően egyetértek *Papp István* tanulmányának bevezető soraival, amikor azt írja, hogy a közművelődési könyvtárakban az innováció fogadása, alkalmazása ugyanolyan fontos, mint a társadalom bármely más területén. (Közművelődési könyvtárak és innováció. *Könyvtáros*, 1988/4. sz.) A tanulmány első részének elolvasásakor kiderül, hogy a szerző az innováció kifejezést nagyon tág értelemben használja. Ezzel is egyetértek, mert az új, a progresszív megoldások alkalmazását a

helyi adottságok, az adott időpont mindig módosítja, s így az elméleti megfogalmazás nem *vegytisztán* jelenik meg a gyakorlatban. Természetesen vannak alapigazságok, definícióban rögzíthető gondolatok, melyek minden intézmény, könyvtár számára érvényesek lehetnek. De jogos az innováció tág értelmezése azért is, mert egy-egy technikai berendezés a technológiai folyamatok változását idézi elő, s ez visszahat az elméletre is. Nem szabad tehát a könyvtári innovációt leszűkíteni az új, audiovizuális dokumentumok könyvtári befogadására, integrálására, mert ez csak egyik, de jól érzékelhető tünete az utóbbi évtizedekben bekövetkezett fejlődésnek. Véleményem szerint viszont, az innovációk kiindulási alapja (napjainkban) az a technikai – inkább elektrotechnikai –, illetve technológiai változás, amely az egész világon s kisebb mértékben hazánkban is végbement. Ennek a változásnak a szele érintette – ha egyelőre gyengén is – a hazai közművelődési könyvtárakat. Nem tagadhatjuk le saját szegénységünket a könyvtárak technikai, elektrotechnikai s benne a korszerű információszolgáltatás tárgyi feltételeit illetően. Távolról sem akarom fetisizálni az említett – és hiányolt – technikai eszközöket, de szerepük meghatározó a könyvtárak innovációs képességében. Ha elfogadjuk a szerző ismert és ebben a tanulmányban is említett álláspontját a könyvtárak feladatait – nevelés, szórakoztatás, információterjesztés – illetően, kitűnik, hogy a technikai eszközöknek és a segítségükkel felhasználható dokumentumoknak, mindhárom funkcióban egyenrangú, sőt az utóbbiban meghatározó szerepük van. Ha fontossági sorrendet akarnék felállítani, a magam részéről az innováció sorrendjét így határoznám meg: technikai eszközök → új ismerethordozó dokumentumok → az ezekre épülő elvi tapasztalatok, módszerek. A szerző által a bevezetőben említett innovációs változások teljes megvaló-

sítása (az egymásra épülő ellátórendszerek, a hátrányos helyzetűeket segítő szolgáltatások stb.) nem történhet meg például a korszerű hírközlési, könyvtári belső technikai (szállítási, feldolgozási, nyilvántartási stb.) eszközök nélkül. Ezek a korszerű eszközök ugyanis segíthetnek abban, hogy a könyvtárosok *szemlélete* is megváltozzon, alkalmas legyen az innovációk fogadására, azok integrálására, a hagyományos könyvtári szolgáltatások közé történő beépítésére.

A könyvtári innovációs folyamat építkezhet felülről és alulról egyaránt. A könyvtári törvények például a felszabadulás utáni megújulási folyamat fontos dokumentumai. Sajnos végrehajtásuk nem mindig történt meg. Most csak egy kirívó példát említek. A könyvtári törvény egyértelműen kimondja, hogy könyvtári dokumentum az audiovizuális ismerethordozó is, ugyanakkor csaknem másfél évtized múltán az iskolai könyvtárakban csupán néhány helyen kezelik a többmillió értékű audiovizuális taneszközöket a könyvtári állomány részeként. S azt is el kell ismerni, hogy az egyes középtávú országos tervek sem fogalmazták meg mindig kellő hangsúllyal és széleskörűen a korszerű technika szerepét a könyvtárak megújulásában. A végrehajtás során azonban még a megfogalmazott elvek sem valósultak meg maradéktalanul. Ezért történhettek meg azok az esetek, amelyeket *Papp István* is említ, hogy nem a könyvtárak, hanem a nagyobb hangerővel bíró művelődési hálózatok, könyvtári feladatok *szólamszerű* átvállalásával (filmtár, videóár, közérdekű információszolgáltatás) jutottak milliós támogatáshoz. A magyar társadalom szerkezeti adottságai következtében nem szükséges a hasonló feladatok ellátására párhuzamos, sőt többszörösen párhuzamos hálózatok kiépítése, működtetése.

Az alulról induló innovációnak nagyon sok jelét tapasztalhattuk az utóbbi évtizedben. Sajnos ezek egyrészt elszigetelt kísérletek maradtak, a „kivülálló” csodálatán túl nem hoztak érdemi változásokat a *hálózatokban*.

Személyes tapasztalatból ismerem azokat a reakciókat, amelyeket például az Országos Oktatástechnikai Központ médiatárában a látogatókból kiváltott. Pedig az OOK könyvtára nem végzett semmilyen *különleges* tevékenységet, csak azt próbálta több-kevesebb sikerrel a gyakorlatban is megvalósítani, amit korunk körülményei számára megfogalmaztak. A *Könyvtárosban* közölt, az innovációról szóló tanulmány bátorított fel arra, hogy megpróbáljam össze-

foglalni az OOK médiatárának másfél évtized alatt elért eredményeit.

Az OOK médiatárának tizenöt éve

A könyvtár kialakításához, fejlesztéséhez szükséges ismerethordozók teljes választékát 1973–74-ben kezdték gyűjteni. Olyan dokumentumtípusok kerültek így be a gyűjteménybe, amelyek addig ismeretlenek voltak a hazai könyvtárakban. A transzparens, az oktatócsoomag, a videófelvétel a könyvtári kezelés szempontjából egyenrangú lett a könyvvel. Az új dokumentumok használatához technikai eszközök is kellek, s így a filmvetítők – 8 mm-es, 16 mm-es, hurokfilm-vetítő – mellett megjelentek az írásvetítők, a hangosított dia vetítésére alkalmas eszközök, s elsőként az országban, a videómagnók, majd a kisszámítógépek. Ennek következménye lett, hogy a könyvtárosok *szemlélete* is fokozatosan átalakult. Kidolgozták az új audiovizuális dokumentumok feldolgozási, raktározási, szolgáltatási formáit. Egyértelművé vált, hogy a korszerű könyvtári szakismeretekhez szervesen hozzátartozik a hardver, szoftver ismerete, s ugyanakkor ezek használatának képessége, módszertana is. Az OOK létrehozása egyértelműen a hazai pedagógiai innováció eredménye, s mint ilyen, saját maga is innovációk forrása: új taneszközök fejlesztője, illetve az ezek használatához szükséges új oktatástechnológiai szakismeretek terjesztője. Ebbe a megújuló pedagógiai folyamatba illeszkedett be a médiatár a maga gyűjteményével és szolgáltatásaival. A médiatár saját létével bizonyította be, hogy gyűjteménye, mely elsősorban pedagógiai célok érdekében alakult ki, közművelődési és részben ipari szakmai feladatok segítésére is alkalmas. Az integráció nem csak az állományban, annak használatában is megvalósult.

Néhány év alatt kialakultak azok a formák, módszerek, melyekkel az innováció terjesztése megkezdődhetett. Természetes, hogy az első időszakban a hagyományos formák voltak az innováció szétszórásának az útjai. Ezért került be a médiatár *Témabibliográfia* sorozatába már 1982-ben a *Médiatári szakirodalom* című ajánló bibliográfia. A 135 tételes válogatásban mindössze 38 volt a magyar, de a médiatár állományából a felsorolt többi is kölcsönözni lehetett. A sorozatban megjelent a *Videobibliográfia* című összeállítás, majd később

A könyvtárosképzés audiovizuális taneszközeit felsoroló, annotált katalógus is. A szolgáltatásokról készült színes, nyomdai tájékoztatók sok-sok ezer könyvtárhoz jutottak el.

Az *Új Média* audiovizuális állománygyarapítási tanácsadó füzet elsőként próbálta integráltan összegyűjteni és publikálni a hazai kiadók új dokumentumairól az információkat.

1981-ben Médiatári ismeretek címen tanfolyam indult az OOK-ban, s ezeken napjainkig 130-an vettek részt. A tanfolyamok a kreativitásra épülő módszerrel folytak, ami szintén újdonság volt a hazai könyvtárosképzésben, illetve továbbképzésben. A könyvtárosképzéshez járult hozzá a médiatár azzal, hogy a Szombathelyi Tanárképző Főiskola könyvtár szakos hallgatóit gyakorlatra fogadta. Az utóbbi években a képzés negyedik félévében, egy-egy hetes időtartamban 16–20 fő tanulta meg az audiovizuális dokumentumok feldolgozását a médiatárban.

Az innováció terjedésének van úgynevezett informális csatornája is. Én idesorolom a félispontán vagy tudatosan szervezett tapasztalatcsere-látogatásokat. Ezek száma évről évre örövendően nőtt. A nyolcvanas években éves átlagban tíz-tíz alkalommal került sor könyvtáros csoportok látogatására. 1987-ben például 14 csoportban 430 könyvtáros, illetve népművelő volt tapasztalatcserén. (Közöttük a szombathelyi és nyíregyházi könyvtár szakos hallgatók, a KLTE közművelődési tanszékéhez tartozó évfolyamok hallgatói stb.)

Az MKE audiovizuális bizottságának megalakulása óta országos rendezvényeken, to-

vábbképzéseken is részt vettek a médiatár dolgozói mint előadók. Ezek a találkozások jó alkalmak voltak az innováció terjesztésének. Az MKE megyei szervezetei közül is többen kértek előadókat az OOK-tól szakmai továbbképzéseikhez.

A hagyományos formákkal kezdtem. Viszont azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy hazánkban az OOK médiatára volt az első, amely kialakította, megszervezte a szakmai információ terjesztését az MTV Képűrság műsorában. Ugyanúgy az első között használta fel a kisszámítógépet könyvtári munkafolyamatok (kölcsonzés, bibliográfiakészítés) végzésére.

Végezetül szeretnék visszatérni az említett cikk egyik fejezetéhez, az innováció költségeihez. Természetes, hogy a technikai eszközök, szoftverek beszerzése lényegesen több pénzt igényelt, mint a csak könyvet, folyóiratot gyűjtő, szolgáltató könyvtár működtetése. De az ilyen integrált gyűjtemény lényegesen magasabb szinten és többet is tud nyújtani a társadalomnak. *És ez a fontos.*

Sajnos napjaink gyakorlata nem kedvez a pénzigényes technikai eszközök megvásárlásának. Mindez nem jelentheti azt, hogy a könyvtárosok elzárkózzanak az innovatív lépésektől. Ha kis lépésekkel is, de a könyvtárügy előre mehet, ha a könyvtárosokban megvan a nyitottság, a befogadási és cselekvési hajlam az új, a korszerűbb iránt, még akkor is, ha ez a magartás nagyobb erőfeszítést követel tőlünk, mint a megszokott régi.

Tóth Dezső

Különvélemény: igaz-e a húszéves lemaradás?

E sorok írója aligha ismert buzgó könyvtári közéleti szerepléséről. Erőteljesen hangoztató, írásbeli különvéleményével a néhány évvel ezelőtti kártékony külföldi folyóirat-előfizetési önmembargóval kapcsolatban alighanem belopta magát néhány szakmai tisztségviselő szíve csüskébe. Most talán újból ez lesz, néhány évi (nem szakmai), de közéleti abszencia (absztinencia) után, úgy érzem, újból szólnom kell – nem valakik ellen, hanem egy ká-

ros szemlélet miatt, a jó ügy érdekében.

Jó néhány hónappal ezelőtt ugyanis a „Stúdió 87”-ben hallottam egy könyvtárról szóló adásban, hogy 20 évvel elmaradtunk a nemzetközi színvonaltól, Európától. Bájos volt, amint a Szolnoki Megyei Könyvtár tanyán összezsinegelt könyvei után a kép átváltott az Amerikában honos fényceruzás kölcsonzésre, majd érdekfeszítő beszélgetés során lehetett megtudni húszéves szakmai lemaradásunkat, és

hogy milyen igénytelen is ez a magyar humán értelmiség, adott esetben a történelemtanárok, akik érzéketlenek a Parlamenti Könyvtár szolgáltatásai iránt (Vályi Gábor barátom beszélgetése Érdi Sándorral). A szerencsétlen magyar értelmiségi közvélemény újabb lórúgást kapott, megismerkedvén a könyvtári terület elmaradottságával is, nehogy valami kimaradjon az önbizalmát tápláló helyzetképekből.

Már ezt az adást követően felmerült bennem, honnan ez a 20 év lemaradás? *Mihez, kihez képest?* Lengyelországhoz, Csehországhoz, Görögországhoz, Spanyolországhoz, Portugáliához, netán Franciaországhoz, esetleg a latin-amerikai országokhoz, vagy akár Ausztriához, Jugoszláviához, vagy kihez képest húszéves ez a lemaradás és miben? Állományban, szervezettségben, információ-technológiában? Mely típusú könyvtárak ilyen végzetesen lemaradtak? A közművelődési könyvtári hálózat? A tudományos könyvtárak? Minderről jóformán semmit sem tudhatott meg a jámbor néző, csak a lemaradottság rideg közlését.

Igen ám, de úgy látszik „iskola” keletkezett a nem létező húszéves lemaradottságból, és tulajdonképpen ezért ez a különvélemény. A tévé „Gondolat” című június 19-iki adásában ugyanis újra előkerült a mozgósító hatású 20 éves lemaradás. Ezúttal Juhász Gyula (OSZK) és Kiss Jenő (FSZEK) főigazgató kollégáim bizonygatták ezt. A riporter, Pálffy István ugyan jámborul próbált rákérdezni a le-

maradás mibenlétére, és utalni rá, hogy ő maga is tapasztalt egyet-mást a legkorszerűbb információs technológia alkalmazása terén Magyarországon, a „leitmotív” azonban az elmaradottság sommás megállapítása volt. Juhász Gyula ugyan szólt az OTKA (Országos Tudományos Kutatási Alap) információs infrastruktúra pályázatáról, melynek keretében először teremődik reális alap egy országos szakirodalmi információs rendszer kiépítésére (Kiss Jenő is szólt erről), a végkicsengés azonban a panaszkodás volt a mostoha anyagiak miatt. Ha pedig volna ennyi meg ennyi pénz, másként mennének a dolgok. Persze, hogy a könyvtári és információs munka fejlesztéséhez, mint minden fejlesztéshez, pénz kell, nem is kevés. De önmagában ez nem elegendő. Eklatáns nemzetközi példák vannak rá, hogy a szervezeti érettség, a szakértelem, a szakmai műveltség minden területen döntő tényező a pénz mellett.

Van egy olyan bölcs horgászmondás, hogy *azt kell a pecázónak vízbe dobnia, amit nem ő, hanem a hal szeret*. Rokonszenves és főleg meggyőzőbb volna arról hallani, hogy mit szeret a hal, mivel kínálták (például az „igénytelen” történelemtanárok közül valakit megszólaltatni), de jobban előre vinné a dolgokat, ha általában – és nem csak az idézett – meginterjúvolt kollégáink arról is szólnának, hogy mit mulasztott maga a szakma, esetleg saját intézményeik hatékonyan tudtak-e élni a mégoly sovány lehetőségekkel, milyen presztízsok, együttműködésre képtelenség, elfuserált programok játszottak közre a nehézségek kialakulásában a *penzszűke mellett?*

Pompás közművelődési könyvtáraink vannak (pl. Békéscsaba, Szombathely), a szolgáltatásokban és az információtechnológiában nem is rossz színvonalon működő intézményeink (OMIKK, MTA Könyvtár, AGROINFORM, MTA Szegedi Biológiai Központ és még mások). Közművelődési könyvtári hálózatunk nemzetközileg is megállja a helyét, az információtudomány egyes területein a legjobbak között tartanak számon (pl.: tudomány- és bibliometria), nemzetközi kapcsolataink fejlettek, bizonyos területeken viszont, mint amilyen a kis- és nagygépesítés, a tökéletlen kommunikációs infrastruktúra, van jócskán *lemaradás is*. Szolid javaslatom: hagyjuk a fenébe a sommás, nem létező húszéves lemaradást. Itt az ideje egy *tudományos igényű* felmérésnek helyzetünkről. Hegel mondá, az igazság mindig konkrét. **Rózsa**

A szakkönyvtári tájékoztatás oktatásának első tapasztalatai Szombathelyen

Évek óta lehet már olvasni a szaksajtóban a főiskolai könyvtárosképzés új tantervéről. Ez hasznos és szükséges volt, mert a könyvtárosok tájékozódhattak arról, hogy mit is várhatnak leendő kollégáiktól. Mivel a *könyvtári tájékoztatás* nevű tárgy is jelentős változásokon ment keresztül az oktatásban, nem látszik feleslegesnek, ha beszámolok az egy féléves résztárgynak, a *szakkönyvtári tájékoztatás*nak az oktatásával kapcsolatos tapasztalatokról, melyeket a szombathelyi Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskolán szereztünk, s a felvetődő gondokat sem titkoljuk el. Azért tartjuk ezt fontosnak, mert a képzés nem lehet csak a képző intézmények magánügye, valahogyan informálni kell azokat a könyvtárosokat, akiknek körében végző hallgatónk dolgozni fognak.

Korábban a tájékoztatás öt féléves tantárgy volt, az *általános tájékoztatás* félévét a szakterületekí követték (társadalomtudomány, természet- és alkalmazott tudományok, nyelvészet és irodalom, valamint művészet). Ma összesen négy féléve van a tantárgynak, a kibővített tartalmú és óraszámú két féléves általános tájékoztatást két újnak mondható félév követi, nem szakterületek, hanem könyvtártípusok szerint: *szakkönyvtári és közművelődési könyvtári tájékoztatás*. Hozzá kell még tenni, hogy kibővült a speciálkollégiumok rendszere, ezen belül az ez iránt érdeklődő hallgatók tájékoztatással is foglalkozhatnak szakterület szerint vagy más megközelítésben.

A *szakkönyvtári tájékoztatás* félévére a kiegészítő szakosoknál már 1985 őszén sor került (mivel az ő tanulmányi idejük két év), de teljes óraszámában, a nappali tagozatosoknál csak 1987 őszén (hiszen csak most vált teljessé az új tanterv bevezetése, szűnt meg a régi és új együttélése). Természetesen nem lehet azt mondani, hogy teljes mértékben új ez a tárgy, s nincsenek előzményei. A *szakkönyvtári tájékoztatás* legjobban a régi tanterv szerinti *ter-*

mészet- és alkalmazott tudományi tájékoztatás-ra hasonlít, amelyre a III. év II. félévében került sor, az *általános tájékoztatás* és a *társadalomtudományi tájékoztatás* féléve után. A nagymértékű egyezések mellett jelentős különbségek is vannak, az új tantárgyban szerepelnie kell például a társadalomtudományi információs rendszernek, és kevésbé részletesen, inkább csak példaként lehet foglalkozni az egyes szakterületekkel. Különbségek vannak abban is, hol van e tárgy helye a képzés rendszerében. Ezek a különbségek feltétlenül előnyösek. Most jobban lehet alapozni olyan ismeretekre, amelyeket más tantárgyakból szereztek meg, így például az *informatikai alapokból*, az *osztályozás- és információkereső technikából*. (Ez utóbbin belül az egyik félévben elsősorban a számítógépek könyvtári alkalmazásával, a könyvtárgépesítéssel foglalkoznak a hallgatók.) Régen a *könyvtári technikára a természet- és alkalmazott tudományi tájékoztatást* követő félévben került sor.

Ennél is jelentősebbek talán a gyakorlatok rendszerében bekövetkezett változások. Régen csak a III. év II. félévében kezdtek gyakorolni a hallgatók (akkor is először a feldolgozó munkát gyakorolták). Most a gyakorlatok már az I. évben megkezdődnek, s attól kezdve félévenként mennek gyakorlatra, a tanult tárgyakkal nagyjából párhuzamosan kerül sor az egyes munkaterületeken a gyakorlati munka megismerésére.

A *szakkönyvtári tájékoztatás* tantárgy két félév gyakorlatával áll szoros kapcsolatban. A megelőző félévben a *szakkönyvtári munka és olvasószolgálat* keretében főleg kisebb szakkönyvtárakkal (kutatóintézeti, vállalati), műszaki könyvtárakkal ismerkedhetnek a hallgatók. Itt az a legfontosabb, hogy együtt, egymáshoz való kapcsolódásukban láthatják mindazokat a munkafolyamatokat, amelyeket eddig külön tanultak és gyakoroltak. Vigyázni

kell arra, hogy az általában kis létszámmal működő könyvtárak dolgozói számára ne jelentsen túlzott megterhelést hallgatóink foglalkoztatása.

A *szakkönyvtári tájékoztatás* oktatásával párhuzamosan kerül sor a tárgy gyakorlatára is, a főiskola vonzáskörzetébe tartozó települések (Veszprém, Győr, Keszthely, Sopron) felsőoktatási intézményeinek könyvtáraiban. Ezen keresztül egy-egy alkalmazott tudományi terület tájékoztatásának kérdéseivel alaposabban is megismerkedhetnek a hallgatók, mint a tantárgy keretében. A III. év után a nappali tagozatos hallgatóknak négyhetes nyári könyvtári gyakorlaton kell részt venniük. Érdeklődésüknek megfelelően maguk választhatják meg a gyakorlóléhelyet és a tanulmányozni kívánt szakterületet, ekkor juthatnak el például társadalomtudományi szakkönyvtárba is.

Mit tanítunk?

Nincs mód arra, hogy a tárgy tartalmát teljes részletességgel bemutassam. Csak vázolni próbálom a főbb témaköröket, talán ez is kellően érzékelteti, hányféle témával kell foglalkozni. Ezeket teljesen nem is lehet szétválasztani, azt sem könnyű meghatározni, milyen sorrendben tárgyaljuk őket, a részekről próbáljunk eljutni az egészhez vagy fordítva. Végül jobbnak látszott először áttekintést adni, hogy utána a részleteket már ne önmagukban lássák a hallgatók, hanem egy rendszeren belül, annak részeként. Így tehát az információs rendszerekkel kapcsolatos általános ismeretek tanításával indul a félév s ezt követik a konkrétabb témák, a hazai tájékoztatás szervezeti kérdései 1945-től, a társadalomtudományi információs rendszer Magyarországon, Magyarország részvétele a nemzetközi információs rendszerekben, az NTMIR működése. Konkrétabb témákat írtam, de itt sem könnyű az elvi elképzelések és a gyakorlati megvalósulás közti különbségeket meghatározni – gondoljunk csak a szakkönyvtári hálózatokra!

Ezután tárgyaljuk a szakirodalmi dokumentumok speciális típusait (kutatói jelentések, kongresszusi kiadványok, szabadalmak, diszsertációk, vállalati irodalom, szabványok). Elvileg már korábban is tudomást szereztek a hallgatók a dokumentumtípusra orientált információs rendszerekről, itt azonban konkrétan is megismerkedhetnek ezekkel, legnagyobb mértékben a szabványokkal és a szabá-

dalmakkal kapcsolatban. A külföldi szakfolyóiratokkal való ellátottság tárgyalása bizonyára sokáig időszerű lesz.

A primer dokumentumok után a tájékoztató eszközök, tájékoztatói szolgáltatások különféle típusai következnek, először rendszerük áttekintésével, az általános tájékoztatásban tanultakra alapozva. Azokra a típusokra, amelyeket ott csak elméletileg ismertek meg, most konkrét példákat is láthatnak. A feltáró eszközök egyes típusainál a használat mellett készítésük sajátosságaival is próbálunk foglalkozni. A számítógépek tájékoztatásban való felhasználásával jórészt már meglévő ismereteket összegezzük, egészíthetünk ki, a legérdeklődőbb hallgatók pedig előzőleg már online speciálkollégiumon is részt vehettek.

A néhány fontosabb szakterületen (műszaki, orvostudományi, mezőgazdasági) folyó tájékoztató munka áttekintése lehetővé teszi, hogy megszerzett ismereteiket más módon is megszerezhessék a hallgatók, hiszen például az előzőleg megismert referálólapok többsége ezekről a területekről származik.

Természetesen sok olyasmi adódik egy szakmában, amit nem lehet igazán megismerni tanteremben, sem előadásokon, sem szemináriumokon. A korábbiakban már említett gyakorlatok mellett (ahol egyénileg szereznek tapasztalatokat a hallgatók) igyekszünk kihasználni a könyvtárlátogatások és a tanulmányi kirándulás adta lehetőségeket. Szombathelyen a REMIX Vállalat Műszaki Könyvtára és a Markusovszky Kórház Orvosi Könyvtára megismertetésére van lehetőségünk, Budapesten eljuthatunk fontosabb központokba is, így az MTA Könyvtára Informatikai Osztályára, az Agroinformba és az OMIKK-ba látogatunk el. Különösen nagy élményt jelent a hallgatóknak, ha olyan eszközökkel találkozhatnak, amelyekről mi csak beszélhetünk nekik. Itt elsősorban a hivatkozási index különböző sorozatait emelném ki, amelyek sajátos, egyedi típust képviselnek, de említhetném az *Index Medicus*, az *Engineering Indexet* és másokat is. Feltétlenül szükségesnek látszik ez a tanulmányi kirándulás, de a jövőben is csak anyagi lehetőségeink függvényében kerülhet rá sor.

Az előbb leírtak felvetnek egy másik problémát is, a hallgatók nyelvtudásának kérdését. Bár egy részük orosz szakos, elvileg a többiek is mind tanultak oroszul tíz éven át (a főiskolán is két évig), s most is van német nyelvi speciálkollégium a főiskolán: mégsem tarthatjuk teljesen megnyugtatónak a helyzetet. A korábban

szervezett angol nyelvi speciálkollégiumot most kellő számú jelentkező hiányában nem sikerült elindítani, pedig legalább minimális angoltudásra ehhez a tantárgyhoz is szükség lenne, ha máshoz nem, a fogalmak, rendszerek nevének kiejtéséhez. Ennek érzékeltetésére talán elég néhány további példa, a teljesség igénye nélkül: *Current Contents*, *KWIC Index*, *Science Citation Index*, *Social Sciences Citation Index*, *Chemical Abstracts*, *DIALOG*, *MEDLINE*, *EMBASE* stb. Korábban, még a kiegészítő szakosoknál volt olyan próbálkozás, hogy a tantárgyhoz kapcsolódó feladatként idegen nyelvű szakcikkek tartalmát foglalják össze magyarul. Akadtak olyanok is, akik lelkesedtek a feladatért, de a tapasztalatok alapján mégis jobbnak látszott, ha csak a magyar nyelvű cikkek összefoglalását tűzzük ki feladatul. A gondok amúgy sem az idegen nyelvű anyag feldolgozásánál kezdődnek, hanem ott, hogy magyar nyelven miből készüljenek a hallgatók. A tárgyhoz ugyanis főiskolai jegyzet még nem készült. Önmagában ez sem hozna teljes megoldást, de nagy segítséget jelentene mindenki számára.

A félév anyagához megadott segédkönyvekhez (Szakirodalmi tájékoztatás, Szöveggyűjtemény, Tájékoztató a szakmai tájékoztatásról, A műszaki fejlesztéshez szükséges információk eszközei és megszerzési módja, Gyűjtőköri tájékoztató, Tudományos és szakkönyvtárak, Hazai szakirodalmi számítógépes információkereső szolgáltatások, Az online szakirodalmi információkeresés kézikönyve stb.) a levelező hallgatók sokszor nehezen tudnak hozzájutni azokban a könyvtárakban, amelyekbe járnak. Vagy egyáltalán nincsenek meg az állományban – pedig ott is alapvető eszközei lennének a tájékoztatás-közvetítésnek, szolgáltatás-közvetítésnek –, vagy csak olvasótermi példány van belőlük. Ez különösen azok számára jelent hátrányt, akik nem a könyvtár székelylenek, munkaidő után kell odautazniuk.

Nagy számban kell megadni kötelező olvasmányként a könyvtári szaksajtóban (a tárgy jellegéből következően elsősorban a *Tudományos és Műszaki Tájékoztatóban* és a *Könyvtári Figyelőben*) megjelent cikkeket. A nagy létszám miatt ezekhez a nappali tagozatosok sem tudnak olyan könnyen hozzáférni. A levelezők által használt könyvtárak jó részében a TMT nem található meg. Ezért volna szükség egy szöveggyűjteményre, amelyben megtalálható a mindenki számára nélkülözhetetlen anyag. Ez persze nem tenné feleslegessé a

szaksajtó olvasását, részben az újabb irodalom miatt, részben azért, mert a különféle referátumokhoz ezután is szükség lenne a régebbi évfolyamok áttekintésére.

Tananyaghasznosítási esélyek

Jegyzet és szöveggyűjtemény hiányában néhány témáról azért (elsősorban a levelező hallgatókat segítő) készültek rövid összefoglalások. Ezeknek azonban van veszélyük is. Elvileg arra szolgálnának, hogy a különféle forrásokból származó ismereteket segítsék rendszerezni, esetleg némileg kiegészíteni. A gyakorlatban azonban sokszor inkább helyettesíteni próbálják velük a hallgatók máshonnan meg nem szerzett ismereteiket. Így ezeket a vázlatokat esetleg jól megtanulják, de a kérdésekre adott válaszaikból kiderülhet, hogy nem ismerik igazán azt, amiről beszélnek. Hasonló veszélye lehet a jegyzetnek is, s mindenképp olyan formákat kell találni, amelyek önálló munkára, gondolkodásra készítik őket.

Másfelől viszont a levelező tagozatos hallgatók így is túlságosan sok egyéni munkára vannak kényszerítve. Egy-egy tantárgyra összesen hat óra konzultáció jut egy félévben, ez a legalapvetőbb kérdések válaszására, megbeszélésére sem nagyon elegendő. Összehasonlításul érdemes közölni, hogy a nappali tagozaton elvileg 45 óra van egy félévben, ebből tizenöt óra előadás, harminc óra szeminárium. A nappali tagozatosok közül mindenkinek részt kell vennie a könyvtári gyakorlatokon, a levelezők közül csak azoknak, akik nem dolgoznak könyvtárban. Még szerencsésnek mondhatjuk azt a tényt, hogy a hallgatók nagy része könyvtáros. Túlnyomó többségük azonban nem olyan típusú könyvtárban és munkakörben dolgozik, mint amilyenre a tantárgyhoz szüksége lenne.

Különbséget jelent az is, hogy a nappali tagozatosok számára a tanszék meg tudja szervezni a gyakorlatot, a levelezőknek viszont maguknak kell gondoskodniuk gyakorlóhelyről, idő- és térbeli kötöttségeiket figyelembe véve. (Ezúton is köszönetet kell mondani azoknak a könyvtáraknak, könyvtárosoknak, akik vállalják gyakoroltatásukat, pedig még gyakorlatvezetői díjat sem tudunk fizetni számukra.)

Hogyan tükröződnek ezek az erősen eltérő feltételek, lehetőségek a teljesítményekben? A félév végi kollokvium tapasztalatai elég jól megmutatják. A nappaliak döntő többsége legalább „jó” szinten elsajátította a tananyagot,

hozzá kell azonban tenni, hogy sokszor náluk a részismeretek játszanak nagyobb szerepet, ezek rendszerezése nem mindig volt kellő mértékű. A levelezőknél sokkal több volt a bizonytalanság, sokszor a részismeretek is hiányoztak, tehát nemigen volt mit rendszerezni, bár köztük is akadtak olyanok, akiknek a felelete kiváló felkészültségről tanúskodott. Gyakoribb volt azonban az, hogy olyasmiről beszéltek, amit konkrétan nem próbáltak vagy nem tudtak megismerni, például a tájékoztató eszközök egyes típusai esetében. Kérdéses, hogy az év végi összevont szigorlatra (olvasásismeret, tájékoztatás) és az államvizgára hogyan lesznek képesek felkészülni, s főleg az, hogy tudásuk mennyire lesz felhasználható a gyakorlatban.

Természetesen nemcsak a hallgatóknak vannak nehézségeik, hanem az oktatóknak is (ezek persze nagyrészt közösek). A tanítás módszereivel e cikkben szándékosan nem foglalkozom részletesebben (ezek nem is lehetnek egységesek a nappaliaknál és a levelezőknél), inkább csak eszközeivel és tárgyával. Alapelvnek tekinthető az, hogy *érvényes ismereteket* kell adni. Ehhez szükség van az újabb tájékoztató eszközökről való informálódásra, s ha megfelelő szemléltetőanyaggal akarunk ren-

delkezni, ezek beszerzésére is. (Itt részben a könyvtárak propagandaanyagaira, tájékoztatóira gondolok, részben a kurrens bibliográfiákra, referálólapokra, tömörítvénygyűjteményekre stb.). Már az értesülés sem túl könnyű sok esetben, a beszerzés még nehezebb. A tanzéknek nincs is erre külön kerete, s igényeink is eltérnek a szokásos felhasználóktól. Nem feltétlenül teljes évfolyamra van szükségünk egy-egy drága tájékoztató kiadványból, hanem csak egy-két számra.

Szerencsére ebben is segítséget nyújtanak számunkra gyakorlólhelyeink. A győri Széchenyi István Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskola Könyvtára és a Keszthelyi Agrártudományi Egyetem Könyvtára révén sikerül friss példányokhoz jutni az OMIKK kiadványaiból (a *Szakirodalmi Tájékoztató*, a *Műszaki Információ*, a *Műszaki-Gazdasági Információ* sorozatainak tagjai, a *Műszaki-Gazdasági Tájékoztató*) és az *Agrárirodalmi Szemléből*. Abban, hogy így támogatni tudnak minket, szerepet játszik a kötelepéldányok elosztásának rendszere is. Mivel nem teljesen bízhatnak abban, hogy minden egyes számot a kellő gyorsasággal megkapnak, amire igazán szükségük van, meg is kell rendelniük. A kötelepéldányokból így juthat nekünk is.

A látogatások, kirándulások során is kapunk anyagokat. Így például az MTA Könyvtára informatikai osztályának tájékoztatóját, a *Heti Gépi Szakirodalomfigyelő Szolgáltatásról*, az Agroiinformét az AGIT-ről, az OMIKK különböző osztályain az OMIKK-katalógus mellett sok egyebet (tájékoztatót a fordítási szolgáltatás feltételeiről, az online információkeresésről, a figyelt témák jegyzékét stb.), legutóbb az Országos Találmányi Hivatal Szabadalmi Tárában a Szabadalmi Információs Központ által kiadott módszertani füzet sorozatukat.

Nem jutunk azonban el mindenhova, nem is lehet az oktatóknak idejük, energiájuk arra, hogy mindent végigjárjanak. De talán nem is lenne erre szükség, valami más megoldást kellene találni.

A könyvtárakkal közös érdekünk, hogy a hallgatók (leendő könyvtárosok) jobban megismerjék az intézményeket, szolgáltatásaikat, kiadványaikat. Ennek érdekében meg kellene oldani, hogy a képző intézmények könnyebben juthassanak hozzá a könyvtárak anyagaihoz, ne nekik kelljen utánamenni, hanem akár kérés nélkül is kapják meg ezeket.

Dr. Murányi Péter

A TANÁCSI ÉS A SZAKSZERVEZETI KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK (SZOLGÁLTATÓHELYEK) 1987. ÉVI FONTOSABB ADATAI

Megnevezés	Az önálló és fiók szolgáltatóhelyek száma			Az összes állomány (állományegység)			A beiratkozott olvasók száma			A kölcsönzött állományegységek száma		
	1987. XII. 31-én	Az 1986. év %-ában	10 000 lakosra jut	1987. XII. 31-én	Az 1986. év %-ában	1000 lakosra jut	1987. XII. 31-én	Az 1986. év %-ában	1000 lakosra jut	1987. XII. 31-én	Az 1986. év %-ában	1000 lakosra jut
	BARANYA	299	100,0	6,9	1 794 253	102,6	4 134	68 047	100,6	157	1 452 932	99,1
tanácsai	200	97,1	4,6	535 641	102,3	1 234	22 845	97,8	53	335 052	96,4	772
szakszervezeti	499	98,8	11,5	2 329 894	102,5	5 368	90 892	99,9	210	1 178 798	98,6	4 120
BÁCS-KISKUN	253	90,7	4,6	2 333 592	102,6	4 220	101 114	96,5	183	2 585 437	97,9	4 675
tanácsai	170	99,1	2,0	297 644	102,8	538	73 038	98,4	24	202 389	92,6	366
szakszervezeti	363	93,1	6,6	2 631 236	102,6	4 758	114 152	96,7	207	2 787 826	97,5	5 041
BEKÉS	116	99,1	2,8	1 568 820	102,3	3 771	83 357	94,5	200	1 713 708	94,3	4 119
tanácsai	108	100,9	2,6	271 146	103,1	652	10 474	91,5	25	169 170	94,5	407
szakszervezeti	224	100,0	5,4	1 839 966	102,4	4 423	93 831	94,1	225	1 882 818	94,3	4 526
BORSOD-A-Z.	445	99,8	5,7	3 278 020	102,8	4 208	128 395	98,7	165	3 525 199	102,4	4 525
tanácsai	217	92,7	2,8	676 088	98,0	868	29 782	94,5	38	559 052	94,8	718
szakszervezeti	662	97,4	8,5	3 954 108	101,9	5 076	158 177	97,9	203	4 084 251	101,3	5 243
CSONGRÁD	217	95,6	4,7	2 031 723	101,8	4 446	86 784	97,9	190	2 083 986	105,4	4 560
tanácsai	135	99,3	3,0	364 454	102,9	797	16 028	98,1	32	230 127	96,2	504
szakszervezeti	352	97,0	7,7	2 396 177	101,9	5 243	102 812	97,9	225	2 314 113	103,1	5 064
FEJÉR	141	100,0	3,3	1 447 948	103,8	3 399	54 073	101,5	127	1 165 955	95,4	2 737
tanácsai	193	99,5	4,5	730 953	102,5	1 716	36 471	98,4	85	717 471	102,6	1 684
szakszervezeti	334	99,7	7,8	2 178 901	103,4	5 115	90 490	100,3	212	1 883 366	98,0	4 421
GYŐR-SOPRON	203	101,5	4,8	1 619 084	103,9	3 801	67 397	98,5	158	1 450 565	101,8	3 405
tanácsai	189	101,1	4,4	492 797	102,1	1 157	27 736	97,7	65	532 542	101,9	1 250
szakszervezeti	392	101,3	9,2	2 111 881	103,4	4 958	95 133	98,2	223	1 983 107	100,7	4 655
HAJDÚ-BIHAR	155	95,7	2,8	1 740 000	100,4	3 169	81 410	99,2	148	2 305 880	99,3	4 200
tanácsai	168	98,8	3,1	424 827	103,3	774	24 125	93,4	44	342 234	106,8	623
szakszervezeti	323	97,3	5,9	2 164 827	100,9	3 943	105 535	97,8	192	2 648 114	100,2	4 823
HEVES	136	99,3	4,0	1 358 226	101,8	4 018	52 615	98,1	156	1 182 044	100,4	3 497
tanácsai	153	100,7	4,5	330 550	105,8	978	16 138	101,8	48	197 435	98,5	584
szakszervezeti	289	100,0	8,5	1 688 776	102,6	4 996	68 753	99,0	204	1 379 479	100,1	4 081
KOMÁROM	118	101,7	3,7	1 324 038	103,6	4 138	44 989	98,6	141	946 482	102,6	2 958
tanácsai	137	100,7	4,3	477 589	102,3	1 399	22 176	96,2	69	350 759	101,9	1 096
szakszervezeti	255	101,2	8,0	1 771 627	103,5	5 357	67 165	97,4	210	1 297 241	101,4	4 054

157	99,4	6,9	1 177 006	103,5	5 140	41 014	100,4	1 029 329	108,0	4 495
153	96,2	6,7	271 761	105,4	1 187	11 416	97,0	197 861	103,2	864
310	97,8	13,6	1 448 767	103,8	6 327	52 430	99,6	1 227 190	107,2	5 359
356	98,6	3,6	3 554 600	103,1	3 598	145 871	99,0	3 149 437	100,7	3 188
256	96,2	2,6	612 051	102,2	619	20 532	94,0	330 187	89,0	334
612	97,6	6,2	4 166 651	103,0	4 217	166 403	98,4	3 479 624	99,5	3 522
304	101,0	8,7	1 848 145	102,9	5 296	80 457	100,2	1 794 072	98,2	5 141
85	96,6	2,4	232 063	101,8	722	10 459	96,0	171 168	87,6	490
389	100,0	11,1	2 100 208	102,8	6 018	90 916	99,7	1 965 240	97,1	5 631
292	97,3	5,1	2 343 479	103,0	4 111	94 893	99,5	2 458 052	107,8	4 312
121	100,8	2,1	263 349	102,6	462	14 931	98,1	172 806	86,9	303
413	98,3	7,2	2 606 828	103,0	4 573	109 824	99,3	2 630 858	106,0	4 615
246	97,2	5,7	2 248 445	102,9	5 253	98 675	99,1	2 241 756	98,4	5 238
241	103,9	5,6	350 574	100,0	819	16 537	92,6	279 831	94,5	654
487	100,4	11,3	2 599 019	102,5	6 072	115 212	98,1	2 521 587	98,0	5 892
144	100,0	5,5	1 333 781	102,7	5 071	47 274	99,6	876 067	96,2	3 331
77	95,1	2,9	192 533	99,7	732	6 804	90,5	80 664	91,5	307
221	98,2	8,4	1 526 314	102,3	5 803	54 078	98,4	956 731	95,8	3 638
257	98,5	9,3	1 467 085	101,6	5 296	50 063	98,6	1 137 759	100,7	4 107
126	85,7	4,5	268 573	97,1	970	13 607	88,2	255 369	94,8	922
303	93,9	13,8	1 735 658	100,8	6 266	63 670	96,2	1 393 128	99,6	5 029
287	100,0	7,4	1 932 461	103,0	5 045	75 985	99,9	1 778 121	99,3	4 595
139	92,7	3,6	424 824	101,5	1 098	25 483	91,4	312 782	86,6	808
426	97,5	11,0	2 377 285	102,7	6 143	101 468	97,6	2 090 903	97,1	5 403
280	99,6	9,0	1 656 057	102,6	5 325	57 507	98,4	1 308 574	92,8	4 208
141	100,7	4,5	286 936	102,1	923	31 637	110,2	173 337	99,3	557
421	100,0	13,5	1 943 013	102,5	6 248	89 164	102,3	1 481 911	93,5	4 765
4 406	98,6	5,2	36 076 763	102,7	4 244	1 459 920	98,7	34 185 355	100,2	4 022
2 949	97,8	3,5	7 494 373	101,8	882	370 185	96,6	5 610 116	95,7	660
7 355	98,3	8,7	43 571 136	102,5	5 126	1 830 105	98,3	39 795 471	99,5	4 682
97	101,0	0,5	3 367 989	97,9	1 601	183 044	100,7	4 443 887	99,5	2 112
1 597	91,9	7,6	4 868 875	99,3	2 326	193 527	96,7	3 756 332	91,0	1 785
1 694	92,4	8,1	8 236 864	98,7	3 927	376 571	98,6	8 200 219	95,4	3 897
4 503	98,6	4,2	39 444 752	102,3	3 720	1 642 964	98,0	38 629 242	100,1	3 643
4 546	95,6	4,2	12 363 248	100,8	1 166	563 712	96,7	9 366 448	93,8	883
9 049	97,1	8,5	51 808 000	101,9	4 886	2 206 676	98,4	47 995 690	98,8	4 526

Megjegyzés: A megyei városok adatai ebben az évben nem állnak rendelkezésünkre.

Hogyan szerkesszünk katalógust?

Gondolatok egy útmutatóról és egy útmutató ürügyén

Jaj a legyőzötteknek! – írja lakonikusan a jeles római történetíró, *Livius*. Jaj a könyvtárosoknak – mondhatnám –, ha tapasztalat nem bizonyította elvi konstrukciót erőltetnek rájuk, s ezt nem *Livius* stílusával és felkészültségével teszik.

Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum valós hiányt megszüntetendő jelentette meg a Könyvértékesítő és Könyvtárellátó Vállalattal karöltve a *Rácz Agnes* nevével jegyzett, *A katalógusok szerkesztése* című útmutatóját.

A kiadvány megjelent, a valós hiány pedig megmaradt. Az útmutató iskolai és kis közművelődési könyvtárak számára készült, a benne található hibák nagy száma miatt azonban kételkednünk kell abban, hogy a könyvtárak katalógizálási gyakorlatát befolyásolni fogja.

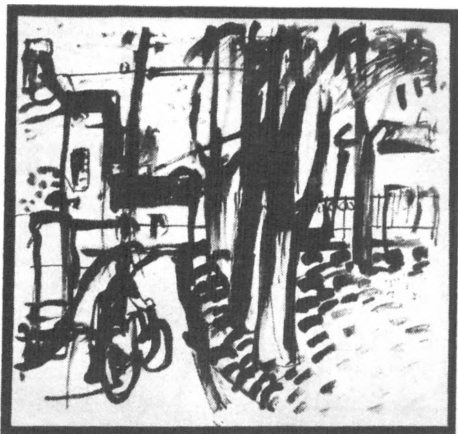
A legnagyobb hiba mégsem az útmutatóé. A hiba lényegében azokban az előírásokban keresendő, amelyek az olvasók érdekeit figyelmen kívül hagyják, és tekintet nélkül a könyvtárak funkciójára, típusára és sajátosságaira

– egységességre hivatkozva – azonos eljárásokat követelnek meg. E rendszer reprezentatív sarja az útmutató; célja szerint a rendszer propagálója, eredménye szerint viszont a rendszer ellenpropagandája. Aki szelet vet, vihart arat. Valljuk be, hogy a pillanatnyilag létező rendszer sem nem magyar, sem nem nemzetközi, a számítógépesítés ügye szempontjából nézve amúgy sem jöhet szóba – közömbös, az eddig felhalmozott gondokat csak újakkal tetézi.

Kifogásolhatjuk az útmutatóban, hogy szolgáiban kivonatolja a korábbi publikációkat, akkor változtatva csak, ha egyes tételeket a megjelentető szándékától eltérően értelmez.

„Ékesszólás”, „szakkifejezések” és „pontosság”

Nem a mi feladatunk a stilisztikai hibák kijavítása. Erre a különféle sajtótermékek nyelv-művelő rovatai valók. Néhány fogyatékoságot viszont fel kell tárunk, mert azoknak tartalmi vonzatuk is van. A sok zavaros mondat közül izelítőül néhány: „Fontos feladata a könyvtárnak..., hogy... ki tudja elégiteni az olvasó érdeklődését, ha az például a csillagok születéséről, az antik görög művészetről vagy az emberi agy működéséről szeretne olvasni. Ezek a kérdések már a művek tartalma iránt érdeklődnek” (50. l.). (Nem az érdeklődés szeretne olvasni, és nem a kérdések érdeklődnek, hanem az olvasó.) A „Tárgyszavak... a kiadvány tartalmát fejezik ki szavakkal, nyelvi formában...” (10. l.). (Szavakról kizárólag nyelvi formában beszélhetünk.) A könyvtárnak „...az állományt rendeznie kell, vagyis valamilyen rendben kell tárolnia a dokumentumokat” ([5.] l.). (Tehát rendezni helyett rendben tárolni, állomány helyett dokumentumok.) Az olvasó „... a katalógusban az őt érdeklő köny-

veket meg fogja találni” (42. l.). Még a minikönyveket sem találja meg a katalógusban. A könyveket – ha nem kölcsönözték ki őket – a könyvespolcon fogja megtalálni.

Gyakori szófordulat a „szoktunk beszélni”, „szoktuk nevezni” – a cselekvők személyének titokban tartásával. Nem túl örömszerző a „biztosítani” és a „rendezni” szavak gyakori előfordulása kifejezőbbek helyett.

Aki az útmutatót lapozgatja, föltehetőleg nem a már említett Livius (vagy *Pázmány Péter*) nyelvi leleményeit várja el. Tömör, választékos és élvezetes szakszöveget viszont igen. Különös szinonima-burjánzásra figyelhetünk fel az ETO-val kapcsolatban. ETO-szám, ETO-szakszám, ETO-szakjelzet vagy ETO-jelzet szinte ritmikusan váltakozik. Nem derül ki, mi a szakcsoport, a főtáblázati számok tartományainak egyike vagy a csoportképzéses katalógus csoportjának a neve, netalán a szakrendi raktározás egysége. Felesleges szópár az üres katalóguskarton és a katalóguscédula, továbbá az osztólap és választólap is. A bibliográfia tartalmaz „ún. formai, bibliográfiai adatokat” (11. l.) is. Éppen fordítva: a bibliográfiai adatok egyike a bibliográfiai leírás. Itt említjük meg, hogy értetlenül állunk a szakkifejezések állandósult jelzője, az „ún.” előtt is. Sajnálatosnak tekintjük a hosszú, magyartalan, nyelvi fordulatokban nehézkesen alkalmazható, a szabványok által sem emlegetett dokumentumleírás szó erőszakolását. Ha a szabványokat komolyan vesszük – az útmutató komolyan veszi! –, csak bibliográfiai leírással és a bibliográfiai leírás besorolási adataival találkozhatunk. Örömmel vetjük volna ellenben, ha a leltári szám helyett nyilvántartási számról olvashatnánk, ha egyebütt következetesen az új kifejezéseket leljük.

Sokszor botlunk fajtákba; bibliográfiai tételek, dokumentumok esetében szerencsésebb típusról beszélni. A „bibliográfiai tétel” ön maga is téves asszociációkat kelthet, használjuk helyette – katalógusok esetében – a pontosan kifejező katalógustételt! Nem értünk egyet a katalógustipológiával sem. A kiadvány bevezetője azt ígéri, hogy megismerkedünk a betűrendes leíró és a szakkatalógus szerkesztésével. Ezen ismeretekkel másfajta katalógust is szerkeszthetünk. Mifélett?

Feleslegesnek tartjuk a szakkatalógusok és a tárgyszó-katalógusok megkülönböztetését. A raktári kartoték elnevezésű nyilvántartást az iskolai és a kis közművelődési könyvtárak nem

használják. Érdemes lett volna kizárólag a raktári katalógusról írni, arról viszont sokkal részletesebben. Egy helyütt valódi betűről olvashatunk, noha egyéb betűfeleség nincs, mert ami egyéb, az figyelembe nem veendő jel, szimbólum vagy szám. Hasonló eset az *igazi* kísérőlapé is, alkísérőlap nem lévén.

Megtudhatjuk, hogy „időnként szükséges a katalógusok ellenőrzése, esetleg revíziója is” (102. l.), csak azt nem tudhatjuk meg, mi a különbség a kettő között. E nyelvi zarándoklat talán feleslegesnek tetszik, de érzékelteti a honunkban és szakmánkban uralkodó nyelvzavart. Az együttgondolkodás, az együttműködés, az együttműködés alapfeltétele pedig, hogy egy nyelven beszéljünk.

A feldolgozó könyvtárostól szigorú alaki és formai szabályok betartása kívántatik meg. Ennek ellenére az útmutatóban ellentmondásos, hiányos, sajtóhibás közlések is akadnak. Igaz, az útmutató nem fordít gondot arra, hogy tisztázza, hányadik betűhelyen kezdjük új sorban az egyes adatcsoportokat, a nullától hét és fél betűhelyig váltakozó bekezdések tartásága viszont minden képezerlet felülmúl, a többkötetes könyvek leírásának lépcsői pedig vizuálisan is a lépcsőzetesség képét keltik az egyre nagyobbodó bekezdések miatt (16., 19. l.).

Az egyezményes jelek előtt és után szóközt kell hagyni – eltekintve a kivételektől. Sajnálatos módon ezt nem sikerült illusztrálni. A 13. oldalon egyáltalán nincs szóköz, máshol meg nem érzékelhető egyértelműen (29. l.).

Megtévesztő a 15. oldalon a sorozat adatelemeit (az adat és az adatelem közötti különbséget nem világítja meg az útmutató) kerek zárójelben ismertető példa, mert az utána következő magyarázó szöveg is kerek zárójelben van. A példák közlésében az is kifogásolható, hogy az adatcsoportok a „-” jellel a sor elején kezdődnek, noha megállapodás alapján egyezményes jellel új sort nem kezdünk (14., 15. l.).

Nem vall előrelátásra az osztólapok megtervezése sem. A feliratok a lapok közepén ékeskednek, pedig helyük a lap felső szélén van. A görög–latin átírási táblázatot jobb lett volna magyar nyelvű kísérő szöveggel bemutatni. A címleírasi példák sorozati adatai a 85. és a 86. oldalon kerek zárójelben jelentek meg, dőlt zárójel helyett. A címleírás bosszújának tekinthető, hogy az l. (a lap rövidítése) helyett 1 (szám) nyomtattatott.

Példátlan példák

„Akkor fordulunk a leíró katalógushoz, ha egy konkrét, meghatározott könyvet keressünk” – olvashatjuk az útmutató elején. Az állítás csak részint igaz, hiszen kereshetünk a leíró katalógusban olyan adatokat is, melyek nem konkrét, meghatározott könyvre vonatkoznak (sorozati adatok, tárgyi kivetítések stb.). Konkrét lehet továbbá valamilyen név vagy cím is, a keresés mégsem egyetlen könyvre vagy műre irányul. Arról se feledkezzünk meg, hogy még a betűrendes katalógus is lehet heurisztikus élmény forrása.

Különkatalóguson az útmutató az egyes „kiadványfajták” katalógusait érti. Holott a különkatalógus az állományt valamilyen specifikum (például honismeret, földrajz, intézmény, sorozat) alapján is feltárhatja.

Forma szerint kötet- és cédulakatalógust különböztetünk meg. Hogy melyik mire való, érdemes lett volna megemlíteni. Egyáltalán nem esik szó a katalógusok rendeltetéséről, nem derül ki a szolgálati és olvasói katalógus közötti különbség. Örömmel üdvözlőnénk, ha tájékoztatást kapnánk a betűrendes katalógusok típusairól, olvashatnánk a szerzői, a cím szerinti, a kereszt- és a szótárkatalógusról.

Gyakran kényszerülnénk a főtételek és a melléktételek valamennyi besorolási adatának kijelölésére, ha az útmutató tanácsa alapján járnánk el. Tételszerkesztéskor pontosan tisztában kell lennünk, hová kívánjuk a katalógustételt besorolni, ilyenkor mindig meg kell határozni, melyik adatról van szó. Nem beszélhetünk tehát pusztán a tétel besorolási adatairól, beszélhetünk viszont például az első főtétel első besorolási adatáról.

Egyoldalú az *Új Könyvek* tételszámainak bemutatása. E számok nem kizárólag a megrendelés, hanem a mindenkori visszakeresés eszközei is. Magyarázatot kíván, hogy a bibliográfiai adatok (a bibliográfiai leírás és az mt. jelzésű besorolási adatok) közé miért ékelődnek be az ETO-számok (85–86. l.).

Az útmutató – nem véletlenül – az alaptételt tekinti a katalóguscédulák sokszorosítási alapjának. Arról viszont nem lenne szabad megfeledkezni, hogy a melléktételeknek, de még a főtételeknek sem szükséges minden adatot tartalmazniuk. Hogy az egyes tételekbe mi kerül a kötelezően előírt adatokon kívül, azt maga a könyvtáros határozza meg – házi szabályzatában. E tényen a kiadvány átsiklik, a házi szabályzatot meg sem említi. Alapkatalógusnak

nagyvonalúan „a leíró betűrendes [?] és az ETO szerinti szakkatalógust” tekinti (7. l.).

Beleesünk a 3424 jelű szabványok csapdájába, mely szabványok önmagukban még nem alkotnak családot, csak a többiekkel (lásd 103–104. l.) együtt.

„A könyv formai azonosító adatait természetesen a könyvből vesszük” – olvashatjuk, kivéve persze, ha külső forrásból, fűzhetjük hozzá (13. l.).

Nem tartjuk jó megoldásnak, ha azokat az adatokat, amelyeket a katalógus nyelvén kell közölni, megengedetten ugyan, de idegen nyelvű kifejezéssel, illetve azok rövidítéseivel adjuk meg. Buktatójáról az útmutató is meggyőző, a terjedelmi adatok némelyikét latin, némelyikét magyar nyelven közli: p. és t. l. (!) szerepel együtt a 15. oldalon.

Érthetetlen, hogy a terjesztési adatok – bár van szabványos rövidítésük – miért teljes hosszúságukban pompáznak mindig a bibliográfiai leírás utolsó adatsorozatjában. Az ISBN, ha adat, a példában kiírandó, adatelemként pedig megnevezendő: azonosító szám.

Kissé zavaros a gyűjteményes könyvek tárgyalása. Az útmutató csak azokat a könyveket tekinti „gyűjteményeknek”, „amelyekben egy vagy több szerző több műve szerepel”, azt, amiben „nagyon sok mű szerepelt”, nem, holott az is gyűjteményes kötet. Ezek után nem csodálkozhatunk azon, hogy a főtételek ismertetésekor a társszerzős és a több szerzős könyvek megkülönböztetése elmarad (16. l.).

Meglehetősen elnagyoltsággal kapunk tájékoztatást az adatok írásmódjáról, ami nem is meglepő a forrásszabályok hézagossá ismertetése után. Így a forrástilalom kérdését föl sem vetjük.

„Ha a műnek nincs szerzője, akkor melléktételt készítünk” – olvassuk. Egyik példaként Shakespeare dán királyfiát kapjuk, ami arról győző meg, hogy ha van szerző, akkor is készülhet közreműködői melléktétel (28–29. l.).

A melléktételek megválasztásával kapcsolatban rokonszenves az útmutató liberális szelleme: a könyvtáros ítéletére bízva a tételek besorolásának megválasztását. Sok esetben így kell eljárni, más esetekben pedig a szabvány kötelező előírásait kell figyelembe venni.

Valószínűleg pontatlan megfogalmazás csak, hogy a besorolási adatok közül a cím nem kell egységesíteni. Egységesíteni mindig kell, legfeljebb a címfejből nem kell feltüntetni (41. l.).

A hagyományos címleírás áttekintése című

fejezet címe is gondolkodásra készítet a hagyományosság értelmezése miatt. Feltétlenül másként kell viszont értelmezni néhány fogalmat, mint az útmutató. A címleírás rendszava nem azonos a főtétel első besorolási adatával, a címleírás címlap helyett címlapot, külső forrás helyett közvetett forrást ismer, nem ismeri viszont a cím szerinti melléktétel fogalmát (44. l.).

Az útmutató legsikeresebb része az osztályozással foglalkozik. A már említett nyelvi pongyolaságokon kívül tartalmilag csak néhány, részben szokássá vált vagy nem eléggé átgondolt eljárásához fűzünk észrevételt.

Ha a főtáblázatot ismertetjük, a 6-os főosztályt vagy általánosságban nevezzük meg (alkalmazott tudományok), vagy valamennyi osztályát soroljuk föl, ne szelektíven, mint ahogy az útmutató teszi. A 9-es főosztályban a történelmen és a földrajzon kívül érdemes feltüntetni az életrajzokat is. Ellentétes példát tartalmaz az ETO-számok felépítésének leírása. Itt az 5-ös főosztály felirataként a matematika és természettudományok szöveggel találkozunk. A matematika említése fölösleges (52. l.)

A csoportképzéses szakkatalógusban nem kell mereven ragaszkodni az ETO ajánlotta sorrendhez. Ha a gyakorlat eltér az ETO logikai rendszerétől, a más szempontú megközelítés lehetséges. Serkenthetne erre az útmutató is. Itt egyébként a példaként közölt amerikai angol irodalom és angol regények számszáma felcserélődött (57. l.).

A raktári jelzet tárgyalásakor az útmutató közli ugyan, hogy a betűrendi jel betűnként 10-től 99-ig számozott csoportokat tartalmaz. Csak a Q, az X, és az Y betűkről feledeznek meg, ahol a betűtartományok száma mindössze 9 (63. l.).

A katalógusok szerkesztéséről elég keveset tudhatunk meg, a gyakorlatban jelentkező nehézségekről semmit. A szerkesztés fogalma elég általános, rajta kívül a katalógus gondozása kerül csak szóba. Jó lett volna a katalógus építését tevékenységként is megismerni.

Megemlíttetik a csoportképzés lehetősége a betűrendes katalógusban, ám bárhogyan nézzük, az ismertett rendszerben nem találunk különbséget a mechanikus és a csoportképzéses betűrend között (77. l.).

A szabvány a fő- és melléktételek rangsorát nem határozza meg, az útmutató viszont leküzdhetetlen akadályt képez belőle. A bizonytalanságot legjobban az önállóan vagy gyűjteményes kötetben megjelent művek besorolása-

nak kérdése érzékelteti. „Gyakran a szerzői gyűjtemény közös főcíme azonos a benne szereplő művek egyikének címével. Ilyenkor nem kell külön szerző/cím szerinti melléktételt besorolni” (61. l.). A közölt példák viszont erre az állításra rácafolnak.

A besorolást illusztráló egyéb példák sem szerencsések, vagy magyarázatra szorulnak. A Szabó Farkas Bélák messzire kerülnek a betűrendben egymástól, akárcsak Magyar Mike Ádám és Magyar Mike Zoltán. Az előbbit megértenénk, ha meg lenne világítva a rendszó és az egyéb elem fogalma, az utóbbit talán még indokolással is értetlenül fogadnánk. A Petőfi Irodalmi Múzeummal annyi gond van, hogy cím szerinti melléktétel helyett főtételt tartalmaz az illusztráció. A főtétel első besorolási adatának kell tekintenünk a könyv főcímét, ha a könyv legfontosabb szellemi létrehozója is csak közreműködő (78. l.).

A többkötetes könyvek besorolásakor a kiadásváltozatok okozzák a legtöbb gondot. Erről és a probléma megoldásáról az útmutató említést sem tesz.

Hasonló hallgatással találkozunk a személynevek közlésekor. A személynevek kiegészítő adata lehet a működési terület megjelölése. Erre besoroláskor nagy szükség lenne, mert sok személy születési adatát nem ismerjük, a különbség tehát a foglalkozásból adódna. Azt se felejtjük el – mint az útmutató –, hogy a katalógusnak tájékoztatói funkciója is van.

Kár, hogy „az ún. kiegészített latin ábécé” nem tartalmazza a W-t (75. l.).

Hatalmas feladat a katalógusok ellenőrzése és átszerkesztése. A feladathoz az útmutató

nem nő fel. Nem gondolja végig az iskolai és a kis közművelődési könyvtárak helyzetét, így nem is adhat tanácsokat a munkálatokat illetően. Igaz, a kiindulópont is hiányzik, mert az sem tisztázott, mit tekinthetünk „kis” közművelődési könyvtárnak. A funkciók és a sajátosságok ismerete nélkül tervet sem készíthetünk. Vigasztal szolgál, hogy „az a könyvtáros, ki jól elsajátította az új katalogizálási szabályokat, saját maga is képes az átépítést elvégezni” (89. l.).

Szükszavú a szakkatalógus szerkesztéséről szóló rész is. Nem kapunk magyarázatot a tételek csoporton belüli sorrendjére, nem kapunk eligazítást a csoportképzés műveletére. Az útmutató az osztólapok előzetes elkészítésére sarkall, holott az eljárás fordított: a meglévő tételek ismeretében történhet csak. A szakkatalógus betűrendes mutatójába érdemes lenne az egyes fogalmak permutációját is besorolni (a közölt példa alapján: Magyar irodalmi kritika – Kritika, magyar irodalmi).

Jól sikerült a feldolgozó munkához szükséges szabványok és segédletek jegyzéke.

*

Az útmutató szerkezete nem tér el más, korábbi kiadványok rendszerétől. Alcíme ellenére nem foglalkozik az iskolai és a kis közművelődési könyvtárak sajátos feladataival.

Előszavában ígéretet tesz egyes fontos kér-

dések vázlatos tárgyalására – amit teljesít –, de vázlatosra sikerült az eredeti célkitűzés megvalósítása, a központi cédulaellátásból adódó munka leírása is.

Bírálatunk sok fogyatékoságról számol be, de nem a hibák teljes lajstroma. Részletekbe menő elemzést maga a kiadvány nem érdemelne, érdemel viszont a hiányt, ami a feldolgozó munka körül létrejött. Amikor a könyvtárak szerepe, presztízse csökken, állapotuk romlik, a könyvtárosok más pályákra „menekülnek”, sürgető szükség van jól átgondolt, koncepciózus intézkedésekre. A közelmúlt intézkedései ezzel szemben a katalógusszerkesztés ügyét nem segítik elő, az mind távolabbi célnak tűnik, az egyes katalógusok következetlenségei nagyobbak mint valaha is voltak. Megítélésem szerint az útmutató ezeket a kaotikus állapotokat konzerválja: a múlt terheit cipeli, új eredményeket pedig nem csillogtat.

Ha nem vesszük át komolyan *Domanovszky Ákos* szellemi örökségét; ha nem tekintjük példaadónak a feldolgozó munka régebben megjelent kitűnő segédleteit (*Horváth Magda, Bereczky Lászlóné* munkái); ha nem figyelünk kellő időben megfogalmazott, jó szándékú javaslatokra (*Csüry István, Szöllősy Éva, Barki Katalin, Pintér László, Prejczer Paula*, írásait lásd a *Könyvtári Figyelő* 1979/2., 1980/1., 1987/4., valamint a *Könyvtáros* 1984/11. és 12. számában) – jaj az olvasóknak!

Freisinger Jenő

Lapozgató

Munkakultúra, műveltség, emberi tényezők az iparban – ez a témája annak a beszélgetésnek, amely *Az emberi erőforrás az iparban* címmel jelent meg a *Népművelés* 1988/5-ös számában, és *Lindenberger Tamás* készítette *dr. Jekkel Antallal*, az Ipari Minisztérium emberi erőforrás fejlesztési és oktatási osztályának vezetőjével.

A beszélgetés lényegében azt taglalja, hogy mi a teendő fejlett ipari technológiák hazai alkalmazhatósága érdekében a szakemberek képzése és továbbképzése terén, noha a munkaerő-átképzés és -továbbképzés csak kiegészíteni képes az alapképzést. Nemcsak a dolgozók képzettségének, kulturáltságának fejlesztése

a cél, hanem a munkahellyel való azonosulni tudásé is. A közművelődésben dolgozókra háruló sajátos feladat, hogy a rendelkezésükre álló eszközökkel, például a tömegkommunikációs eszközökön keresztül is elősegítsék az ipar céljainak társadalmi elfogadtatását. Az iparpolitika gondja viszont, hogy a nem mindig megfelelően elismert szellemi munka a gazdaságban is visszakapja rangját. Az Ipari Minisztérium ennek érdekében részt vesz egy három évre szóló, négyoldalú tárcaközi együttműködésben az MM, a MÉM és az ÉVM társaságában, amely a munkakultúrának és a mindennapi kultúra munkahelyi fejlesztésének ügyén kíván munkálkodni. (A. R.)

Immár hatodik alkalommal rendezte meg a gyulai Mogyoróssy János Városi Könyvtár, a Magyarországi Románok Demokratikus Szövetségével közösen a híressé vált gyulai román olvasótábort. A táborlakók a nemzetiségi iskolák tanulói számára szervezett olvasómozgalom és szépolvasási verseny nyertesei közül kerültek ki, de többen közülük a budapesti és a szegedi román kör tagjainak a gyermekei. Gyulán a diákok román irodalmi és nyelvi műveltségük pallérozása mellett megismerkedhetnek népük táncaival, a hagyományos román gyermekjátékokkal, a bábkészítés és a bábjáték tudnivalóival is. Amint arról a *Könyvtáros* hírt adott (1988-as első számában), a Gyulai Városi Könyvtár a harminckilencmillió forintos költséggel átalakított egykori városháza épületében kapott új helyet. A gyönyörű épület, úgy látszik, nemcsak új lehetőségeket teremt a könyvtár és munkatársai számára, de talán még az eddigieknél is fokozottabban készíttet a jó hagyományok további ápolására, ébrentartására. A román olvasótábor megszervezése mindenestre erről tanúskodik.

A Szolnok megyei tanács végrehajtó bizottsága napirendre tűzte annak a beszámolóknak a megtárgyalását, megvitatását, amely a megyei könyvtár működésének feltételeit, eddig végzett sokrétű működését elemezte. A beszámoló szolt arról, hogy milyen változások jellemezték a megyei könyvtár legutóbbi éveit, kiemelte, hogy – az objektív, ismert – nehézségek ellenére a könyvtár egyre inkább modern értelemben vett információs bázissá vált. A vb-testület elismeréssel nyugtázta a könyvtár munkáját, megújulási készségét és eredményeit, ám részletesen foglalkozott a beszámolóval azokkal a részeivel is, amelyek a Szolnoki Megyei Könyvtár egyre inkább ellehetetlenülő körülményei-re mutattak rá. A tanács művelődési osztálya azt javasolta, hogy – átmenetileg – a könyvtár kapja meg a munkásörtség megüresedett épületét, de felmerült az az ötlet is, hogy a könyvtár bővítésére esetleg

vegyék igénybe a Tisza mozi helyiségeit. A tanácsülés résztvevőinek azon kellett töprengeniük, hogy vajon érdemes-e átmeneti, szűkségmegoldásokon gondolkodni, a végleges, új könyvtárépület megvalósítása helyett. A végrehajtó bizottság – figyelembe véve azt is, hogy az átmenetinek tűnő megoldásokból esetleg kikeveredhet egy „végleges” is – úgy döntött, hogy a művelődési osztály illetékesei legkésőbb szeptemberig tegyenek javaslatot a felmerült megoldások és tervek frigyelmebevételével az új könyvtárközpont kialakítására. Ennek elfogadása esetén már a jövő évi megyei költségvetésben is szerepelhetne ez a „tétel”. – A kivülálló, a tanácsülésen jelen nem lévő, nem tudja, örüljön-e és ha igen, mennyire. Kétségtől szívmenengető, hogy a vb napirendre tűzte a beszámoló megtárgyalását. Mindenki csak örülhet a könyvtár helye, gondjai, épülete iránt megnyilvánult felelősségteljes érdeklődésnek is. Csak az az átmenetiből véglegessé „alakuló” terv is jó legyen. Szívvel kívánjuk.

Nemzetiségi könyvtárosok és olvasótábori vezetők tartottak értekezletet a Hazafias Népfőnt Országos Tanácsának székházában. A meghívottaknak *Popovics György*, a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége titkára tartott rövid tájékoztatót, majd *Verseghi György*, az Állami Gorkij Könyvtár főigazgatóhelyettese számolt be a könyvtárban folyó nemzetiségi kutatásokról. Az 1982 óta megindult tudo-

mányos munka kezdetben hagyományos, elsősorban történeti, néprajzi jellegű volt, az elmúlt évtől azonban új módszerekkel dolgoznak. Szinte valamennyi most folyó kutatás a partneri együttműködésre épül, így a helyi nemzetiségi értelmiség, valamint a közgyűjtemények (levéltárak, múzeumok, könyvtárak) és a tanácsok segítségével végzik a különféle felméréseket, vizsgálatokat. A főigazgatóhelyettes szolt a közeljövőben meginduló nagyszabású vizsgálatokról, a tizenhét települést érintő „horvát-kutatásokról”, a nagybörzsönyi német, a kesztölci szlovák, az eleki német és román, valamint a szántói horvát lakosság körében tervezett „terepmunkákról”. Az 1987-es nemzetiségi olvasótáborokról, az olvasótábori pályázatokról *S. Benedek András*, az Állami Gorkij Könyvtár nemzetiségi osztályának vezetője tartott kitűnő előadást. A konferencia befejezéseként a résztvevők megismerkedhettek az ideai pályázat tervezetével (*A nemzetiségi olvasótábori tapasztalatok módszertani vására*), valamint értesülhettek arról, hogy a beérkező tanulmányokat a népfőnt Módszertani füzetek című sorozatában meg is jelenteti.

Az évezredfordulót nagyszabású terv megvalósításával kívánja köszönteni az Unesco főigazgatója, *Federico Mayor Zaragoza*: az ókor híres alexandriai könyvtárának újramegnyitásával. Az ókori könyvtár időszámításunk kezdete előtt 48-ban tűz martaléka lett. Az új könyvtár, amelynek júniusban rakta le az alapkövét *Hoszni Mubarak* egyiptomi államelnök, mintegy százhetven millió franknak megfelelő költséggel a világ egyik élenjáró könyvtára lesz. 2048 év után tehát ismét lesz alexandriai könyvtár.

Katalógus, bibliográfia és lexikon „hanglemezen”?

Ismét született valami újdonság az informatikában! A számítógépes szakemberek már tudnak róla, az MTA könyvtárában például használják is, de a könyvtárosok széles köre talán még nem ismeri. Pedig ha hinni lehet a híradásoknak, éppen a könyvtárügy veheti nagy hasznát. Állítólag forradalmasítja az információk nagy tömegű tárolását, mivel olyan eszköz, amely gyökeresen megváltoztatja a nyomtatott szövegek, a képek és ábrák, a hangzó- és videóanyagok, továbbá a számítógépes programok terjesztését.

Mi a CD-ROM? A compact disk – read only memory szavak kezdőbetűiből áll, vagyis olyan *kompakt lemez*, amelynek információtartalma „csak olvasható”, megváltoztatni vagy letörölni nem lehet. Technikai megoldása azonos a már ismert kompakt hanglemezekével, de az új digitális eljárás lehetővé teszi, hogy az információkat nemcsak hang, hanem képek, rajzok és írott vagy nyomtatott szövegek formájában rögzítsék ugyanazon a lemezen. Amint már említettük, a tárolt információ nem módosítható.

A lemez átmérője 12 centiméter, súlya 19,84 gramm, tároló kapacitása 550 megabájt (!), ami ezerötszáz úgynevezett *floppy disk* teljesítményével, tehát 220 ezer szövegoldalal egyenlő! A képek digitális módszerrel történő rögzítése természetesen jóval több helyet vesz igénybe, mint a szövegeké.

A CD-ROM lemezen a digitális információ kódolása bemélyedések és sima felületek – „gödörök” és „mezők” – sorával történik. A „gödöröket” lézersugárral égetik be az üvegből készült alappéldányba („matricá”-nak nevezhetnénk), és pedig a lemez középpontjából kiinduló, 4828 méter hosszú spirálalakban. Erről a „matricáról” azután tetszés szerinti számú másolat készíthető polikarbonát plasztik anyagú lemezekre, amelyek felületét átlátszó plasztikréteggel és fényvisszaverő alumínium alapon lévő anyaggal vonják be.

Mindez igen sokatígérő, hiszen háromszáz lapos átlaggal számolva több mint hétszáz könyv tartalma fér el egyetlen ilyen lemezen, pár száz lemez egész komoly könyvtári állománnyal ér fel. Csakhogy van még néhány megoldatlan probléma. Egyelőre be kell érünk azokkal az információkkal, amelyeket a „matricákat” kiadó és a másolatokat gyártó cégek piacra dobnak. A másik gond az, hogy a lemez „leolvasásához” speciális készülékre van szükség.

A CD-ROM-rendszer alkotórészei. Az új technikához egy mikroszámítógép (például egy IBM DC), egy CD-ROM lejátszó (meghajtó) és a hozzávaló, úgynevezett „interfész” lemez, egy CD-ROM adatbázis és egy szoftver kell, ez utóbbi lehetővé teszi a megvásárolt adatbázis (lemez vagy lemezsorozat) felhasználását: a „hozzáférést”.

A CD-ROM lejátszó kis energiájú lézersugárral tapogatja le a tárolt információt, és közben nem kerül fizikai kapcsolatba a korong felületével, nem rongálja azt; a mikroszámítógépekhez periferikus egységként csatlakoztatható. A leolvasó márkájának megfelelő interfész lemez a floppy meghajtóba helyezve, programjával vezérli a számítógép „hozzáférést” a lemezkoronghoz. Már is többféle lejátszó készülék kapható, a legismertebbeket a *Hitachi*, a *Philips* és a *Sony* gyártja (ezek kompatibilisek az *IBM PC*, az *Apple* – az utóbbinál kisebb módosításokra van szükség –, és a *VAX* számítógépekkel). A rendszerek minimális, mintegy 500 kilobájt memóriakapacitást igényelnek. Mindegyik CD-ROM rendszernek megvan a maga külön szoftverje, azzal együtt szállítják, ez teszi lehetővé a lemezen (diszken) rögzített adatokhoz való hozzáférést.

A CD-ROM előnyei. A lemezek rendkívül tartósak, tervezett élettartamuk tíz év vagy még több, hiszen – amint már említettük – a lemez fizikai hatásokról nincs kitéve. A digitális technikával tárolt adatok – a rögzített in-

formációk – mikroszámítógép segítségével könnyen hozzáférhetők, és részben vagy egészen átvihetők, átmásolhatók más tárolómédiumokra, adathordozókra (floppy diszkre vagy papírra).

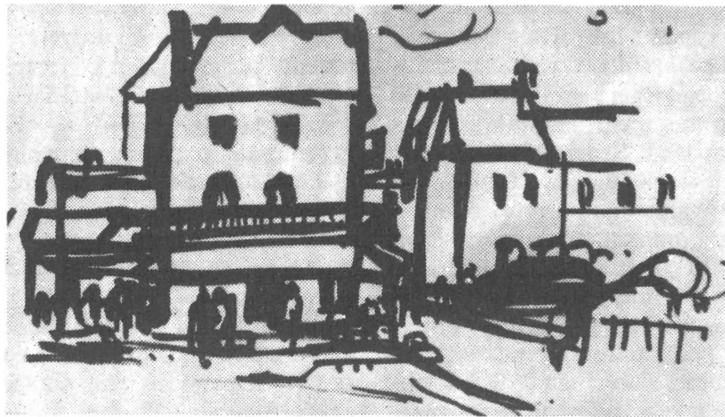
A nagy tömörségű tárolási mód alkalmassá teszi a lemezt igen terjedelmes információgyűjtemények vagy adatbázisok, például lexikonok, enciklopédiák, nagy, többkötetes szótárak, telefonkönyvek, címtárak, alkatrészjegyzékek, könyvtári katalógusok, folyóirat-indexek, bibliográfiák és egyéb referenzművek rögzítésére, közreadására. Ezekből a kéréselt adatokat, a szükséges információt tetszés szerinti alkalommal lehet kikeresni és kis helyet foglalnak el. Az *Academic American Encyclopedia* (és a hozzátartozó szoftver) ára például CD-ROM-on 319 dollár, ami nagyjából azonos a nyomtatott változatéval. Kapható már az ERIC (*Educational Resources Information Center*), a *Medline*, a *Psychological Abstracts*, az NTIS (*National Technical Information Service*), a *Compendex*, a *Dissertation Abstracts*, továbbá a Wilson-indexcsalád (*Reader's Guide*, *Applied Science and Technology Index*, *Literary Literature* stb.) adatbázisa, a *Dialog*, az OCLC, a *Silver Platter*, a *H. W. Wilson* és a *University Microfilms International* kiadásában. (Óhatatlanul felvetődik a kérdés: a tervezett új magyar lexikont érdemes-e csak a hagyományos, nyomtatott formában közreadni? Mire megjelenik – tíz-húsz év múlva? – az itt ismertetett vagy más még tökéletesebb technikák már nálunk is elterjednek.)

Mit várhatunk a közeljövőben? Mire számolunk megjelenik, valószínűleg már elkészültek azok a szoftverek, melyek lehetővé teszik, hogy több év anyagát felölelő, nagy adat-

bázisok több lemezen tárolt anyagából, több lejátszó segítségével egyetlen számítógéppel keressék ki a kívánt adatot. A könyvtárakat ellátó cégek katalógusaikat már CD-ROM lemezeken teszik közzé, kaphatók teauruszok és idézetgyűjtemények is.

A lemezek viszonylag magas előállítási költsége miatt inkább a maradandó információk tárolására alkalmas a CD-ROM. Vannak még megoldásra váró problémák is: a CD-ROM-lejátszók jelenleg nem alkalmasak a számítógépes hálózatokban, minden egyes mikroszámítógéphez külön lejátszó készülékre van szükség, ami 700–1000 dollárral megdrágítja az egyes „munkaállomások” árát, de már dolgoznak annak megoldásán, hogy egyetlen lejátszóval több számítógépes állomást működtethessenek. Folyik a kutatás olyan lemezek kifejlesztésére, amelyek kiegészíthetők helyi információkkal anélkül, hogy a már rögzített adatokat megváltoztatnák, vagy amelyekről a rögzített információk egy része törölhető. Mind a fejlesztők, mind a felhasználók számára előnyös lenne, ha az információk tárolása és hozzáférhetősége következetesebb, egységes formában történne. A különböző előállítók eltérő módszereket alkalmaznak. A szabványosítás folyamatban van.

A CD-ROM technikára alapozva kidolgozás alatt van egy másik eljárás, az úgynevezett CD/I (*Compact disk/interactive*, azaz a párbeszédéses üzemmódban használható kompakt lemez). Ez olyan önálló számítógépes rendszer, amely tévékészülékkel összekapcsolva szövegek, hangzóanyagok, állóképek, számítógépprogramok megjelenítésére alkalmas, de mozgó videofelvételek lejátszására nem. Kereskedelmi forgalomban még nem kapható. P. E.

Mi így használjuk

Személyi számítógép a KMK könyvtártudományi szakkönyvtárában

Könyvtárunk is személyi számítógép tulajdonos lett. A „tulajdonos” kifejezés nem teljesen helytálló egyelőre, ugyanis a gép lízing szerződésben van nálunk a Novotrade cégtől. A szerződés ránk nézve számos hátrányáról, a Novotrade üzleti hozzáállásáról külön cikk szólhatna. Nem kívánom azonban most a számítógépesítés hardver kérdéseit részletezni, csak az első lépésben létrehozott rendszereink problémáiról, tanulságairól szólnék.

A gép (egy Commodore PC 20-as 640 kilobájtra bővített központi memóriával) megérkezésekor a szakkönyvtár személyzetéből senki nem értett a kezeléséhez. Még az sem dőlt el, milyen rendszerben fogjunk hozzá az adatbázis építéséhez. Számítógépes szakemberek segítségét kértük. Sajnos ezen a téren is kedvetlenek a tapasztalataink. Az egyik szakember nem tartott bennünket, könyvtárosokat méltó partnereknek, így olyan kérdésekben sem adta át tudását, amelyekre pedig később, mástól és a szakirodalomból, könnyen megkaptuk a választ. Nagyon sok többletmunkától, bosszúságtól megkímélt volna bennünket, ha kezdetben megtanít néhány alapvető dologra, amiket az általa használt dBASE III plus adatbáziskezelő tud. A számunkra készített program ráadásul félig interaktív, félig menüvezérelt, aminek eredményeképpen több olyan hiba csúszott be, amelyekkel szemben tehetetlenül álltunk. Mindig segítségért kellett szaladni mindaddig, amíg meg nem tanultuk magunk is a szoftver használatát. Beavatatlanságunkat, a részletek ismeretének hiányát véleményem szerint az is motiválta, hogy értéke felett el lehessen adni azt a munkát, amelynek a létrehozásához szükséges időt nem tudtuk felbecsülni. A másik szakember, akit oktatásra kértünk fel, azt nem tudta felmérni, hogy mit és milyen mélységben kell könyvtárosoknak megtanítania. (Ebben a témában érdemes lenne a tapasztalatokat összegyűjteni.) És végeze-

tül egy keserű tapasztalat, amiből örökre megtanultuk, hogy *az adatokat mindig menteni kell!* Az adatbevitel után nem szabad addig lezárni a gépet, amíg a frissen bevitt adatokról nem készül másolat. Amikor már többszáz rekordunk volt Winchester-lemezen (merekv mágneslemezen, melyet egybeépítenek a meghajtó egységgel, nem cserélhető), a lemez tönkrement és odaveszett az összes adatunk és több havi munkánk. Az adatkimentés egyszerűbb módjához szükséges streamerrel nem rendelkezik könyvtárunk, de a keménylemezre (Winchester) vitt adatokat azóta mûszak végeztével szigorúan kimentjük floppy lemezekre.

Azért kellett mindezt elmondanom, hogy a még gépesítés előtt álló könyvtárak figyelmét felhívjam arra, hogy a gép és a szoftver beszerzése előtt tanulmányozzák gondosan a piacot, és csak akkor fogjanak neki a munkának, amikor a kiválasztott rendszert már alaposan ismerik. Nem lehet kizárólag a számítógépes szakemberekre támaszkodni, hiszen ők nem ismerik a könyvtári szempontokat, így hatékony rendszerek csak a számítógépesek és könyvtárosok „párbeszédéből” szülehetnek.

A szoftver kiválasztásában szerettünk volna alkalmazkodni a központi szolgáltatások rendszeréhez, de hogy ez milyen lesz, még eldöntetlen. Így végül is két szoftver használata mellett döntöttünk. Bibliográfiai adatbázis építésére a MICRO-ISIS-t használjuk, a dBASE III plus adatbáziskezelőt pedig adminisztrációs munkáink megkönnyítésére.

MICRO-ISIS

A MICRO-ISIS egy, az UNESCO által kifejlesztett bibliográfiai adatkezelő rendszer, az ISIS nagygépes rendszer személyi számítógépre adaptált változata. Ingyenesen terjesz-

tik, elsősorban a fejlődő országok számára, de több könyvtár kapta meg Magyarországon is. A rendszerhez az MTA SZTAKI COSY kiszövetkezeteken keresztül jutottunk hozzá, akiktől önköltségi áron az alábbi szolgáltatásokat kaptuk (az árak 1987-esek): magyar nyelvű teljes dokumentáció (rendszer + kézikönyv, 9900 forint); helyszíni installálás (9900); képzés (9900 forint). E szolgáltatásokért – kedvezménytel, mivel mindhármát megrendeltük – összesen 24 900 forintot fizettünk.

Mivel könyvtárunk valamennyi munkatársa részt vesz az olvasószolgálati ügyeletben, így mindenkinek ismernie kell legalább használói szinten a MICRO-ISIS-t. Ehhez további oktatási órákra volt szükség.

A képzés után hozzáláthattunk az adatbázis építéséhez. A könyvtártudományi szakkönyvtár állományának feldolgozása az alábbiak szerint történik: a magyar és külföldi könyveket katalógusok tárják fel; a magyar folyóiratok cikkeit az itt szerkesztett *Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiája*; a külföldi folyóiratok cikkeket válogatva a *Könyvtári Dokumentációs Szakirodalom* című referálólap.

A gépi feldolgozás „melléktermékeként” a KDSZ kéziratóhoz szükséges bibliográfiai leírásokat és indexeket is elő tudjuk állítani, ezért ennek gépesítése mellett döntöttünk elsőként. A tételekből épülő adatbázisba csak a bibliográfiai leírások kerülnek a tárgyszavakkal, a referátumok bevitelével nem kívánjuk a lemezt „túlterhelni”.

Az adatbázis kialakításának részleteire nem térek ki, a MICRO-ISIS alapú adatbázisok definíciójának részletes leírására jó példát adnak a *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* hasábjai. (1986/5–6–7. sz., 1987/9. sz.)

Adatbázisunk MANCI (Magyar és Nemzetközi Cikkek) névre hallgat. Ide kerülnek be a könyvtári vonatkozású magyar folyóiratcikkek bibliográfiai adatai is. Az eddigi feldolgozással szembeni előnyök: 1. A rendkívül gyors átfutási idő; a szerkesztési munka első lépéseként kerülnek be a gépbe az adatok, ami a továbbiakban online katalógusként már használható. 2. A hozzáférési szempontok növelhetősége: a bevitt tételek a tárgyszavakat a könyvtárunk integrált feldolgozását szolgáló tézauruszból kapják. Visszakeresési szemponttá nyilvánítható azonban minden, az eredeti címben vagy a címfordításban szereplő szó vagy szóösszetétel, sőt egy „Egyéb tárgyi ismérvek” című mezőben elhelyezhető tetszőleges kifejezések is, amelyekről feltételezhető, hogy ke-

resési szempontul szolgálhatnak. 3. MICRO-ISIS-szel tudjuk előállítani a KDSZ nyomdai kéziratóhoz a szerzői és a tárgyszóindexet. Ezzel a lehetőséggel jelentős mennyiségű manuális munka takarítható meg, a szükséges pedig nagyobb pontossággal végezhető. 4. SDI (Selective Dissemination of Information – szelektív információszűrés) szolgáltatás. 1988 első negyedévének végével megkezdhetjük az adatbázisból történő SDI szolgáltatást. Első lépésben az OSZK és a KMK dolgozóinak ajánlottuk fel az irodalomfigyelést, megkérve őket, fogalmazzák meg témáikat pár mondatban. Eltérő mélységű válaszokat kaptunk, sok esetben, a keresőprofilok kialakíthatósága érdekében, személyesen is meg kellett kérdeznünk az igénylőket. Szerencsére az irodalomfigyelést kérő kollégák munkakörét általában ismerjük és a személyes konzultáció is könnyen ment épületen belül. Az SDI szolgáltatás országossá tételét is tervezzük, egyelőre azonban létszám gondok miatt nem merjük még meghirdetni. Nem döntöttünk abban a kérdésben sem, hogy pénzért vállaljuk-e az irodalomfigyelést vagy ingyenesen, ahogy saját dolgozóink esetében. Félő azonban, hogy a postaköltségek, a nyomtatópapír magas ára és költségvetésünk relatív csökkenése meggátol bennünket abban, hogy teljesen ingyenesen szolgáljunk.

dBASE III plus

A dBASE III plus adatbáziskezelő rendszer ingyenes hozzáférhetősége, könnyű kezelhetősége és elsajátíthatósága miatt rendkívül elterjedt és közkedvelt. Mivel mind karakteres, mind numerikus adatok kezelésére képes, vagyis matematikai műveleteket is végez (a MICRO-ISIS erre alkalmatlan), azoknál a könyvtári folyamatoknál (statisztika, költségnyilvántartás), ahol számolni is kell, előnyösen használható. Újabban pedig létezik hozzá magyar nyelvű, jól használható kézikönyv is (*Bognár Júlia: dBASE III plus. SZÁMALK. 1987.*), amelynek segítségével a szükséges tudnivalókat akár egyénileg is el lehet sajátítani. Az adatbázis rekordstruktúrájának építése egy CREATE parancs kiadásával azonnal megkezdhető a mezők nevének, hosszának és adattípusának definiálásával. A létrehozott struktúra később tetszés szerint módosítható, új mező iktatható közbe, megváltoztatható a mezőhossz, a bevitt adatok megsértése nélkül

(a mezőhossz csökkentésének kivételével). Mindez rendkívül nagy könnyebbséget jelent azoknak, akik kellő gyakorlat hiányában nem tudják pontosan előre meghatározni egy rekord szerkezetét.

Mi egyelőre három területen használjuk (de terveink szerint az előszerzeményezést is ebben a rendszerben fogjuk nyilvántartani, csatlakoztatva már meglévő címjegyzékünkhöz, a rendszer ugyanis képes a különböző adatbázisok közötti kapcsolatteremtésre): 1. *Prospektustár*. 1987-ben az OMIKK azzal a javaslattal kereste meg a könyvtartudományi szakkönyvtárat, hogy a náluk is és a szakkönyvtárban is kezelt könyvtárberendezési és -gépesítési prospektusok tárát vonjuk össze és szüntessük meg a párhuzamos gyűjtést. A javaslattal egyetértve vállaltuk a gyűjtést, feltárást és szolgáltatást, a gyarapítási tevékenységbe az OMIKK továbbra is besegít és a TMT hasábjain negyedévenként közlést teszi a gyarapodási jegyzéket. Visszakeresni tárgyiszó, gyártó cég és ország szerint lehet, de ha bármelyik mező felmerül mint hozzáférési pont, a gép rövid idő alatt indexeli és ezáltal kereshetővé teszi. A kereséskor megjelenő találatokról kívánságra jegyzék készülhet, vagy a találatoknak megfelelő prospektusok közvetlenül hozzáférhetők az olvasóteremben függőtasakos fémszekrényekben elhelyezett állományból. 2. *Címlista*. A könyvtartudományi szakkönyvtár kiterjedt cseretevékenységet folytat. A cserepartnernek nevét és címét, amelyből a kiadvány szétküldéséhez a címetek öntapadós etikettre nyomtatjuk ki, adatbázisban rögzítettük. Egy darab öntapadós etikett ára 2 forintba emelkedett, így – figyelembe véve a hazai olcsó munkaerőt – sajnos megkérdőjelezhető az eljárás gazdaságossága, még akkor is, ha azt is figyelembe vesszük, hogy elmaradhat a címellenőrzés, hiszen a gép megbízhatóan, mindig ugyanabban a formában készíti. A címlistából egy-egy cím külön is kiíratható, tehát minden levelünk boríték címezése elvégezhető a segítségével. 3. *Rövidítésjegyzék*. A könyvtárban folyó lapszerkesztői tevékenység kapcsán mindhárom lapunknál (*Könyvtári Figyelő*, *MAKSZAB*, *KDSZ*) sok rövidítéssel dolgozunk, amelyek feloldását sokszor komoly munkával kell ki-nyomozni. RÖVIDÍTÉS adatbázist építettünk ki tehát. Parancsüzemmódban, tehát mindenféle programozási ismeret nélkül tetszőleges listák nyomtathatók a rövidített forma, a teljes nevek vagy a magyar megfelelőik betűrendjében. A *Kell* nevű mezőt arra hoztuk

létre, hogy ebben jelöljük, ha egy meghatározott célra csak egyes rövidítésekről szükséges lista. Ebben az esetben az *i* (igen) betűt beviszük a kiválasztott rekordok *Kell* mezőibe. A gép a *.LIST ROVID, FELOLD TO PRINT FOR KELL = "i"* paranccsal a kiválasztott rekordok jegyzékét nyomtatja ki. A munka elvégzése után a *.REPLACE KELL WITH " "* paranccsal törölhető minden *i* (gen) és helyreállítható az eredeti állapot; más célra más rekordok jelölhetők meg.

Bár a gépesítés kezdete során sokszor éreztem úgy, hogy heroikus küzdelmet folytatunk (létszámhiánnyal küzdve, plusz tanulás, plusz munka vállalásával és sok kudarccal) és az eredmény kevésnek is tűnhet. De mindenképpen az eredményekhez sorolható az a lelkes hozzáállás, amellyel a könyvtár mindegyik munkatársa viszonyul a gépesítéshez, még az átmeneti többletmunka ellenére is. Rendkívül izgalmas egy-egy elgondolásunkat megvalósulni látni, és lehangoló, amikor a gép önállóan „gondolkodik” és nem azt teszi, amit elképzeltünk. Jó látni, ha nagytömegű adatot percek alatt betűrendez, de bosszantó (sőt mi több, használhatatlan) ha – jó ékezetes program hiányában – az ékezetes nagybetűket a betűsor végére rendezi. Mindenki tehát, aki változottságra vágyik, vágjon bele bátran a gépesítésbe, hiszen annak gépi háttere mind elérhetőbbé válik, és hosszú távon mindenkinek válalnia kell ugyanis, nem térhet ki előle.

Kovács Lászlóné

Ezt mind mi írtuk

Harmincöt éve: „Felhívjuk olvasóink figyelmét arra, hogy A KÖNYVTÁROS *augusztus hónapban nem jelenik meg*. Ehelyett szeptemberben és októberben nagyobb terjedelemben jelenik meg.” [Ezt követően természetesen 8–9. szám jelzéssel *jelent meg A Könyvtáros*, vagyis egybevont augusztusi-szeptemberi számmal.]

„A könyvtárosok anyagi ellátottsága nem mellékes kérdés. N. K. Krupszkaja írta a Pravda 1933. 276. számában: »A könyvtárosokkal épp olyan figyelemmel és gondoskodással kell foglalkozni, mint az olvasókkal. Az kell, hogy a legjobb erők menjenek erre a frontra.« »A könyvtári dolgozók kiképzése és továbbképzése azonban csak akkor lesz sikeres, ha a könyvtáros helyzete – mind anyagi, mind erkölcsi helyzete – megjavul.« Pártunk és kormányunk programja biztosíték arra, hogy népkönyvtársaink anyagi ellátottsága lényegesen megjavul.”

„Benárd János (Nagyvenyim) leveléből idézzük: »...Nagyvenyimről azt mondták nekem, hogy az régi, maradi, úgynevezett reakciós falu, kár elmennem a cséplőgéphez, mert meg sem hallgatnak. Nem ijedtem meg, elmentem, igyekeztem nehéz feladatomat jól el látni. Első nap, mikor kimentem a cséplőgéphez, megszólalt egy idősebb bácsi, hogy: 'múszáj ezt a felolvasást megtartani?' Ő tud egy másik cséplőgépet, innen öt kilométerre, inkább menjek oda. Megnyugtattam, hogy igyekszem rövid lenni és nem leszek unalmas. A Szabad Nép ismertetése után Móricz Zsigmond Rózsa Sándorából olvastam fel részleteket. A felolvasás után az előbbi bácsi megszólalt: 'Hát az elvtárs csak jöjjön el mindennap, de könyvet is hozzon magával mindig.' Legnagyobb sikeremnek tartottam azt, mikor az egyik cséplőmunkás kijelentette, hogy akár egész nap szívesen elhallgatná felolvasásomat.”

„Bohács Eszter tiszaderzsi népkönyvtáros

szintén bevezette a cséplőgépeknél a napi sajtó és a könyvek felolvasását. Dézsi Zoltán zaránki népkönyvtáros úgy segített azon, hogy nyáron a dolgozó parasztok nem érnek rá a könyvtárba bemenni, hogy könyvcserélő utcabizalmiakat állított be, akik otthonaikban keresik fel az olvasókat, kicserélik a náluk lévő könyveket. Deres Klára (Ivávcsa) szintén felolvasott a cséplőgépeknél az ebédszünetben, a tűzörségen pedig »újság-folyóirat szolgálatot« vezetett be. Erki József még tavasszal kisgyűléseken beszélt a négyzetes kukoricaültetésről és kikölcsonzótt errevonatkozó könyveket. »...Ennek eredménye az lett, hogy községünkben három középparaszt négyzetesen vetette el a kukoricáját.«”

„Mindezekre szükség volt, mert az ifjúsági könyvtárak terén uralkodó állapotok iskolai nevelésünk további javításának komoly hátráltató tényezőivé váltak. A további lépésként a Népművelési Minisztérium könyvtárosztálya az O. M.-el együtt 1953. május és június havában elrendel^e az iskolai könyvtárak felülvizsgálatát. E munka célja az volt, hogy a jelenlegi helyzet felmérhető legyen, összegezni lehessen a hiányosságokat, és nehézségeket, hogy így konkrét segítséget lehessen nyújtani.” (*A Könyvtáros, 1953/8–9. sz.*)

Huszonöt éve: „Mindenki elismeri, hogy irodalmi nevelésre szükség van. Lépten-nyomon tapasztaljuk ezt, különösen az utóbbi egy-két évben olvasóvá lett tömegeknél. »Nem szeretik a novellát«, »nem értik a verset«, néhány klasszikusunkat ronggyá olvassák, tucatnyi kitűnő író könyveit alig vizsik, »unják«, ha dolgozik, politizál, gondolkozik a hős, »fárasztja« őket a »probléma« (»Nem elég bajunk van az életben?« – kérdezik), *romantikus fordulatokat, »izgalmas« cselekményt, színes külsőségeket, Jókai-szerű hősöket kérnek számon a mai művektől*, feltéve a feleletet sem váró kérdést:

»Mért nem tudnak ma olyan jó könyveket írni, mint valaha X. és Y.?»

„Ez évben végre annyi sok eredménytelen kísérletezés után sikerült üzemenkben is a József Artilla olvasómozgalmat megindítani... elérkeztünk az első csoport által megszerzett jelvények ünnepélyes kiosztásához... Ám terveinket keresztelte az a tény, hogy nem tudunk jelvényhez jutni, a KISZ nem tud adni... De nem merünk a későbbiekre sem gondolni, mert ha már a bronzjelvény kifogyott még a kiosztás előtt, vajon mi lesz, ha az ezüst vagy az arany fokozathoz szükséges jelvényekre kerül sor?»

„Feltűnt nekem, hogy az egyik igen jó olvasó családból hónapok óta nem láttam senkit a könyvtárban. A szülők 70 éven felüliek, leányuk, a családfenntartó tsz-munkás, 40-en felüli. Gondoltam, tán betegek az öregek. Egyszer arra vitt az utam, beköszönök az udvaron álldogáló mamának: – Csak nem betegek, hogy olyan régen nem voltak a könyvtárban? – Nem hála istennek – mondja a mama. – Megmondom az igazat, inkább tölem halljad: nagyon rosszul esett nekünk, hogy a szomszéd Sanyi olyan szép jelvényt kapott, mi meg nem érdemeltük meg, pedig két év óta nagyon sokat olvastunk. Mondta az öregem, hogy ő azért elmegy a könyvtárba, mert nagyon hiányzik a könyv, de én nem engedtem, gondoltam kibírjuk, ha rosszul esik is. Ott nyomban bocsánatot kértem tőle, és elmondottam, hogy a jelvényért vizsgázni kellett.»

„Azt hiszi a közvélemény egy kisebb része, hogy a könyvtáros munkája merő üdülés, s nem áll egyébből, mint a könyvek nyugalmas rendezgetéséből. Szünet nélküli felvilágosítással küzdenek a könyvtárosok – sok egyéb más téves vélemény mellett – ez ellen a nézet ellen is, s nem eredménytelenül. Mennél nagyobb a könyvtárat használók tábora, annál többen ismerik meg a való igazságot, hogy a könyvtárak aktív nevelési intézmények.»

„Az Iskolai Könyvtárosok Tájékoztatójának 17. számában figyelemre méltó cikket írt Kiss Árpád az iskolai könyvtárak fejlesztéséről. A sok értékes következtetés között azonban egy meghökkentő mondatra is akadunk. A szerző, miután megállapítja, hogy az iskolai ifjúsági könyvtárak gyűjtőkörét az ésszerűség szerint szabályozni kell, így folytatja: Az iskolai »könyvtárak nyilvánvalóan úgy segítenek magukon, hogy nagyobb településeken kapcsolatba lépnek a közművelődési könyvtárakkal, a kisebbeken megkísérlik a feladatuk be-

töltéséhez kívánatos teljesség elérését«. Nem tudjuk, félreértésből, tévedésből, vagy miből fakad ez az állítás? Mert azon kívül, hogy a Művelődésügyi Minisztérium határozatot hozott ennek éppen az ellenkezőjére, véleményünk szerint a valóságban végre sem lehet hajtani az így kifordított programot. Mihez tartásuk hát magukat a könyvtárakat fejleszteni akaró iskolaigazgatók és iskolai könyvtárosok?» (A Könyvtáros, 1963/8. sz.)

Tíz éve: „Azért, hogy az új mozgókönyvtár tulajdonosokat hasonló buktatóktól megóvjuk, a következő javaslatokat tesszük: Csakis új gyártmányt érdemes könyvtári célra átalakítani, hogy az alkatrészellátás zavartalan legyen. Továbbá két buszra van szükség ahhoz, hogy kiesés ne legyen a kölcsönzésben, valamint azért, mert ügyes szervezéssel meg lehet oldani, hogy a második busz se csak helyettesítsen, hanem önállóan is kölcsönözzön. Minden buszhoz két könyvtáros kell, lehetőleg férfi, hogy este is vállalhassa a munkát. Kell azonkívül kitűnő tápraktár raktárossal, hogy a könyvek cseréje ne legyen késedelmes. Az évi könyvbeszerzési keret – egy busz esetében – ne legyen kevesebb 60–70 ezer Ft-nál. A kezdő állomány ne legyen kevesebb 15 ezer kötetnél. A könyveket több példányban kell beszerezni... Gondolni kell arra is, hogy legyenek olyan polcok, amelyeken 25–26 cm magas könyvek is elférnek. A gyerekek nagyon sok meséskönyvet nem láthattak amiatt, mert a polcokra – a különleges könyvszorító berendezés miatt – csak 21 cm-es könyveket lehet felrakni...

A felújított busz szerepe csak az lehet, hogy népszerűsítse a mozgókönyvtár gondolatát, és híveket szerezzen a fenntartók körében a rendszer elterjesztésére, teljes kiépítésére.»

„Ha azonban lépést akarunk tartani a világ-színvonallal, a modern közművelődési könyvtárakkal szemben támasztott követelményekkel, akkor elengedhetetlenül szükséges megvizsgálni a számítógépes szolgáltatások, eljárások bevezetésének lehetőségét is. Rövid időn belül el kell készíteni a komplex gépesítési tervet, fel kell mérni, hogy a hazai és a külföldi tapasztalatok hogyan hasznosíthatók munkánkban. Feladatunk nem egy új számítógépes rendszer kidolgozása, hanem a könyvtár számára leginkább alkalmas rendszer megtalálása és alkalmazása.» (Könyvtáros, 1978/8. sz.)

Művészetek és mesterségek vonzásában: Lipták Pál

„... a könyvtárosok között festő, a festők között könyvtáros voltam... Egyik társaságban sem mozogtam biztonságban, sok félszesség volt bennem...” – nyilatkozta *Lipták Pál* a *Művészet* című folyóirat elmúlt évi utolsó (nov.–dec.) számában megjelent interjúban, azt sugallván ezzel, mintha két létforma, a könyvtárosi és a képzőművészi bizonytalan határán, peremvidékén, valamiféle köztes helyzetben telt volna el alkotó élete. – Ne higgyenek neki! – mondom én, mert tudom: a 66 éves békéscsabai születésű és ma is a Körös-parti városban élő *Lipták Pált* mindkét „népség” magáénak vallotta, s olyannyira szinte *jelenségként* kezelte, hogy köréje legendákat is szőtt. Az imént idézett önironikus mondat a senki-földje-helyzetről és a félszességről inkább *Lipták Pál* saját ellenlegendája, s legfeljebb egy-fajta, a múltba visszavetített rossz közérzetet fejez ki, háttérében egy nem régi magatartásváltással: a művésznek-könyvtárosnak az utóbbi időben tapasztalt drasztikus visszahúzódása a világ hiúságaitól, kivonulása a nyüzsgésből, gyökeres szakítása napjaink konvencionális fontoskodásaival.

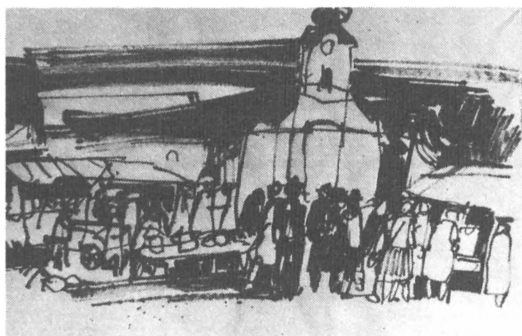
Az, aki a könyvtárosok és a képzőművészek közül több évtized óta ismeri *Lipták Pált*, éppem nem a félszességére emlékezik, hanem ellenkezőleg: az ország legkisebb könyvtárigazgatói szobájának különleges társasági légkörére, amelyben mint egy parányi irodalmi–művészeti–könyvtárszakmai–közéleti szalonban percek alatt otthon érezte magát az irodalmár, a képzőművész és a könyvtáros. Az utánoszhatatlanul vendégszerető házigazda lassan kijött, kerek mondataitól fényt kapott a hétköznapinak indult társalgás, s áradni kezdett a humor, varázslatos történetekké formálódtak a régi Csabáról megőrzött emléktöredékek...

Könyvtárvezetőként, illetve -igazgatóként 36 évig irányította Békés megye könyvtárainak munkáját – kiválóan –, miközben azt a legendát terjesztette magáról, hogy nem is érdekli a könyvtárügy, többet szemlélődik, mint dolgozik. A valóság pedig úgy festett, hogy az 1949 és 1985 közötti időszakban a legtöbb *legelső* jelző az ő nevéhez fűződik a magyar közkönyvtárak történetében: ő szervezte meg a legelső megyei könyvtárt 1952-ben, a könyvtárosok közül legelőször kapott Kossuth-díjat (1954), elsőként vezette be az országban a szabadpolcos könyvkölcsönzést (1958), létesítette – 1964-ben – az első zenei könyvtári részleget, majd elindította tömeges elterjesztésüket a falusi könyvtárakban is. Egyébként a falusi könyvtárak építésében, régi épületeik korszerűsítésében szintén az élen járt: 1970 és 1985 között Békés megyében épült az országban a legtöbb, európai színvonalú könyvtár. Maga tervezte az e tájba és környezetbe simuló könyvtárak berendezését, miközben nemcsak a szakszerűsége ügyelt, hanem arra is gondot fordított, hogy a falusi élet pusztulóban levő eszközeit és díszítő tárgyait átmentse a könyvtárbelsőkbé, példákat teremtvén napjaink hagyományokban gyökerező környezetkultúrájára. Így történt, hogy egyszerűcsak könyvtárépítésként kezdték emlegetni, s ezt a rangot hamarosan az építészeti közvélemény hitelesítette: a Békésben nagyobb feladatot vállaló hivatásos építészek kezdettől fogva kollégájuknak, alkotótársuknak tekintették, és gondolatai újfajta megoldásokra ihlették őket, amint ez például a Békéscsabai Megyei Könyvtár építésekor történt. Az 1985-ben elkészült épület könyvtárosi pályafutásának megkoronázása volt, de a koronát már nem engedte a fejére tenni: sokak számára érthetetlenül az avatási ünnepségen már nyugdíjas szabadságáról ér-

kezve csupán vendégként vett részt, a dicsőséget utódaira hagyta...

Könyvtárosi tevékenysége közben kezdett el kiadványokat szerkeszteni, nyomdát szervezni. A könyvtárak közül először a csabai könyvtárban alakult ki igazi „profi” kiadói műhely az általa tervezett és illusztrált szakmai kiadványok, meghívók, röplapok, ajánló bibliográfiák kibocsátásával. A hetvenes évek végén már országsszerte „jegyezték” az 1974-ben megszületett csabai sorozatokat, amelyek tiszta, szép tipográfiájú, bibliofil igényű füzetekben a jelenkori magyar költészet színe-java szólalt meg Nagy Lászlótól Illyés Gyulán át Weöres Sándorig. A *Poesis Hungarica* nevű sorozat két folyamában húsz-húsz füzet jelent meg, mégpedig úgy, hogy a szép elismerést hozó kiadványok egyikén sem olvasható tervezőjük, tipográfusuk neve. A már bibliofil csemegének és ritkaságnak számító füzetekkel párhuzamosan jelentette meg a *Graphica Hungarica* című képzőművészeti sorozat tíz kiadványát olyan művészek alkotásaival, mint Szalay Lajos, Würtz Ádám, Kondor Béla, Csohány Kálmán, Feledy Gyula, Reich Károly, Kass János, Koffán Károly... Aki valaha is szerkesztett folyóiratot vagy kiadványokat, tudja, hogy ilyen szerzői-közreműködői gárda megnyerésére nem elegendő a legszebben megírt levél, a legmegnyerőbb hangon előadott telefonos felkérés, az effajta ügyek sikeréhez az is kell, hogy a kiszemeltet a szerkesztőt-kiadót „családon belülinek” tekintsék. S valóban így is van: *Lipták Pál* a festők körében festő, a nyomdászok között nyomdász, az írók körében irodalmár – majdhogynem azt írtam: *író*. Az utóbbi bizonyítására nemcsak társalkodó kedvű perceinek verbális telitalálatai, jóízű történetei, anekdotái szolgálnak, azt sejtetvén, hogy ha akarna, „irodalmi író” is lehetne, hanem olvasónaplója a legfőbb tanúságtevő. Amikor ugyanis nyugdíjba küldte önmagát, a hirtelen életformaváltás megrázkódtatását olvasónaplójával vezette le: az élményeit, gondolatait, olvasmányait és az ezekhez fűzött rajzos látomásait – nem kommentárjait – megörökítő olvasónaplóinak minden oldala jól megkomponált írásmű és képzőművészeti alkotás is egyben. (Kár, hogy nem engedni kiadni a naplók válogatott lapjait.) S kiállított műveinek szemlélőit talán arra sem kell külön figyelmeztetni, hogy minden képének címadása valódi írói lelemény.

Az elmondottakból talán kitűnik az a különleges vonzalom is, amely *Lipták Pált* a *művészséghez* fűzi, az anyagok és formák egyenrangú

kezeléséhez, az őt körülvevő szűkebb és tágabb világ tárgyi szépségeinek és szellemiségének harmóniájához. A tapintható anyag s a természetes formák szeretete szinte törvényszerűen vezette el a tárgyak *gyűjtéséhez*: egykori kovácsok és asztalosok, bognárok műves tárgyai, fazekasok cserepei, régi vásznak és hímezések éppúgy érdekelték és érdeklik, mint a keleti szőnyegek. Ezeket a szaktudósokhoz hasonlóan ismeri. Honnan? Könyvekből és a természetből leste el az anyagok és formák titkait. Hitem szerint végül is a legtöbbet saját magától tanulta. Vannak emberek, akikre úgy ragadnak az ismeretek, mint másokra a bogáncs. Isten áldotta tehetség az, akinek iskola sem kell, hogy benne minden benyomás és érzékelés azonnali és rendezett tudássá váljék, s egészsé, rendszerré álljon össze. Így történt ez képzőművésszé válásakor is.

Mivel gyermekkorában nem szeretett tanulni, középiskolát sem végzett, ahol egy jó rajztanár felkelthette volna rejtőző művészeti érdeklődését és művészi hajlamait. Iskolaundora miatt szülei a kor, a harmincas évek szokása szerint mesterségre adták, s nehéz kenyérgérső munka, háborús katonai szolgálat volt már mögötte, amikor rányílt szeme a művészet világára, igény támadt benne a művészi önkifejezésre. 1945-től 1949-ig művészeti szabadiskola – ma képzőművészeti szakkörnek mondanánk – működött a békéscsabai múzeumban, az ott tanító jónévű művészekről sajátította el a festés-rajzolás elemeit, s elsősorban a Szolnokról Csabára származott *Sass Árpádot* vallja mesterének. Kettős élete 1949-ben kezdődött, amikor a Békéscsabai Körzeti Könyvtár vezetője lett, s e főfoglalkozása mellett csendben művésszé is érett. Könyvtáros pályatársai csak 1954-ben vették tudomásul, hogy a Kossuthdíjjal frissen kitüntetett könyvtáros egyszerre

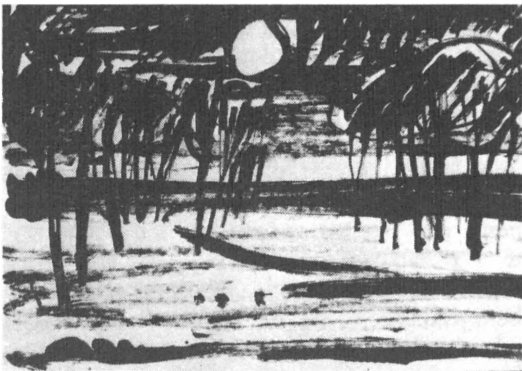
két istennek áldozik: ismeretlen vidéki művészként ugyanis sikerült bejutnia az abban az évben rendezett országos képzőművészeti kiállításra. Ezt a bemutatkozást – bár természete szerint visszahúzó művész, a legszívesebben visszavásárolná eladott képeit is – több-kevesebb rendszerességgel követték további kiállításai. Első gyűjteményes kiállítása 1957-ben volt szülővárosában, s azóta igen sok hazai és külföldi bemutatóra jutottak el képei. Az alföldi festők társuknak vallják, nélküle alig képzelhető el vásárhelyi tárlat.

Több mint három és fél évtizedig főhivatású könyvtárosként dolgozott, s e nagyon-nagyon komolyan vett foglalkozása mellett fejtette ki művészi tevékenységét. Nem volt „vasárnapi festő”, de hogy naponta hánytól hányig, hány órán át festhetett, számunkra, közeli-távoli kollégái számára évtizedeken át a mai napig rejtély maradt. Az a művészeti termés – festmény, rajz, különféle technikájú metszet, majd később plakett is –, amelybe időnként bepillantást nyerhettünk, oly gazdag volt, hogy ilyen nagy és változatos produkciót pusztán a hét egy, majd két szabadnapján akkor sem sikerülhetett létrehoznia, ha közben semmi mással nem foglalkozott. A sors különleges ajándéka lehet az, hogy valaki naponta tisztességgel gyakorolja fárasztó foglalkozását, s közben sajátos filmnegatívként működik benső énje, amelyen a mellékesen szerzett művészi benyomások is elraktározódnak, majd a szükség – szabad – pillanatban azonnal alkotás formájában előhívhatók. Egyedül a választott anyag és technika, a rögtön száradó temperafesték használata utal arra, hogy *Lipták Pált* évtizedekig, nyugdíjba vonulásáig sarkantyúzta az időhiány: olyan festékekkel kellett dolgoznia, amely lehetővé tette, hogy a képet szükség

esetén egy ültő helyében befejezze. A tempera *Lipták Pálnak* külön örömet okoz azáltal is, hogy műves hajlamai szerint formálhatja anyagát: nem kész festékként, hanem porfestékként vásárolja, és saját receptje szerint keveri-alakítja.

A nyugdíjazás óta eltelt két és fél év alatt hatalmasra duzzadt művészi termése. Pedig közben betegségekkel küszködött, és kettős énjét sem adta fel teljesen: egykori könyvtárban a képzőművészeti kultúra terjesztésében vállalt misszionáriusi szerepet. Nagy szeretettel gyűjti és gondozza az *artotékának* nevezett, grafikából, metszetekből álló kortársművészeti könyvtárreszleget; *A hónap műtárgya* címmel 25 hónap óta kiállít egy-egy jeles alkotást a könyvtárban, s ehhez maga írja az ismertetéseket; a csöndesebb emeleti térben pedig szintén havonta rendez szabályos kiállításokat a különféle grafikai technikák vagy egy-egy alkotó – festő, grafikus, textilművész – bemutatására, illetve emlékének felidézésére.

Legutóbbi, a miskolci II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtárban 1988. június 1-jétől 15-ig rendezett bemutatkozásán – az elmúlt év őszén Békéscsabán tartott nagy kiállításához hasonlóan – nem gyűjteményes anyagot láthatott az érdeklődő, hanem főként a művész mai alkotói arculatát ismerhette meg. Régebbi munkái az ember és a táj (kisváros, tanyák), az ember és a természet (lovak, háziállatok, madarak) harmonikus kapcsolatának nagy kifejező erejű, markáns színvilágú, rejtett lírájú ábrázolásai voltak. Miután nyugdíjba vonult, festői kifejezésmódja is változott. Képeiről hátrább húzódott a felhőtlen derű, színei visszafogottabbak, formái elvontabbak lettek. Annak, hogy alkotásain kevesebb a figura, ember, állat, felismerhető környezeti tárgy – és kevésbé meghatározó a jelenlétük is – nem a divat az oka, hanem inkább a kegyetlenebbé vált világ által kikényszerített befelé fordulás: a lírai expresszionizmus helyébe a szigorúbb, meditatív ön- és környezetvizsgálat lépett. Távlatra tekintve: talán a rideg korunk sorsa és alakíthatósága feletti töprengés. Ez a fajta művészeti látás- és kifejezési mód nem kényezteti el, nem andalítja el a szemlélőt: igazságával azonban a művésszel közös gondolkodásra, a lét és a lelkiismeret vizsgálatára készíti a nézőt, arra, hogy vele azonos hullámhosszon keresse az igazságot, az igazat, amely mindig szép is.

A zöldbabfőzelék és a közművelődés „összefüggése”

Bár népművelőként, muzeológusként azzal a hittel dolgoztam, hogy eléggé tágan értelmezem munkámat – néha úgy tűnt, a kelleténél is parttalanabban –, de ma is az erősít, hogy nem voltam egyedül. Gyakorló szakemberként mégsem tudtam, milyen kapcsolat van a zöldbabfőzelék és a magyar közművelődés között. Ehhez kézbe kellett vennem a *Hidy Péter* írásait tartalmazó kötetet. A fülszövegen olvasható az említett „szellemi gasztronómiai” lelemény. Én szeretem a zöldbabfőzeléket, ha nem öreg a bab, ha van benne elegendő fokhagyma, de nem szeretem, ha a rántás „jövoltából” megáll a kanál a főzelékben. Ízlés dolga. Ezért is szellemes *Hidy Péter* kérdése: „De mi történik, ha az emberek nem eszik a zöldbabot?” Valóban, mi van akkor? Akkor beszélünk a közművelődés állapotáról.

Meghökkenetőnek hat *Hidy Péter* művelődéspolitikai írásainak címválasztása is: *El nem nyelt iratok*. Kétségtelenül blikkfangos. Ez talán tőle el is várható, hiszen gyakorló népművelőként kezdte pályáját, majd az irányítás megyei és országos tapasztalatai után lett művelődéskutató és kutatásszervező. A művelődéskutatás hazai történetében az elmúlt két évtized tekinthető olyan időszaknak, amikor az egyre izmosodó kutatómunka valóságfeltárására az irányítás tudatosan épít. Bár az elmélet és a gyakorlat szerves kapcsolatáról, valós összefüggéseiről még gyakran megfeledkezünk.

Tapasztaljuk, hogy nem könnyű napjaink ellentmondásoktól feszülő világában megtalálni a kultúra helyét és szerepét. Szembe kell nézni azzal, hogy a korábbi eszmények alapján megfogalmazott művelődési célok megvalósulásának ma milyen a társadalmi mozgástere. Hiszen a gazdasági, társadalmi, politikai viszonyok változása és a feltételek módosulása között továbbra is meghatározó kérdés, hogy a művelődés milyen irányú és tartalmú válasz-

adásra képes. Ma – cselekvés helyett – túlzottan is emlegetjük a kihívásokat. Nos, kétségtelenül van elég, amelyekre gyakran késlekedéssel, nemegyszer a vélt gyorsaság jegyében a folyamatok végiggondolása nélkül történik reagálás. A korrigálás utólag mindig sokkal több energiába került, mint amennyire eredetileg szükség lett volna. Fontos mutató a kultúra szerepének érvényesülésére, hogy a gazdasági, társadalmi döntéselőkészítő szakaszban és a döntéshozatalban mennyire van jelen.

Nem tévedek nagyot, ha azt mondom, hogy jó egy évtizeddel ezelőtt nem sokan gondoltunk arra, hogy a kultúra ilyen helyzetbe kerül. Shakespeare-t idézve: keressük York napsütését, amely rosszkedvünk telét tündöklő nyárrá változtatja át. Hiszen a hetvenes évek óta gyakran emlegetjük a közművelődést. Voltak akik akkor szívesen szóltak „felszálló ágról”, a nyolcvanas évek elején már leszálló ágnak minősítve a helyzetet. Kérdés persze, hogy mihez képest. Milyen magasan repülünk, milyen gépen, kik a pilóták? És ami a lényeg: hol a cél? A közművelődés rendszerét korábbi vágyainkhoz, saját lehetőségeinkhez, esetleg a társadalmi folyamatokba való beépülésnek módjához vagy gyakoriságához viszonyítjuk? Tapasztalatom szerint szélsőségekben gondolkodva tudunk csak válaszolni a kérdésekre. Hogy ebben mennyi jogos indulat feszül, milyen körülmények befolyásolták a folyamatot: ez sem közömbös. De csak meghatározott viszonyrendszerben lehet előremutató szándékokat és téves elképzeléseket, előrelépéseket és lemaradást, jó ötleteket és „kísérlettel lefedett helybenjárást” értékelni, azaz valós mérlegkészítésre vállalkozni. Így egyre inkább eljutunk a társadalom műveltségi állapotának teljeskörű bemutatásához. Ma már nemcsak statisztikai adatokra hivatkozunk, hanem arról is szólunk, hogy mi van egy-egy táblázat mögött. Tarto-

zunk ezzel a társadalomnak, önmagunknak, közművelődésünk eredményeinek, gondjainak, vállalható értékeinek, feltáruló múltjának, mai konfliktusainak és cselekvést parancsoló holnapjának.

Hidy Péter írásai éppen ezért izgalmas olvasmányok. Többek mint kulturális akciók, tanácskozások, kutatásindítások, mérlegkészítések gondolatébresztő szinopszisei. A dolgozatok többsége az előkészítő értékelés funkcióját töltötte be az utóbbi néhány év közművelődést érintő fő kérdéseinek megválaszolásában. A szerző véleményt mond, tanácsot ad, javaslatot tesz kulturális életünk átfogó és részgondjainak értelmezésére és lehetséges megoldásaira. Ezt azzal a magatartással, szakmai tisztességgel végzi, hogy tudja – helye, szerepe révén – az egész terület mozgásához kapcsolódik; szándéka szerint javítani, újat kezdeményezni akar.

A szerző arra vállalkozik, hogy egy adott témáról elmondja, amit gondol. Teszi ezt néha érdesen, annak tudatában, olykor azzal a reménnyel, hogy gondolataival, ötleteivel további meditációra inspirál. De számol azzal is, hogy megjegyzései esetleg egy nagyobb anyag részévé válnak – immár személytelenül. Később rajta kívül már csak szűkebb környezete tudja, hogy ez vagy az az ötlet az övé – közkinccs lett. Ennek a gyakorlatnak „gazdag irodalma” van.

Az írások többsége nem került publikálásra, de részévé vált mindazoknak a jelentős és fontos dokumentumoknak, tanácskozások anyagainak, amelyek 1980 és 1985 között a közművelődés ügyét kívánták előbbre lendíteni. A munkák részben felkérésre, „hivatali megrendelésre, munkaköri feladatként”, részben *Hidy Péter*, a népművelő belső indítatásából születtek. A valamennyi írására jellemző szakmai alaposág, a szellemes stílus nem tett és tesz különbséget a hivatali és a magánszféra között. Határozott véleménye van arról a közegről – azokról a viszonyokról és feltételekről –, amelyben a közművelődés ma Magyarországon létezik. A felelősen, nyitottan gondolkodó szakember tükre is lehet e kötet, azé, aki belülről éli meg az útkeresés kockázatát, nem tisztelve tekintélyeket és tetteket.

A kötet várhatóan meditációra, vitára készíti mindazokat az olvasókat, akik elkötelezettjei a közművelődés ügyének. A dolgozatok jó példái annak, hogy a művelődésselmélet, a művelődéskutatás igényesen és előremutatóan, valós módon kapcsolódhat és kötődhet a gya-

korlathoz. Elősegíti a művelődéspolitikai megértését és képviselést, erősíti a kultúra fontosságát, elítéli a konjunkturális szempontokat, hangsúlyozza a folyamatban való gondolkodást. Érzékelteti mindig, hogy művelődéskutatóként, a valóságot ismerve, változásait folytonos készenléttel követve, a realitásokat vállalva dolgozik.

A kötetbe gyűjtött írások érintik az utóbbi évek fő vitatémáit. A *szórakozásról* írottak a téma kutatásának indításához szolgálnak kiindulópontként. Az *érdekeltségről* írt dolgozata társadalmi méretű ellentmondásokat feszeget. Rokonszenvesen és szenvedélyesen fejti ki véleményét a *népművelő személyiségéről*, a szakmai etikáról. 1983-ban így ír: „A társadalmi cselekvés oldaláról közelítve pedig a művelődés – benne a népművelői munka is – azt jelenti, hogy a közösséggel együtt gondolkodva kell a kultúra értékeiből minél többet a néphez eljuttatni, de úgy, hogy ez valós társadalmi cselekvéssé, a tömegek alkotó képességeinek kibontakozásává válhasson. Ezért ha a népművelők etikájáról szóló eszmecsereinkben mégis meg kell fogalmaznunk erkölcsi normát is, akkor ez a cselekvő, alkotó (szocialista) demokrácia, demokratikus lelkiület és magatartás, a közösségért való munkálkodás, a közösség képességei kibontakozásának segítése. Ehhez társul a nyitottság követelménye: Nyitottság a világ, az emberek élete, sorsa irányában, nyitottság a kultúra klasszikus és új értékeivel szemben” (42–43. l.).

Az utóbbi tíz évben a terület nagy vitakérdése volt, hogyan vonható meg a *közművelődési párthatározat és a törvény* eddigi mérlege. A kiküzdött és elért eredmények mellett elmaradásaink, tévedéseink és egykori illúziókkal való szembenézés is helyet kap az írásokban. Értékelése túlzásoktól mentes, kritikai továbblépést fogalmaz meg. 1981-es *Cselekvési program?* című írásában hangsúlyozza: „Nem lehet részleteiben sem megvalósítani a közművelődési programot. Épp az előbbi gondolatmenetből kiindulva, mindig egy-egy megoldási program, forma, mozgalom megváltozott erejében hittünk” (69–70. l.). Az alcímek is figyelemre méltóak: Ami prognosztizálható; Amit tenni lehet; Irányítás; Célkorrekció; Hatékonyságnövelés az irányításban, a gyakorlatban; Az igénybevevők szerinti üzemeltetés, működtetés; Az érdekeltségi rendszer megváltozása. E kérdésekre azóta is keressük a válaszokat. A szerző megítélése szerint az alapkérdésben nem történt változás. Ez pedig a szellemi tevékenység, a tudás, a műveltség társadalmi méretű leértékelődése, a kultúra szerepének társadalmi megítélése, az értékrenden belüli helye. Természetesen az akciók sem hiányozhatnak a kulturális folyamatokból, de csak akkor, ha valódi igényt elégítenek ki, ha eseményt jelentenek. A szakmai vélemények, az irányítási szintek a látványosabb, attraktívabb közművelődést helyezik előtérbe. Én azonban hangsúlyosabbá tenném annak a tanulságnak a kifejtését, hogy miért nem tudunk előbbre lépni sem szemléletben, sem a tevékenység tartalmában. Ma már tudjuk, hogy többször nem az adott helyek, adott lehetőségeinek számbavételével értékeltünk és fogalmaztuk meg a teendőket. Az igény és szükséglet kapcsolatát nem kezeltük megfelelően.

A közművelődési törvény „végrehajtásáról” szóló 1982-es beszámoló és az 1984-es közművelődési tanácskozás előanyagaiban leírtak egy része a későbbiekben beépült a dokumentumokba. Nem kevés elismerés és eredmény ez a szerzőnek. Külön kiemelem a *kultúra és demokrácia* kapcsolatáról, összefüggésrendszeréről írottakat. A társadalmi, gazdasági és művelődési mozgások egymást feltételező folyamatairól írottak jelentős mértékben hozzájárulhatnak a kulturális demokrácia helyes értelmezéséhez. Az 1984-es közművelődési tanácskozás egy munkabizottsági jelentésében írja: „Szembe kell ugyanis néznünk azzal, hogy a köz művelődése képtelenség a köz részvétele nélkül. Márpedig a közművelődési párthatározat

óta eltelt tíz év egyik legfontosabb tapasztalata az, hogy a részvétel nem emelkedett az elképzelt mértékben. Leegyszerűsítve a kérdést: nem teremtettük meg azokat a szervezeti feltételeket, amelyek garanciát, biztosítékot nyújtottak volna arra, hogy az elképzelések az emberek alkotó közreműködésével valósuljanak meg” (103. l.). Ez az írás többek között azért emel szót, hogy a kultúrát szélesen értelmezzük, és ez érvényesüljön a gyakorlatban. Az utóbbi évtized változásai indokolják a fogalom korszerűsítését és ezzel együtt a gyakorlat megújítását. Ha közművelődésről szólnak a vitákban, olykor álvitákban, vélt pozíció védekezésben merülünk ki. Különösen napjainkban izgalmas ez, amikor az anyagi lehetőségek csökkentése nehezíti a munkát. Gyakori, amikor egyik vagy másik kulturális terület eszközeit kérdőjelezzik meg egyesek azzal, hogy az nem olyan fontos. Ez a magatartás határozottan káros. A társadalmi megítélésben a kultúra jelentőségét képviselve lehet előbbre jutni. A társadalmi megfelelés és hasznosság érdekében pedig a kultúráközvetítés együttes kezelése, az együttműködés fejlesztése indokolt. Az írás az öntevékenység korszerűbb, valós tartalmának jelentőségéért emel szót.

A kötet írásai közül a *helyi kulturális irányításról* szólót a többihez képest vázlatosnak tartom. Érdemes lenne tovább írni önálló témaként, mert napjaink igen aktuális kérdéséről van szó. A helyi öntevékenység 74-es felfogásához képest az elmúlt másfél évtizedben történtek olyan változások, amelyek a helyi társadalom igényeire, szükségleteire helyezték a hangsúlyt.

Fontos ez a válogatás azért is, mert a közművelődési szakirodalomban erősíti a józanul mérlegelő, tenniakarást sürgető, a vágyakat, az elképzeléseket megvalósításuk feltételeiben is végiggondolt írásokat.

A *Műzsák Közművelődési Kiadó* a *Népművelési Intézet* közreműködésével 1984-ben bocsátotta útjára a *Társadalom és művelődés* című sorozatot, melynek első darabja *Csepeli György* Nemzeti tudat és érzésvilág című kötete volt. Ezt követték *Erdei Ferenc* A falukutatástól a népi kollégiumokig, *Németh László* Művelődéspolitikai írások című kötetei. Ez a sorozat a szakma irodalmi anyagát bővíti, ebben a sorozatban megjelenni: rangot jelent. (*Hidy Péter: El nem nyelt iratok. 1987. Műzsák. 135 l. |Társadalom és művelődés| 32 Ft.*)

Fodor Péter

Magyar sajtóbibliográfia 1705–1849

Több évtizedes fáradságos gyűjtő és feldolgozó munkája eredményét tartalmazza az a két, méreteire, adatgazdagságára nézve is tekintélyes kötet, amely az 1849 előtti magyar sajtó bibliográfiáját tartalmazza. *Busa Margit* munkája abból a *Dezsényi Béla* által szervezett munkaközösségből eredeztethető, amely az ötvenes évek elején alakult, és amely egy hat kötetre tervezett sorozatban szándékozott kiadni a magyar sajtó bibliográfiáját. Amennyire sajnálatos, hogy a vállalkozás többi kötetének munkálatai elakadtak, s a már szép számban összegyűjtött cédulaanyag tekintélyes része elkallódott (hogy miért és hogyan történhetett ez meg, külön – de nem tanulság nélküli – tanulmány tárgya lehetne), annyira örülnünk kell annak, hogy legalább a tervezett első kötet elkészült. Ehhez azonban a szerző szívósságára volt szükség, aki a kedvezőtlenül való körülmények között, és az egyébként is szerény akadémiai támogatás elapadása ellenére, folytatta és befejezte a munkát; majd újabb szívós küzdelmet vívott annak megjelentetése érdekében.

Elismerésre méltó teljesítmény

Az újságok és folyóiratok katalogizálása és bibliográfiai leírása sokkal bonyolultabb és munkaigényesebb, mint a könyvek hasonló feldolgozása. Bizonyára ez is hozzájárult, hogy elődeink nem kényeztették el vele a felhasználni kívánókat: sajtótörténetünknek csak egyes korszakairól rendelkezünk bizonyos sajtóbibliográfiákkal (*Dezsényi Béla* az 1705–1805, *Kemény György* az 1911–1920, *Monoki István* pedig az 1919–1940 közötti időszak feltárását végezte el). Az utóbbi évtizedek jelentős kezdeményezései voltak a megyei sajtóbibliográfiák összeállításai, de ezek természetesen csak

egy-egy földrajzi egység periodikumait vették számba, míg a másik fontos vállalkozás keretében, a *Petőfi Irodalmi Múzeum Bibliográfiai Füzeteiben* megjelenő *Magyar irodalmi folyóiratok* című bibliográfiai sorozatban *Lakatos Éva* az irodalmi vagy irodalomtörténeti érdekel bíró folyóiratok leíró bibliográfiáját készíti el.

Bár id. Szinnyei József már több mint száz évvel ezelőtt megteremtette a magyar sajtótudomány számára a legfontosabb alapot, egy szinte példátlanul teljes nemzeti gyűjteményt, az egykori Hirlaptárat, a feltáró munkálatok csak nehézkesen, többnyire csak egy-egy személy (*Szinnyei, Kereszty, Dezsényi*) ügyszertetéből haladtak valamit előre. Pedig időközben a hírlapoknak és folyóiratoknak mint történeti forrásoknak a jelentősége általános elismerést nyert. Indokolt volt tehát, hogy amikor a második világháború utáni években napirendre került nemzeti könyvtermésünk új, korszerű elveken alapuló feltárásának szükségessége, tervbe vették a magyar sajtó hasonló igényességű feltárását is.

Busa Margit számára is bizonyára a *Régi Magyar Nyomatványok* című vállalkozás igényesebb, a kutatást sokkal szélesebb körben támogatni kívánó módszerei szolgálhattak mintául. A szűkebb értelemben vett hagyományos bibliográfiai leírás mellett az ő figyelme is kiterjedt olyan fontos adatokra, mint a leírt dokumentumok lelőhelye, a rá vonatkozó szakirodalom és még számos egyéb olyan információ, amelyek a kutatást elősegíthetik. E komplex bibliográfiai program megvalósítása természetesen hatalmas munkatöbbletet jelentett. A kötetek összetételét és az egyes fejezetek arányait jól jelzi, hogy az 1705 és 1849 között megjelent hírlapok és folyóiratok bibliográfiája a két kötetnek (összesen 1136 lap) alig több mint negyedrészt foglalja el (321 lap).

Ezt követi az első részben még a *Sajtótörténeti szakirodalom* című összeállítás (239 lap). A második kötet különböző mutatókon (232 lap) kívül azoknak a mellékleteknek a bibliográfiái leírását és lelőhelyjegyzékét tartalmazza (326 lap), amelyek hírlapok vagy folyóiratok egyes számaiban jelentek meg, lapszámozás nélkül, vagy a lapéval nem folytatólagos pagina-számozással, de csak akkor, ha igazoltan tartozékai voltak a periodikumoknak. E mellékletek (látkép, arckép, térkép, zenemű, felhívás, röplap stb.) feldolgozására eddig nem fordítottak figyelmet, pedig a szerzők szerint ezek szerves részei a lapoknak; forrásértékük, valamint ritkaságuk egyaránt indokolja számbavételüket.

A bibliográfia két testes kötete ennek a sokrétű igénynek minél teljesebb kielégítéséért folytatott szinte sziszifuszi erőfeszítést tükrözi. A teljesítmény – amely mögött az Országos Széchényi Könyvtár hírlaptára állományának feldolgozása mellett mintegy száz hazai és külföldi gyűjtemény átnézése rejlik – nemcsak a bevezetőben említett okokból, hanem objektív eredményei, a kutatás szolgálata miatt is méltó az elismerésre. E korszak sajtójáról még soha nem készült ilyen részletes bibliográfiai feltárás.

Mindezzel nem ellentétes, sőt úgy gondoljuk, hogy e teljesítménynek egyedüli méltó megbecsülése, ha rámutatunk néhány olyan negatív jelenségre is, amely nélkül a feldolgozás használhatósága, tudományos értéke még nagyobb lenne.

Néhány észrevétel

Általánosságban jellemző az egész műre bizonyos túlméretezettség, és helyenként a kritikai válogatás hiánya. Félreértés lehet az a nézet, hogy a kutatást némely elvi (esetleg merev) határok időnkénti átlépése segíti. Szerintünk éppen fordítva van: az ilyen következtetések inkább elbizonytalanítja a kötet használóját, mert nem tudja pontosan, mit kereshet benne és mit nem.

Ilyesfajta felduzzasztással találkozunk mindjárt magában a sajtóbibliográfiában is. Ez 470 sorszámmal ellátott címet és leírást tartalmaz, de a közös betűrendben sorszám nélkül is besorolást nyertek olyan címek, amelyeket korábban egyik-másik bibliográfia hírlapnak vagy folyóiratnak nyilvánított. Sőt, néhány – a kötet bevezetőjének meghatározása szerint

sem folyóiratnak számító – lap még sorszámmal is helyet kapott az összeállításban (például: 137. sz.: *A' Gyermekek barátja*; 200. sz.: *Kisdedek' Tudományal tellyes Tárháza*; 411. sz.: *Themis*). Véleményünk szerint e címeket legfeljebb egy külön függelékben kellett volna felsorolni.

Nem tartjuk lényegesnek, hogy a bibliográfiai leírások mai szabályaitól helyenként eltér az összeállítás. Egy fogalomnak, a „társlap”-nak a megszokott „melléklap” helyett történő használatával mégsem értünk egyet, mert zavaró lehet. A főlapokhoz kapcsolódóan megjelent 18–19. századi kiadványokat azért kifejezőbb melléklapoknak nevezni, mert e megnevezés jelzi alárendelt jellegüket. A társlapok viszont (például ha egy főlapnak egy időben több melléklapja van) egymáshoz képest mellérendelt viszonyban vannak.

Rendkívül nagy munka fekszik az egyes lapok lelőhelyeinek részletes felsorolásában. Igaz, hogy talán ezek az adatok a leginkább változékonyak: a gyűjtemények gyarapodnak és – sajnos – olykor fogynak is. De e kimutatás így is orientáló a kutatás számára, és egy kicsit talán az állomány nyilvános ellenőrzésének eszköze is lehet.

A lelőhelyek feltüntetése mellett újdonságnak számít a megjegyzés-rovat bevezetése. Ezek az információk elsősorban a szakirodalomból származó olyan adatokat kívánták közölni, amelyek a hírlapokon és folyóiratokon nem találhatók meg. Ezeknek a – főként az egyes lapok elő- és utóéletére vonatkozó tájékoztatásoknak – jogosultsága és haszna kétségtelen, de véleményünk szerint itt is jobb lett volna a nagyobb mértéktartás. Elavult, túlhaladott, régi irodalmi adatok éppúgy feleslegesek, mint a bibliográfiától már távolosó közlések (például a pozsonyi *Magyar Hirmondó*hoz fűzött mindkét megjegyzés (I/1. 159. l.), elavultsága miatt éppúgy elmaradhatott volna, mint a *Hazai Tudósításokkal* kapcsolatos azon megjegyzés, amely a *Ferenczy-Danielik* lexikon alapján a lap néhány sorozatszerkesztőjét nevezi meg (I/1. 94. l.). Bármennyire is jelentős közlésről van szó – hiszen ezen kívül még mennyi ilyen van! –, mégsem e bibliográfiába tartozik annak rögzítése sem, hogy a *Közöny* 1849. április 21-i száma közölte először a Függetlenségi Nyilatkozatot (I/1. 139. l.). A programcikkek újraközlésének adatai is már a repertoriális feldolgozások feladata lenne inkább.

A kutatók kényelmét szolgálja, hogy az I. kötet második részében a korszak hírlap- és folyóirat-irodalmának szakirodalmát is tanulmányozhatjuk. A kevesebb azonban itt valóban több lett volna. Az egykorú lapokban megjelent forrásanyag erősebb rostálására lett volna szükség, hiszen az egykorú vitacikkek, ha nem közvetlenül valamelyik lappal kapcsolatosak, szintén másfajta összeállításba valók (például: a *Hírnökről* szóló tizenhét tételből tizenhárom ilyen egykorú forrásanyag. I/1. 372–373. l.). Még nagyobb kár, hogy több tétel rossz helyre került, és nem vonatkozik az illető lapra (például *Máté Károly: Az első magyarországi hírlap kérdése* c. tanulmány nem a *Hazai Tudósításokról* szól (I/1. 369. l.), de *Czóbel Ernő: Arany János tervezett néplapja, a Népszabadság* c. írása sem kapcsolódik a *Közlönyhöz* (I/1. 388. l.). Indokolatlan természetesen a *Magyar Museum*nál szereplő három *Döbrentei*ről szóló cikk, hiszen ő a mintegy negyedszázaddal későbbi *Erdélyi Museum*nak volt a szerkesztője (I/1. 405. l.). A nem egyes lapokkal kapcsolatos szakirodalom használhatóságát bizonyára növelné, ha nem szerzői betűrend szerint, hanem valamilyen tematikus vagy időbeli csoportosításban került volna a kötetbe.

A gazdag anyagban való tájékozódást megkönnyítik az I/2. kötetben található mutatók. (A lapok megjelenési éve, helye, valamint nyelvük, szerkesztőik, kiadóik és nyomdászaik szerint készült indexek.) Az e kötetben fellelhető névmutatókon kívül itt található meg a folyóiratok és hírlapok mellékleteinek bibliográfiai leírása és lelőhelyjegyzéke is.

A periodikum-bibliográfiák mindaddig figyelmen kívül hagyták azokat az egyes lapokhoz csatolt látképeket, arcképeket, térképeket, zeneműveket, felhívásokat, röplapokat és hasonló nyomtatványokat, amelyeknek a periodikumával közös lapszámozása nem volt. Ezeknek a forrásértéke – különösen az illusztrációk, térképek esetében – kétségtelen, ezért feltárásuk e bibliográfia keretében is indokolt és hasznos volt, amennyiben valóban szoros kapcsolatban álltak a periodikumokkal. Nagy részük ilyen lehetett, de úgy tűnik, hogy idegen anyag is belekeveredett. Ilyennek gondoljuk azokat a nyilvánvalóan reklám céljából kiadott és esetleg az illető folyóirathoz mellékelte szövegeket, amelyeknek nincs szerves, tartalmi kapcsolatuk a periodikummal (például az *Értesítő* 1836. évi 19. és 25. számához kapcsolt mellékletek egy trieszti biztosítónak, egy karintiai lottónak és egy pesti ortopédiai intéz-

ménynek a hirdetései voltak. (I/2. 801. l.). Egyébként a melléklapok gazdag forrásanyagot képviselnek, kár, hogy tárgymutató hiányában használatuk meglehetősen nehézkes; sajnos csak a mellékletekben előforduló személynevek egy része szerepel a névmutatóban.

*

Busa Margit sajtóbibliográfiája, kritikai megjegyzéseink ellenére is, úttörő jelentőségű, a kutatást jelentősen segítő, korszerű igényekkel elkészített munka. Ráadásul a szerző szívós kitartására nem csak elkészítésénél, hanem a megjelentetéséért folytatott küzdelemben is szükség volt, még akkor is, ha ebben végül is nem maradt magára. Az MTA rövidéletű Sajtótörténeti Munkabizottságának a javaslatára, bizonyos kisebb átdolgozások után, a „Történelmi és kulturális emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása” című kutatási program keretében sor került a kiadásra. A munka bizonyára hosszú időre a korszak kutatóinak alapvető kézikönyve lesz. (*A Magyarországon magyar és idegen nyelven megjelent, valamint a külföldi hungarika hírlapok és folyóiratok bibliográfiája. Összeáll. V. Busa Margit. I/1–2. köt. 1986. (1988.), OSZK 1136 l. 250 Ft.*)

Kóczy György

Könyvtárosok kislexikona

A magyar könyvtárügy az átalakulás, a helykeresés olykor bizony keserves éveit éli át a nyolcvanas években. Változott, mindenekelőtt ridegebb lett az a társadalmi környezet, melyben a könyvtárak működnek. A gyűjteményeket kemény kihívás érte. A tét az, hogy megőrzik-e a magyar könyvtárak a kulturális intézményrendszerben elfoglalt, korántsem előkelő helyüket, vagy véglegesen (legyünk optimisták: jó időre) annak perifériájára szorulnak. Nyilvánvaló, hogy nemcsak a könyvtárak felelősek azért, ha szolgáltatásaik a kellő anyagiak hiányában nem fejlődnek úgy, mint szükséges lenne, de az is tény, hogy a szakma is sokat tehet azért, hogy méltó partnere legyen a szakirodalmi információt igénylő felhasználóknak, illetve – a közművelődési könyvtárak – a lakoságnak a mindennapi élet értelmesebbé, gazdagabbá tételében.

Változott a szakmai felfogás, közvélemény is. Két-három évtizede még biztosnak és szilárdnak látszó tételek dőltek vagy legalábbis kérdőjeleződtek meg. Ezek a változások a könyvtárosi ismeretanyag átalakulásában is rükröződnek. Igaz ugyan, hogy szakmai irodalmunk ezt a változást összefoglaló munkák közreadásával még nem igen követte, nyilvánvaló azonban, hogy sokáig már nem halasztható tovább az elődök maradandó gondolataira támaszkodó, de a nyolcvanas évek konkrét helyzetét is figyelembe vevő könyvtártani összefoglaló elkészítése.

Összefoglaló könyvtártani kézikönyveink még csak vannak, a hazai szakirodalomban azonban eddig gyakorlatilag teljesen ismeretlen volt a könyvtári tudnivalók lexikonszerű feldolgozása. *Szolnoki Ernő Bibliográfiai lexikona* csak az idegennyelvű, főleg görög és latin eredetű kifejezések szótárszerű összeállítása; *Torzszai Tamás* és *Zala Imre* munkája, a *Könyv A-Z* már jobban megközelíti a lexikon fogal-

mát, de ez elsősorban a könyvkereskedelem számára készült.

Vértesy Miklós – Novák István közreműködésével készített – összeállítása tehát régóta érzett hiány felszámolására tesz kísérletet. Kísérletet, hiszen a kötet magán viseli az úttörés minden nehézségét, buktatóját. Kísérletnek tekinthető azért is, mert a minimális terjedelem – alig 250 oldal – eleve nem teszi lehetővé az egyes cikkek kellő mélységű kidolgozását.

A kislexikon a könyvre, könyvtárakra vonatkozó fogalmakat, adatokat, elnevezéseket tartalmazza. Szinte parttalanok tűnő területről van tehát szó. Nemi tartalmi szűkítéssel talán jobban ki lehetett volna használni a rendelkezésre álló terjedelmet: egyes területek cikkeit így részletesebben ki lehetett volna dolgozni. Illene most megmondani, hogy milyen szűkítés lett volna jó, mely területek címszavai lettek volna elhanyagolhatók. Nem tudunk nyugodt szívvel ilyen részt megjelölni, hiszen az „általános dokumentumismeret szavai, a mindennapi szakmai munkához kapcsolódó fogalmak, a könyv- és könyvtártörténet, a nyomdászat, a kötetészet, az informatika és dokumentáció szakkifejezései, a szakmai jellegű rövidítések, a jelentősebb könyvtárak és tájékoztatási intézetek, valamint a könyvtári-informatikai folyóiratok nevei” szervesen hozzátartoznak a könyvtári lexikon címszóanyagához. Ha bármit is mondanánk, szubjektívek lennének. Szubjektívek, mint *Vértesy Miklós*. Hiszen a kötetben külön cikkben szerepel a Budapest bibliográfia, de a Kosáry-féle történeti bibliográfia már nem. Van filmográfia címszó, de nincs diszkográfia. A Biblia könyvei közül önálló cikket kapott az Apokalipszis, de nem szerepel például a Genézis. Nem egyes címszavak hiányára kívánunk rámutatni, csupán jelezni, hogy rendkívül nehéz olyan címszójegyzék összeállítása, mely az azonos súlyú, értékű fo-

galmakat hiánytalanul tartalmazza, különösen, ha a teljesség már eleve – a terjedelemből adódóan – illuzorikus.

Ebből is adódik, hogy a lexikon egyes címszavai gyakran túl általánosak: 2–3 sorban lehetetlen érdemi tudnivalókat közölni. A kötet információs értékét azonban nagyban segíti az utalók bősége, nemcsak a szinonimáknál alkalmaztak utalókat, hanem az egyes cikkeken belül is találunk ilyen segítséget.

Egy lexikon használhatósága a címszóanyag kiválasztásán és az utalásokon túl még két tényezőtől függ: a frissességtől és a pontosságtól. A kötet anyaggyűjtését 1984. június 9-én zárták le, ezzel is magyarázható, hogy néhány esetben nem a legújabb adatok találhatóak benne (a Könyvértékesítő Vállalat több helyen is nagykereskedelmi vállalként szerepel; ez a könyvszakma néhány évvel ezelőtti átszervezése óta már nem helyálló). Az ilyen jellegű, elévült adatokon kívül egy-két pontatlanság, elírás is található a lexikonban. Így például a

Potenciális olvasó címszóban félreérthető az a megfogalmazás, miszerint számuk „mindig kevesebb a valóságos olvasókénál”. Inkább a fordítottja áll fenn. Hasonlóképpen félreérthető a *Magyar nemzeti bibliográfia rendszere* címszóban az MNB egyes részeinek felsorolása: az *Időszaki Kiadványok Bibliográfiája* nem havi, hanem éves jegyzék; a havi összeállítás címe *Időszaki Kiadványok Repertórium*a.

A *Könyvtárosok kislexikona* nem tekinthető végleges, befejezett munkának, inkább vázlatnak, kiindulási alapnak, melynek hibáiból és erényeiből tanulva a remélhetőleg nem túlságosan távoli jövőben megíródhat a részletes, a szócikkek végén a szükséges irodalmi útmutatást is tartalmazó magyar nyelvű könyvtári lexikon. (*Vértesy Miklós: Könyvtárosok kislexikona. Az informatikai szócikkeket írta Novák István. [Közr. az] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. 1987. Múzsák. 251 l. 96 Ft.*). (p-g)

Tallózó

Az év első felét rendszerint a könyvtárak új éves munkaterveinek és az előző év eredményeit összegző beszámolóknak a felbukkanása jellemzi. Néhányukba bepillantást nyújtunk. Az élre – rangjánál és jelentőségénél fogva – a *Könyvtártudományi és Módszertani Központé* kínálkozik. Az OSZK KMK 1988. évi munkaterve mondhatnánk „klasszikus” tagolású: 1. döntéselőkészítő feladatok, 2. szolgáltatások, 3. szakfelügyeleti feladatok, 4. kutatási feladatok, 5. oktatási, továbbképzési feladatok, 6. szervezési feladatok, rendezvények, 7. a Könyvtártudományi Szakkönyvtár feladatai. Tartalma szolid, óvatos tervezésre enged következtetni, s azt tükrözi, amit a gyakorlat a KMK-ra rákényszerített: lényegében a közművelődési könyvtári terület gondozását, néhány ezen túlnyúló problematika kivételével. Az utóbbiak közé sorolódik az oktatás, továbbképzés ügye, itt főként a továbbképzésben lenne, lehetne teendője a KMK-nak, ha volna hozzá pénze és szellemi kapacitása. Abban bízhatunk, hogy az államigazgatási munka korszerűsítésének során egyszer majd a tárca eljut a szakfelügyeleti vizsgálatok módszerének

gyökeres megváltoztatásához, olyan megoldás kimunkálásához, amely az eddiginél kevesebb formális elemet tartalmaz és kevesebb munkakerőt köt le, munkaidőt rabol el a résztvevő szervezetektől.

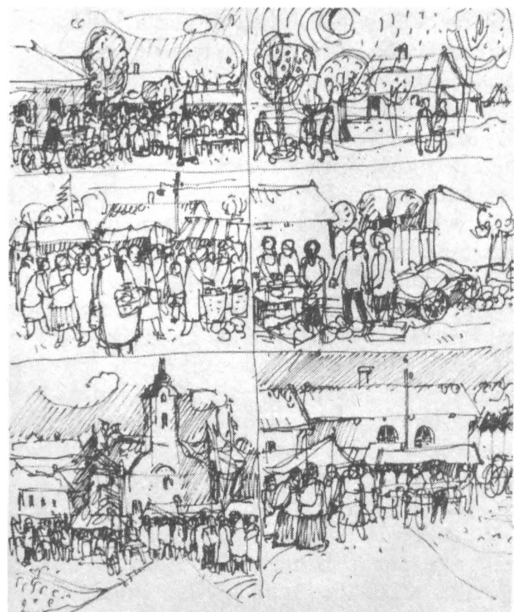
Ennél a dokumentumnál jóval bátrabban kezdeményez a *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1988. évi munkaterve*, amelynek alapvető célkitűzései egész könyvtárügyünk számára irányt mutathatnak. Érdemes idézni őket, már csak azért is, mert arra utalnak, hogy a könyvtár vezetése érzékenyen reagál az egész ország, az egész társadalom helyzetének módosulására, és a várható társadalompolitikai változásokból lekezezi a szükséges könyvtárpolitikai feladatokat.

„Működésünket – állapítja meg a dokumentum – végső soron az országban megindult stabilizációs és kibontakozási folyamat határozza meg. A külső feltételrendszerben beálló változásokból adódó következtetéseket magunknak is le kell vonnunk: 1. A legjobb esetben is csak a könyvtári ellátottság szintentartására törekedhetünk. Ezen belül azonban selektív módon járunk el, visszafogva azokat a

tevékenységeket és szolgáltatásokat, amelyek iránt csökkent a társadalmi kereslet, fejlesztünk másokat, amelyek tényleges igényt elégítenek ki. 2. Növeljük tevékenységünk hatékonyságát a szolgáltatások és a szervezeti keretek korszerűsítésével és racionalizálásával. 3. A rendelkezésünkre álló anyagi eszközöket messzemenő takarékosan használjuk fel, s igyekszünk növelni saját bevételeinket.”

A munkaterv a konkrét tennivalók között több újdonságot sorol fel: kiépítik a kerületi fiókkönyvtárakban is a közhasznú információs szolgálatot, folytatják a zároltnak minősített könyvek felülvizsgálatát, a kompakt hanglemezek gyűjtését, újabb fiókkönyvtárakban térnek át az állomány tematikus elrendezésére, továbbfejlesztik – például videokazetta-állomány létrehozásával – a hálózat tagkönyvtárait segítő központi ellátószolgálatot, felülvizsgálják a központi könyvtár funkciórendszerét, restauráló laboratóriumot létesítenek. Nem minden tanulság nélküli az a mód, amellyel a könyvtár megpróbál – programszerűen – több bevételhez jutni. Néhány ötlet: eddig ingyenes szolgáltatásaik némelyikét „pénzesítik”, a másolási díjakat átlagosan 50 százalékkal emelik, következetesen behajtják a késedelmi díjakat, általánossá teszik a főlőspéldányok és a nem megőrzésre szánt dokumentumok értékesítését... Szellemes és követésre (még pedig széles körben) érdemes kezdeményezés a beiratkozási díj helyett az önkéntes olvasói támogatással való kísérletezés, amit két könyvtárunkban (egy fiók- és egy főkönyvtárban) vezettek be, úgy hallani, igen jó eredménnyel. Vitathatóbb próbálkozás – még ha hangsúlyozottan az alapfunkciók sérelme nélkül is történik – egyes könyvtári helyiségek alkalmi bérbeadása. De lelkek rajta; a legfontosabb az, hogy a kísérletező-kezdeményező – divatszóval élve: vállalkozói – kedv nem veszett ki az FSZEK vezérkarából, sőt...

A helyzet reális értékelésére vall a *Somogyi Könyvtár 1988. évi munkatervének* az a megállapítása is, amely szerint: „... azonos könyvbeszerzési keret mellett is, a reálérték csökkenése miatt kevesebb dokumentum beszerzésére nyílik lehetőségünk. Munkánk sarkalatos pontja lesz tehát az állományalakítás”. Az állományalakítás tökéletesítése érdekében egész sor bölcs és hasznos intézkedést terveznek, tiszteletet érdemel az a célkitűzésük is, hogy a szolgáltatások eddigi körét és színvonalát továbbra is fenn kívánják tartani. Kár, hogy nem próbálkoznak az FSZEK munkatervében sze-

replő vállalkozásokhoz hasonlókkal. Figyelmet érdemel azonban megyei módszertani tevékenységüknek az a tervpontja, amelynek értelmében más megyékben fogják tanulmányozni a kétlépcsős államigazgatási rendszer bevezetésének könyvtári-módszertani konzekvenciáit. Mellesleg megjegyezve: olyan kérdésről van szó, amely a tanácsi könyvtárhálózatok irányításának fontos kérdésével nőhet, és ezért országos figyelmet érdemelne.

A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának 1987. évi beszámolója drámai hangon ecseteli az állománygyarapítás folyamatosan súlyosbodó pénzügyi nehézségeit. Nagyobb publicitást érdemelne a jelentésnek az a része, amely az anyagi lehetőségek csökkenését részletezi. Néhány idézet belőle: „...Míg a vásárolt könyvkötetek száma csaknem negyven százalékkal csökkent, addig a ráfordítás százhuszszal nőtt. A könyvrendelésre fordítható keret túlnyomó részét a sorozatok beérkező kötetekének kifizetésére kellett felhasználni.” Nem jobb a helyzet a folyóiratrendelések tekintetében sem: „Az egyetem külföldi folyóiratvásárlásokra fordítható kerete, kényszerű egyetemi intézkedés következtében, tíz százalékkal csökkent. A folyóiratárak évi húszhuszonöt százalékos áremelkedése és a romló gazdasági körülmények újabb drasztikus intézkedésre, ismételt lemondásokra kényszeri-

tették az intézmény vezetőit.” Mindezek tudatában a könyvtárvezetés leszögezi, hogy megfelelő feltételek híján a könyvtár egyre kevésbé tud eleget tenni az oktató-nevelő és kutató munka támasztotta követelményeknek, sőt: „A legmodernebb hazai és külföldi adatbázisokra épülő információszolgáltatás sem tudja betölteni hivatását akkor, ha az alapvető eredeti dokumentumok hozzáférése egyre nehezebbé, vagy egyenesen lehetetlenné válik.” Az idézett mondat jelentőségét az adja meg, hogy a könyvtár terminálján immár rendszeressé vált a legkülönbözőbb (társadalom- és természettudományi) külföldi adatbázis-központok lekérdezése. Örvedetes ezen kívül az is, hogy a beszámolási időszakban megnyílhatott (a volt egyetemi templom épületében) a folyóirat- és hírlaptár, de éppannyira örvedetes, hogy a könyvtár – a jelentésből kivehetően – igen eredményesen ki tudja használni a különböző pályázatok nyújtotta támogatási és beruházási lehetőségeket (a különböző könyvtártörténeti és bibliográfiai kutatások támogatása mellett informatikai célokra is sikerült több pénzforráshoz jutniuk).

A debreceniekével azonos gondokat jelez a *Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtárának 1987. évi munkájáról* készült szűkszavú beszámoló: „1988-ban az eddigi pénz-, helyhiány a jelek szerint fokozódni fog. Amennyiben a beszerzési keretek változatlanul maradnak, akkor a könyv- és folyóiratszerzeményezés szintentartása sem lehetséges.”

A veszprémi és a debreceni egyetemi könyvtári jelentés egyaránt elismeréssel szól azokról a könyv- és kazettabemutatókról, kedvezményes könyvvásárokról, amelyeket a Soros Alapítvány könyvtári programrodájának támogatásával, az Oxford University Press kiadó részére rendeztek. Az akció mibenlétéről és nem mindennapi hasznáról a veszprémi jelentés lelkesen számol be, joggal, hiszen nem pusztán kiállításról van szó, hanem árusításról is. A könyvek (kivételek nélkül a nyelvtanulást segítő munkák) kedvezményes áron, forintért megrendelhetők. A megrendelt könyvet a kiadó két hónapon belül leszállítja. Az országos akció (mert hiszen az) részletes értékelést érdemelne.

Hálózati beszámolót takar a szolnoki Verseygy Ferenc Megyei Könyvtár kiadványa, *A Szolnok megyei könyvtárak 1987. évi eredményei*, amely szerint a megye tanácsi könyvtáraiban a látogatók és a kölcsönzött kötetek számának korábban tapasztalt, rohamos csök-

kenése örvedetes módon mérséklődött. Figyelemreméltó jelenség, hogy megfelelő feltételek és olvasói igények hiányában a községekben évről évre csökken ugyan a letétek, fiókok száma, a beiratkozott olvasóké azonban a községekben kismértékben nőtt (a városokban ugyanakkor csökkent!), és fokozódott az olvasás gyakorisága (a falusi olvasók átlag 24, a városiak 21 könyvet olvasnak évente).

A könyvtári tervek, beszámolójelentések sora utáni némi változatosságként az Agroinform kitűnő kiadványára kell felhívunk a figyelmet, a gyűjtőköri kódexre (*Mezőgazdasági könyvtárak gyűjtőköri kódexe. Összeállította: Pálincás Györgyné*). Jóllehet alapjául az OSZK központi nyilvántartása szolgált, adatai frissebbek, és tartalmazza azoknak a mezőgazdasági kutatóintézeteknek (MTA intézmények) adatait is, amelyek nem tagjai a mezőgazdasági hálózatnak. Maga a kiadvány két részből áll, az első az intézmények betürendjében sorolja fel a fő- és mellékgyűjtőköröket, a második a fogalmak betürendjében utal az első rész anyagára. A lelőhelyet jelző kódszámok feloldását a függelék tartalmazza. A mezőgazdasági gyűjtőkörű könyvtárak gyűjtési profilja iránt érdeklődők már csak anyagának világosabb, áttekinthetőbb elrendezése folytán is jobban használhatják, mint az OSZK KMK szerkesztette *Gyűjtőköri tájékoztató. Tudományos és szakkönyvtárak* című kiadványt.

*

A továbbiakban néhány terjedelmesebb és nagy jelentőségű könyvtári kiadványt ismertetünk. Az élre egy bibliográfia kívánczik: a veszprémi Eötvös Károly Megyei Könyvtár kiadásában a *Veszprém megyei bibliográfiák* sorozat első köteteként megjelent Eötvös Károly bibliográfiáról van szó (*Tóth Jánosné: Eötvös Károly*). Az előző felvázolja a sorozat programját is, a tervek – amelyek között szerepel *Lőrincze Lajos, Lóczy Lajos, Pápay Sámuel*, a három *Cholnoky* életművének feldolgozásán kívül egy-egy Veszprém megyei kistáj, város irodalmának regisztrálása is, időbelileg már most túlmutat az ezredfordulón. Jelentőségét tekintve pedig kiemelkedő fontosságú vállalkozásnak kell minősítenünk, amelynek kétséget kizáróan országos hordereje van. A megvalósítás minőségére az első kötet biztosítékot nyújt, igazolja ezt tartalmának vázlatos ismertetése: a sorozatot bevezető előszó után *Eötvös Károly* pályáját, életművét ismertető tanul-

mány következnek (*Páldy Róbert* tollából), amit életrajzi kronológia követ. Maga a tételes bibliográfiai anyag két főcsoportra oszlik, az első az író önálló köteteit, valamint cikkeit, a másik a róla szóló irodalmat sorolja fel. A bibliográfia fő rendezője az írások kronologikus rendje, használatát kombinált cím-, név- és tárgymutató, a feldolgozott könyvek és a feldolgozott újságok, folyóiratok jegyzéke segíti. A bibliográfia anyaggyűjtése 1986. december 31-ével zárult. A nyomdai úton – magasnyomással, műanyag borítóval – készült kiadvány hitelessé teszi a sorozat megvalósításának a tervét. De emellett szól a bibliográfia tartalma is: a teljességre törekvő kiadvány összeállítója – szerényen – nem nevezi teljesnek művét, mert mint mondja, nem volt lehetősége a 19. század utolsó harmadától a 20. század első évtizedéig valamennyi olyan hazai sajtótermék felkutatására, amelyben *esetleg* megjelenhettek *Eötvös Károly*val kapcsolatos írások. A másodlagos forrásokból vett adatokat azonban – néhány kivételtől eltekintve – ellenőrizte. A feldolgozott időszak kiadványok (és könyvek) jegyzéke széles körű, a jelesebb vidéki periodikumokra is kiterjedő bibliográfiai ellenőrző munkáról tanúskodik. A mostanában örvendetes módon szaporodó repertóriumok és egyéb helytörténeti munkák a későbbiekben még gyarapíthatják az *Eötvös Károly*-filológiát, de a fő forrás mindenképpen a most megjelent bibliográfia marad. Ami pedig az *Eötvös Károly*ról szóló külföldi irodalom feldolgozását illeti, valljuk be, hogy ez meglehetősen reménytelen. Gondoljuk meg, mekkora világviszhangja volt a tiszzaeszlári pernek... Esetleg külföldön élő és működő hazánkfiai segíthetnének ebben.

Egy másik, még nagyobb óriás, *Madách Imre* tudományos igényű életrajzát adta ki a Nógrád Megyei Könyvtár (*Radó György: Madách Imre életrajzi kronológiája*). Az olvasó ne gondoljon valamiféle vékonyka kötetre, a könyv 411 oldal terjedelmű (műmellékletek nélkül). A bevezetés és *Madách* életének szakaszolása után veszi kezdetét az évekre (ezeken belül szükség szerinti időegységekre) bontott kronológia, amelyben egy-egy időszakos előtt a szerző összefoglalta a világ, Magyarország és Nógrád megye politikai és művelődéstörténetének legfontosabb eseményeit. A könyvet kiegészítő két függelék közül az első *Madách* „utóéletét”, műveinek és hírnevének máig tartó krónikáját tartalmazza, a második olyan – jobbára ismeretlenségbe süllyedt vagy má-

sodlagos jelentőségű – műveket sorol fel, amelyek *Madách* művének hatása alatt keletkeztek. A kronológia használatának megkönnyítésére a mutatók hivatottak: a forrásművek és az utóbbiak rövidítéseinek jegyzékei, helységnevmutató, *Madách Imre* műveinek mutatója (ezen belül betűrendes és műfajok szerinti mutató), névmutató és végül a képek jegyzéke.

Algyő 1973 óta közgazgatásilag Szeged városhoz tartozik, annak mintegy „városrésze”. Számos szállal kapcsolódik immár közvetlenül is Szegedhez, ez a kapcsolat infrastruktúrájának fejlődésével a jövőben még szervezettebbé válik, ugyanakkor azonban a város vezetésének szándékai szerint „Algyőt és Szegedet úgy kívánjuk egymáshoz kötni, hogy eközben ne veszítsék el sajátos arculatukat. Szeretnénk, ha megőriznék egyedi településképüket, szerkezetüket, megmaradnának építészeti különlegességeik, néprajzi, kulturális értékeik és helyi öntudatuk” – írta az Algyő jelenét és múltját feldolgozó könyv előszavában *Papp Gyula*, Szeged város tanácsának vb-elnöke (*Algyő és népe. Tanulmányok. Szerk.: Hegyi András*). A könyvet a városi tanács megbízásából a Somogyi Könyvtár adta ki, megírását hosszas előkészítő-kutató munka előzte meg, amelynek kezdeményezője és irányítója a *Szeged története* című, öt kötetre tervezett várostörténeti monográfia szerkesztőbizottsága volt. Az utóbbi álláspontja szerint az elsődleges feladat történeti feldolgozások elkészítése, amelyeket szük-

ség szerint egészítsenek ki más tudományterületekhez tartozó írások. A tanulmánygyűjtemény szerkezeti arányai ennek a felfogásnak érvényesülését tükrözik: a mutatókkal együtt csaknem négy és félszáz oldalas műből mintegy ötven oldalt foglal el a földrajzi helyzet, a növény- és állatvilág, valamint a földrajzi nevek feldolgozása, jó kétszáz oldal terjedelmet a településtörténet. A megmaradt oldalakon a településszerkezetet, a népmozgalmat, a kulturális és egészségügyi intézményrendszer fejlődését, illetve a szénhidrogén-bányászat történetét ismerteti, kivéve az utolsó ötven oldalnyi részt, amely a tárgyi néprajznak, a „gyevisi” emberek népszokásainak és végül a nyelvjárás elemzésének szentelődött. A kötetet a rövidítések, ábrák, fényképek jegyzéke, személy- és földrajzinév-mutató zárja.

*

Tallózó munkánkat a most szemügyre vett kiadványtermés egyik legérdekesebb és egyúttal legértékesebb darabjával, azzal a (két kötetes) kutatási beszámolóval fejezzük be, amely az Állami Gorkij Könyvtár kiadásában jelent meg (*Magyarok és szlovének. Együttélésük és együttműködésük a jugoszláv–magyar határ mentén*). A hatalmas (több mint hétszáz oldalas) sokszorosított mű arról a nemzetiségsszociológiai kutatómunkáról számol be, amelyet a ljubjanai Nemzetiségi Kérdések Kutató Inté-

zete és a budapesti Állami Gorkij Könyvtár a jugoszláviai magyar és a magyarországi szlovén nemzetiség életkörülményeinek felderítése érdekében kezdett, mégpedig elsők a jugoszláv–magyar határ közelében fekvő két egyes nemzetiségű település, a magyarországi (szlovén nemzetiség lakta) Felsőszölnök és a jugoszláviai (magyar nemzetiség által lakott) Dobronak vizsgálatával. A két település megközelítőleg azonos távolságra van az államhatároktól, mindkettő mintegy ezer lakost számlál, a népesség mindkettőben csökken és mindkét településen a nemzetiségi lakosság van többségben (a gazdasági szerkezet tekintetében is van hasonlóság a két település között: mindkettőre az ingázó, félparaszti életforma jellemző). A kutatás – amelyben magyar és szlovén kutatók vettek részt – interdiszciplináris jellegű volt, a kutatócsoportokban különféle tudományágak képviseltették magukat. A vizsgálódások során a különböző (kereskedelmi forgalomban kapható, illetve nem publikált) dokumentumokon kívül elsősorban a két település lakosságának körülbelül egyharmada körében végzett kérdőíves felmérés anyagára, továbbá az általános iskolások és óvodások között tartott szóbeli és írásbeli vizsgálatok eredményeire és a különböző szervezetek, intézmények vezetőivel folytatott konzultációk során nyert véleményekre támaszkodtak. (A jugoszláviai vizsgálódást a szlovén intézet, a magyarországit az Állami Gorkij Könyvtár szakemberei végezték.) A több éves kutatómunka eredményét foglalja össze a kétkötetes mű, amelynek első kötete – a közösen megfogalmazott bevezetésen és történelmi visszapillantáson kívül a szlovéniai, a második kötet a magyarországi vizsgálat eredményeit foglalja össze. Mindkét kötet a nemzetiségek fejlődését előmozdítani hivatott javaslatcsoporttal zárul.

A közös kutatás tudományos jelentősége nyilvánvaló, nem kisebb azonban a politikai jelentősége sem, különösen, ha valóra válik, amit *Garamvölgyi József* a kötethez fűzött előszavában ígért: „Szándékaink szerint ez a közös kutatás és publikáció csak első lépés egy hosszabb távú és szélesebb körű tudományos együttműködésben amelynek célja a Kelet-Közép-Európában élő népek és nemzetiségek jobb megismerése, a még közöttük lévő ellentétek feloldása, a megértés és barátság erősítése az azonos sorsú, együtt élő és egymásra utalt nemzetek és nemzeti kisebbségek között.”

Zircz Péter

A Tudományos és Műszaki Tájékoztató 1988-as 1–2. számától küllemében (is) megújult. A megszokott alakban-terjedelemben megjelenő lap borítója elegánsabbá, nyugatiasabbá vált, ugyanakkor sárgás színe jólesően emlékeztet a régi lapra. A TMT új ruhájának azért is örülünk, mert fontos folyóiratok megszűnése, megritkulása, „szerényebbé” válása időszakában reményt kelt: vannak jobb tendenciák is. Az idei év első, összevont száma egyébként tematikus összeállítás, címe: *Termékminősítés és információellátása*. *Drimmer György* és *Nagy Péter* előszavukban felhívják a figyelmet arra, hogy „napjainkra a minőség világszerte a gazdasági stratégia fegyverévé vált”, ugyanakkor „az elméleti és az alkalmazott informatika belső fejlődési törvényszerűségei létrehozták azokat az új információfeldolgozási eljárásokat, technológiákat, amelyek a nemzeti információs erőforrások hatékonyabb működtetését segítik elő, a termékeket leíró parametrikus adatok pedig az információs erőforrások egyik fajtáját képezik”. Ehhez képest alakult a szám tartalma is. Élén *Marjai József* egyik előadásának részlete olvasható (*Gazdaságunk a minőség kihívásával szemben*), majd *Dobó Andor* ír a termékminősítés nemzetközi programjáról és hazai koncepciójáról. Ezt követően sorakoznak a termékminősítő eljárásokat, elemzéseket, alkalmazásokat és tapasztalatokat, valamint az automatizált termékinformációs rendszereket bemutató írások, hazai és külföldi szerzők tollából. A TMT-nek ez a száma – semmi kétség nem lehet efelől – hosszú évekre alapmunkája lesz a téma iránt érdeklődő informatikai és gazdasági szakembereknek.

Hagyományosabb-megszokottabb az idei harmadik szám, ám ez is kínál ritka csemegéket. Ilyen mindjárt a lapszám élén álló ismertetés egy rádióbeszélgetésről, amelyen *Ágoston Mihály*, az OMIKK főigazgatója, *Bölcsey György* képviselő és *Kukorelli István* egyetemi

adjunktus, jogász vettek részt abból az alkalomból, hogy megjelent az OMIKK *Aktuális tájékoztató az országgyűlési képviselők számára* című új kiadványsorozatának első – az adóformával foglalkozó – füzeté. A hallatlanul érdekes beszélgetés során a résztvevők a döntéselőkészítés, a döntés és információ, a parlamenti döntéshozatal mechanizmusának információellátása kérdéskörökkel foglalkoztak. Ugyane számban összefoglaló-értékelő tanulmány olvasható az építésügyi tájékoztatás fejlesztésében elért eredményekről és a fejlődés további irányairól (*Terebessy Ákos* tollából). E számnak egyébként a szokásosan gazdag hír-, beszámoló- és referátumanyaga megvigasztalhatja azokat, akik az első-második szám alapján esetleg arra gondoltak, ezentúl már csak tematikus számokat fognak kapni, és nélkülözniük kell a jól informáló, változatos tartalmú „dokumentációt”.

Az 1988/4-es szám megint tematikus jellegű. Az 1987-es magyar–angol könyvtárosképzési szeminárium (*Könyvtáros*, 1987/7.) azon előadásait tartalmazza, amelyek a tudományos és műszaki információ kérdésköreit érintik. A bevezető utal arra, hogy az általános ismertetést és a szeminárium értékelését a *Könyvtáros* végezte el, a közművelődési és tantervfelépítési előadások közlését pedig a *Könyvtári Figyelő* vállalta magára. Ily módon ez a lapszám a többszörös együttműködés szép és talán folytatható példája.

Kiemelkedően érdekes és *mindenki* figyelmére igényt tarthat ugyanennek a számnak információcsokra a CD-ROM-ról. Ezúttal is kiegészítheti egymást a *Könyvtáros* és TMT, hiszen az „általános ismertetést” ez alkalommal is mi szállítjuk, a TMT pedig a speciálisabb, friss újdonságokkal szolgál. Így megtudhatjuk a CD-ROM-hireiből, hogy „Késik a CD-I”, „gyorsan nő a CD-ROM adatbázisok száma”, hogy van már CD-ROM kézikönyvtár vegyészek számára, hogy megjelent

az Oxford Dictionary is CD-ROM változatban stb.

A Könyvtári Híradó, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár dolgozóinak tájékoztatója, *Katsányi Sándor* felelős szerkesztésében (tavaly június óta jegyzi nevével a lapot), egyre frissebb, gazdagabb és harciasabb. Jól érzékelhetően felvállal újabb és újabb funkciókat, átalakít régebben is vállaltakat. A szokásos „vezércikkek” helyét komoly és komolyan veendő tanulmányok veszik át (az idei évfolyamban például *Szabóné Richlich Ilonától, Papp Istvántól* és *Bartos Évától* olvashattunk ilyen impozáns, bár tömör, a Híradó kereteit azért szét nem feszítő írásokat). Megsokasodtak az FSZEK dolgozóinak elvi-programatikus „hozzászólásai” is aktuális FSZEK-témákhoz (különösen érdekes volt az idei harmadik számban *Radványi Tiborné* és *Kövesd Péterné* „Egy kísérlet margójára” című írása az önkéntes hozzájárulásról, amelyet beiratkozási díj helyett adhatnak egyes FSZEK-könyvtárakban az olvasók).

Ami pedig a harciasságot illeti! K. S. (biztonsággal tippelhető, hogy a felelős szerkesztőről, *Katsányi Sándorról* van szó) az idei áprilisi számban többszörösen is megrója, megcsipkedi a *Könyvtárost*. Részint elégtétellel nyugtázza, hogy lapunkban számos FSZEK-témájú írás jelenik meg (csak a márciusi szám-

ból is három terjedelmesebbet sorol fel), részint azzal vádol minket, hogy az FSZEK híradójából veszünk át, a forrás megjelölése, az átvétel jelzése nélkül, cikkeket. Furcsa módon minden említett esetben olyan művekről van szó (*Benjámín Judit* országgyűlési felszólalása, *Deák Sándor* rádióinterjúja), amelyek nem az FSZEK-híradó számára készültek. Mi sem onnan kaptuk őket. Az egyiket magától a képviselőtől, aki – örömkre – törzsszerzőnké kezd válni, a másikat a Rádió érintett ripoterétől, aki a beszélgetést készítette. Tényleg jó, sőt egyre jobb, frissebb, gyorsabb az FSZEK híradója, de azért még – úgy érezzük – bírjuk a versenyt, egyelőre nem szeretnénk cikkei másodközlőjévé válni. Annál nagyobb örömmel vettük ugyanezen írás szellemes csipkelődését a *Könyvtáros* idei második számában megjelent *Vajda Kornél*-írás kapcsán. K. S. szépen példázza, hogy szerzőnk vádjá a hálózati híradók lassúsága miatt sokszor alaptalan. Az FSZEK-híradó esetében valóban egyre gyakrabban. Bár általános érvényét is elveszíthetné ez a lassúságra vonatkozó kritika. Sajnos kevés jel mutat rá.

A Könyvtári Figyelő tavalyi hatodik számának (mint tudjuk, egy időre ez az utolsó 6-os szám, az idén már csak négy füzetben fog megjelenni a lap, melyre egyébként a szerkesztőség nyomatékosan felhívja a figyelmet, szólván arról is, hogy az 1988-as évre előfizetőknek értelemszerűen jár a folyóirat 1989-es első két száma) élén *Fülöp Géza* nagyszabású tanulmánya olvasható az egyetemi könyvtárosképzés helyzetéről és problémáiról. A cikk nélkülözhetetlen mindazoknak, akik bármilyen vonatkozásban érdeklődnek a hazai magyar egyetemi könyvtárosképzés problémáiról, a kezdetektől, 1948/49-től (rövid visszatekintésében ugyanis *Fülöp Géza* ettől az időtől tárgyalja témáját) egészen napjainkig. Régi, megnyugtatóan mindmáig (sőt feltehetően a közeljövőig) meg nem oldott kérdéskört boncol nagy elmeélel, igen gazdag tapasztalati anyag birtokában *Sonnevend Péter* cikke (*Tervezerű állományapasztás – fölőspéldány-hasznosítás – könyvtári anyagok megőrzése*). Legtöbbek érdeklődésére azonban valószínűleg *Kenyeri Katalin* és *Sz. Nagy Lajos* cikke számíthat (*A megyeszékhelyek jogi információellátása*). Ritkán tárgyalt, mégis alapvető jelentőségű ügyről esik szó ebben a tanulmányban, olyanról, amelynek fontossága a demokratizálódás folyamatában csak nőni fog.

A Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Könyvtárosok Tájékoztatójának ez ideig még csak az 1987/3–4-es, összevont száma érkezett be hozzánk. Széles körű érdeklődésre tarthat benne számot *Bakonyi Ferencné* előadásának szövege az Állatorvostudományi Egyetem kétszáz évéről. Talán nem is elsősorban a múlt felidézése okán, hanem mert gazdagon dokumentálva mutatja be, mire képes ma ez a gyűjtemény, milyen szolgáltatásokat lehet tőle igényelni, milyen kiadványai vannak stb. Egy szűkebb témakörben hasonló érényeket csillant fel *Benedek Istvánné, Gulácsiné Pápay Erika* és *Szivák Andrásné* közös írása. Ők a Károlyi Mihály Országos Mezőgazdasági Könyvtár nemzetközi kiadványcsere tevékenységét ismertetik, sok tanulsággal más (nagy) könyvtárak számára is. A periodikum fontos tájékoztató funkciót tölt be azzal, hogy minden számában, ebben a tavalyi utolsóban is, behatóan ismerteti az Agroinform új kiadványait. (Félreértés ne essék, nem propagálja kínálja-dicséri, hanem tárgyilagos annotációkkal látja el őket.)

Az Orvosi Könyvtárosnak is csak tavalyi négyes számáról számolhatunk be, ez idő szerint ez az utolsó, legfrissebb füzet. Súlypontját külföldi orvosi könyvtárosok cikkei adják. Kiemelkedik közülük *Daniel Bezsonoff*nak az orvostudományi és orvos-biológiai irodalomkutatásról szóló hosszabb tanulmánya. Ez az írás azokat is érdekelheti újszerű megközelítésmódjával, az információk osztályozásának eredeti rendszerezésével, a tudományos közlemények nyelvi kérdéseivel foglalkozó eszmefuttatásaival, akiket nem az orvostudomány, hanem az irodalomkutatás általános kérdései foglalkoztatnak.

A Somogyi Könyvtárak 1987/1–2. száma öröndetes változásról tudósít szerkesztői Beköszöntőjében. Ebből megtudhatjuk, hogy a lap, amely 1987-ig a megyei könyvtári hálózat, tehát a közművelődési könyvtárak orgánuma volt, a mostani számtól kezdve a megye területén működő valamennyi nyilvános könyvtár fórumává lett. Új alcíme is ezt fejezi ki: „So-

mogy megyei könyvtárak és könyvtárosok tájékoztatója”. Természetesen megváltozott a periodikum szerkesztőbizottsága is, rendre képviseltetik benne magukat a megye különböző könyvtártípusainak munkatársai. Az első számban már jótékonyan látszik a profilbővülés. *Lukács Lászlóné Szakkönyvtár a megyeházán* címmel a megyei tanácson kialakított közigazgatási szakkönyvtár működéséről számol be, *Vadászné Varnyu Anikó* és *Balla Mária* a Kaposvári Tanítóképző Főiskola könyvtárát mutatja be, de számos írás foglalkozik iskolai, illetve kettős funkciójú könyvtárakkal is. Országos figyelemre méltó *Szita Ferenc* remek beszámolója a somogyi „új berendezésű könyvtárakról”.

A Vas Megyei Könyvtárak Értesítőjének 1988. évi első száma *Eredmények – tervek* összefoglaló cím alatt a tanácsi közművelődési könyvtári hálózat munkájáról és terveiről tudósít (*Kovács Géza*), az iskolai könyvtárak (*Zelles Ilona*) és a szakszervezeti könyvtárhálózat (*Tilcsikné Pásztor Ágnes*) mérlegét készíti el. Igen öröndetes, hogy ugyanabban a blokkban helyet kapott egy hosszabb elemzés *A közművelődési dolgozók élet- és munkakörülményei Vas megyében* címmel. Az írás az MSZMP Vas Megyei Bizottsága Agitációs és Propaganda Munkabizottságának állásfoglalását tartalmazza, közlésre pedig azért került, hogy a megye közművelődési dolgozói „első kézből” értesülhessenek megítélésükről, módjuk legyen az anyag ismeretében alakítani terveiket, hiszen az állásfoglalásból az derül ki, hogy a megye közművelődési feladatainak elvégzéséhez szükséges feltételek javulására lehet számítani. Az ÁMK-ról, helyzetükről, lehetőségeikről írt figyelemreméltó cikket *Szabóné Marosi Katalin*. Írása adatgazdag érv lehet mindenki számára az ÁMK-k nem éppen kedvező megítélésében, szerteágazó problémáik felfejtésében. Szép, gazdag, informatív szám az Értesítőnek ez az idejű első füzet, küllemében is megszépült a lap, úgy látszik érdemes volt ez évtől új szerkesztőbizottságra bízni a periodikummal kapcsolatos feladatokat.

A Könyvtáros egyes számai – tizenkét hónapra visszamenőleg – kaphatók a Pallas Lap- és Könyvkiadó Vállalat Közönségszolgálatánál (1076 Budapest, Thököly út 21. Tel.: 424-543); a régebbi számok pedig szerkesztőségünkől kérhetők.

LIPTÁK PÁL műveiből
(Cikkünket lásd a 487. oldalon)

